

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

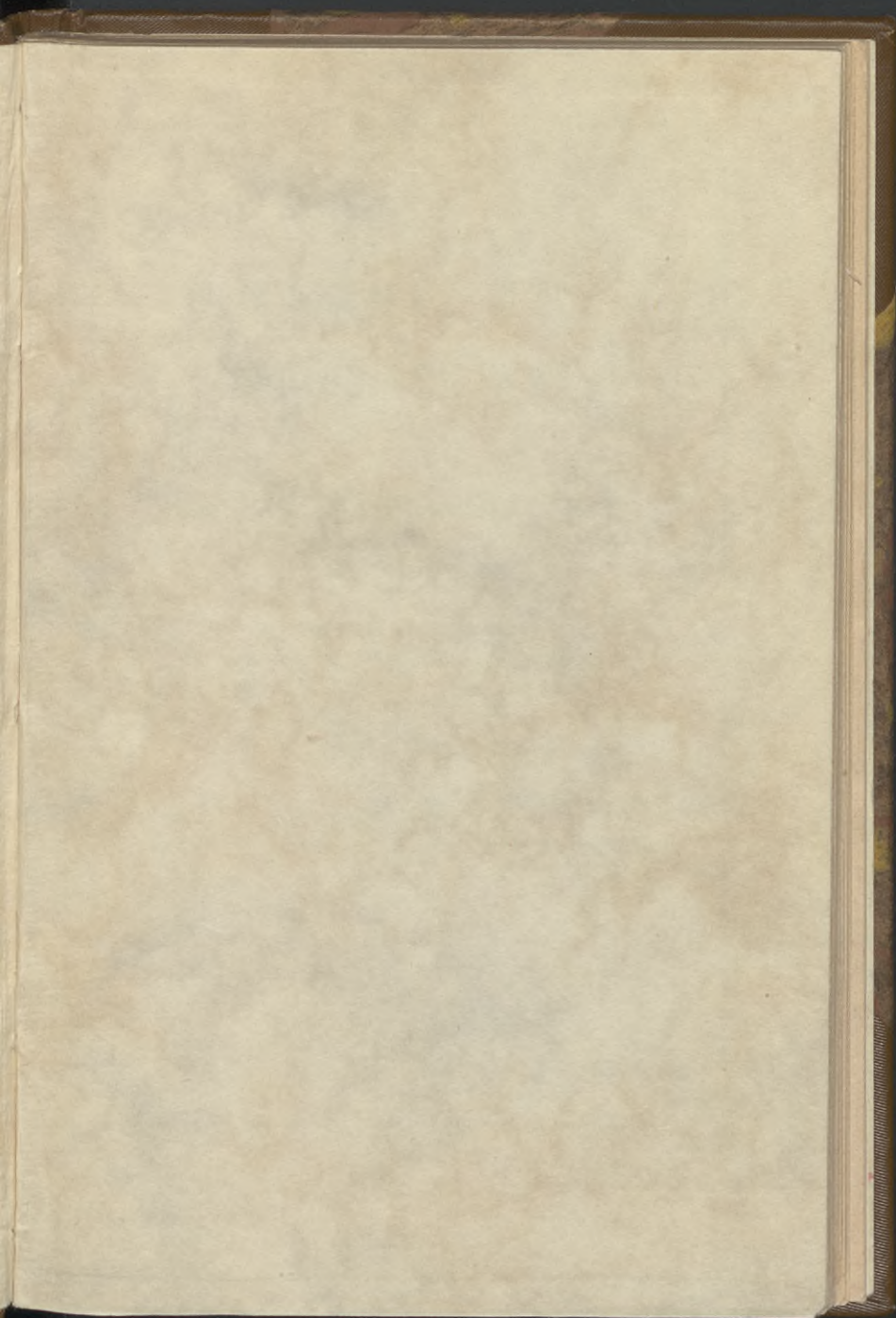

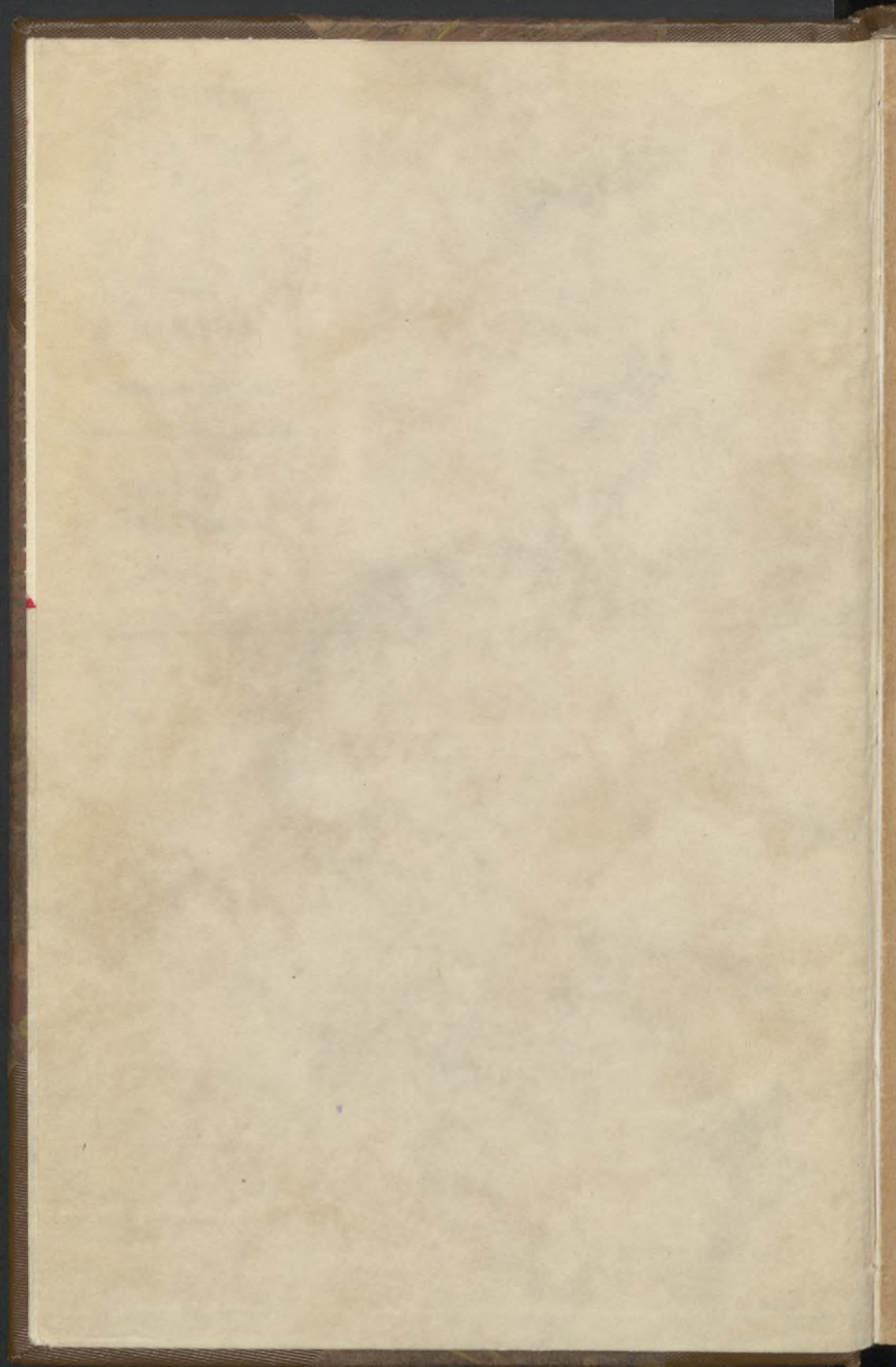

Allmänna Sektionen

Teol.
Fritänk.

*Vest
Lund*

DEN GAMLA TIDEN
INFÖR DEN NYA.

POSITIVISTISKA DIALOGER

AF

ANTON NYSTRÖM,

MED. DOKTOR, PRAKTISERANDE LÄKARE.

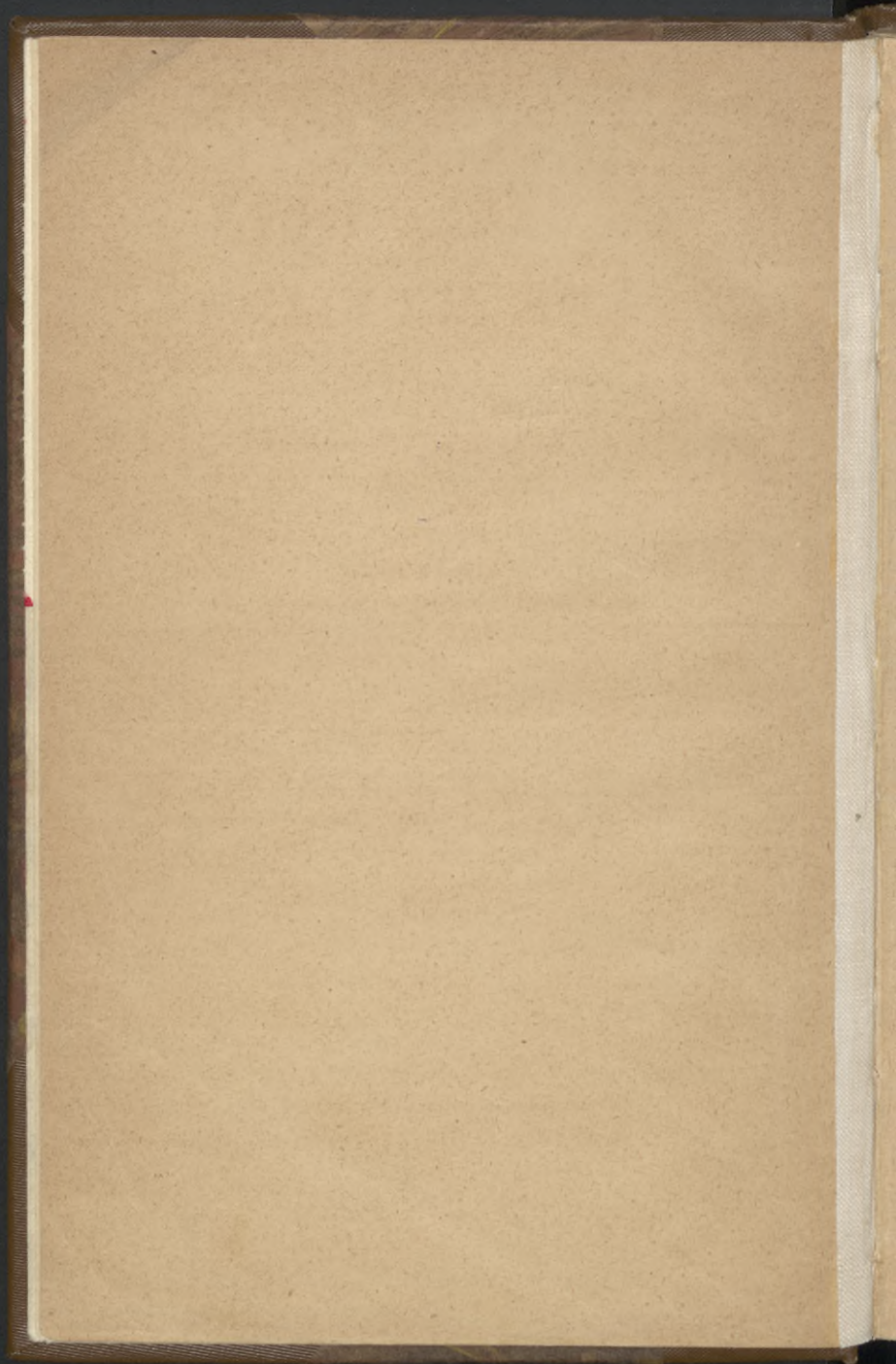
I.

»Den, som icke önskar behaga människor
och icke fruktar att missgäta dem, han skall
hafva mycken frid.»

Thomas a Kempis.

Pris: 1 krona.

DEN GAMLA TIDEN
INFÖR DEN NYA.

POSITIVISTISKA DIALOGER

AF

ANTON NYSTRÖM,
MED. DOKTOR, PRAKTISERANDE LÄKARE.

I.

»Den, som icke önskar behaga menniskor
och icke fruktar att misshaga dem, han skall
hafva mycken frid.»

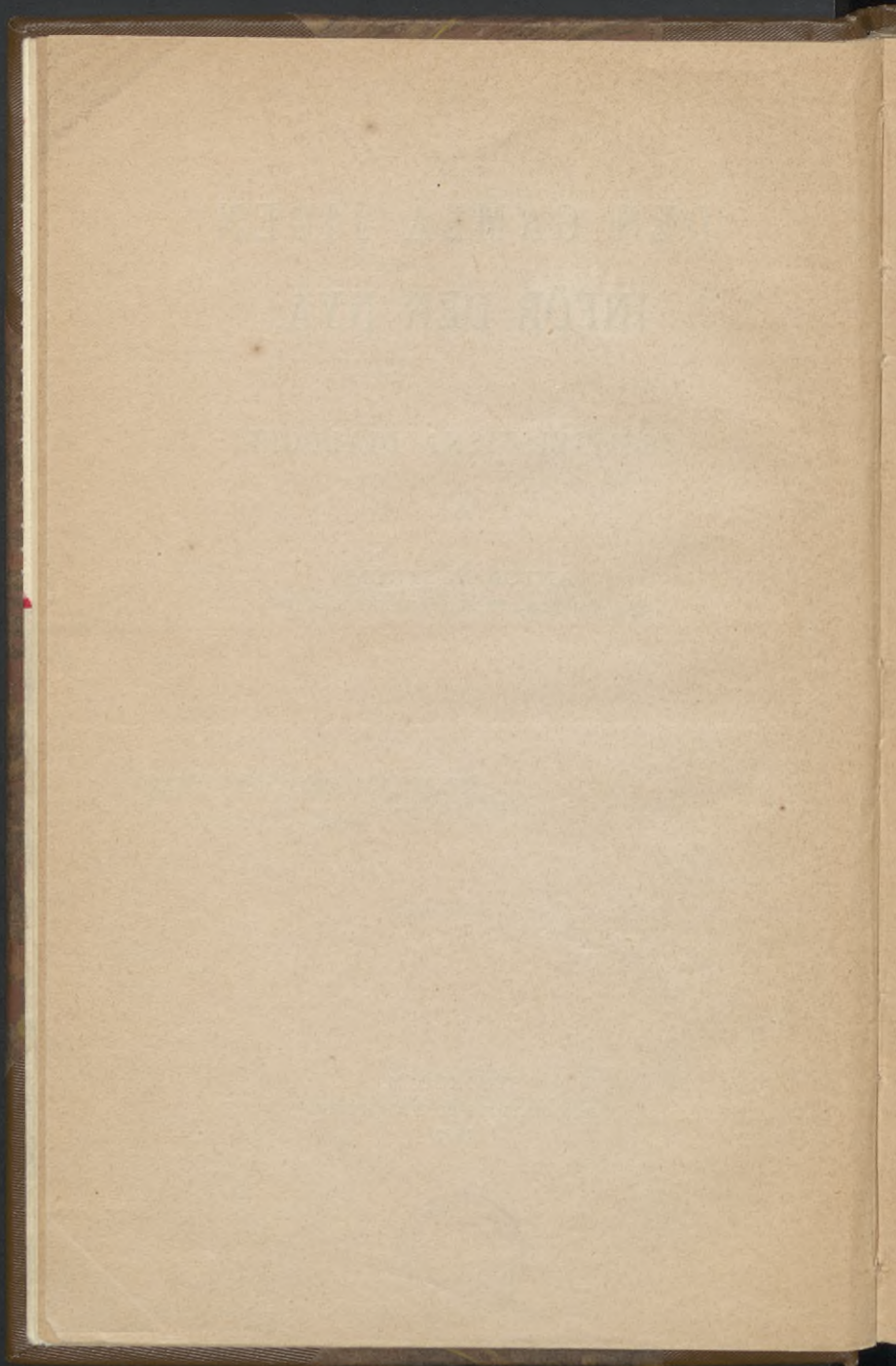
Thomas a Kempis.

STOCKHOLM,
ASSOCIATIONS-BOKTRYCKERIET
1875

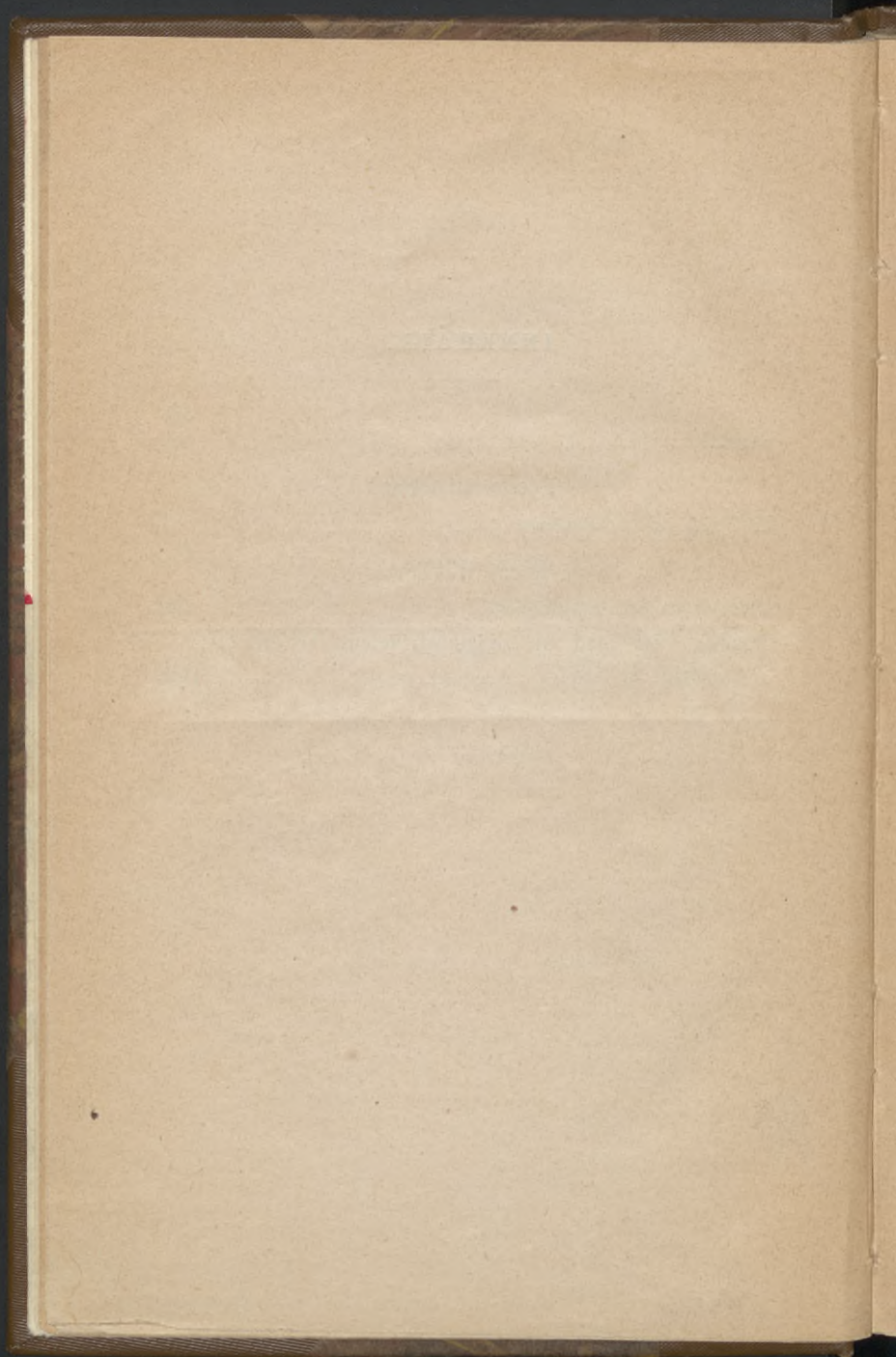

INNEHÅLL.

Företal	Sid. V.
Första Dialogen.	
<i>Teologien och Positivismen</i>	1.
Andra Dialogen.	
<i>Metafysiken och Positivismen</i>	55.

FÖRETAL.

Som ett företal till efterföljande dialoger har jag ansett lämpligt att återgifva de inledningar, hvilka föredrag de föredrag i Stockholms Arbetareförening, som hållits öfver den första af de båda efterföljande dialogerna, samt de föredrag öfver båda dialogerna, hvilka hållits i Vetenskapsakademiens hörsal. De ord, som dervid yttrades, innehöllo allmänna betraktelser öfver vissa förhållanden inom undervisningens och religionens område, som, äfven de, afsågo en jämförelse mellan den gamla och den nya tiden, hvarför de torde böra här till hufvudinnehållet framställas:

Då jag nyligen hedrades med en anhållan, att jag skulle hålla några offentliga föredrag i Stockholms Arbetareförening, föreföll det mig ingalunda som något utanför hvarken Föreningens eller min egen verksamhet att till föremål för dessa föredrag välja religions-filosofiska ämnen. Vi äro nämligen alla icke allenast utöfvare af vissa *yrken*, utan dessutom och deröfver *menniskor* med vissa allmänna och gemensamma intressen inom lifvets högre frågor. Att afhandla sådana bör ligga hvarje tänkande människa om hjertat. Också har det numera bland samhällets *alla* klasser — de, som besörja de yttre arbetena likasåväl som de, hvilka besörja de inre — visat sig, att ej obetydligt intresse finnes för den högre odlingen och att diskuterandet af religionsfilosofiska frågor

inträngt äfven i folkets leder. Man skulle kunna säga, att det varit ett mycket sorgligt tidens tecken, om så icke varit fallet i denna vår brytningsperiod; om, i st. f. att befatta sig med de högre intressena, man alldeles bortkastade tanken derpå, därför att föräldrade dogmer ej längre tillfredsställa — något som man ofta nog hör yppas bland alla klasser.

Det rådande intresse, som sålunda hos ett stort antal människor onekligen finnes att afhandla och studera kulturens högre problem, är emellertid betydelsefullt icke allenast med afseende på den verkliga moralen i socialt och individuellt hänseende, utan också med afseende på den rol, som de skiljda samhällselementerna nu för tiden spela i kulturhistoriskt hänseende. Förr voro bildning och spekulativa selsättningar monopolier för en liten klass människor; nu fordras ett visst mått deraf för snart sagdt enhvar, som vill söka uppfylla någon verklig social bestämmelse inom högre som lägre yrken. Förr voro kyrkans män de, som ansågos leda det religiösa lifvet hos samhällen och individer; nu söker enhvar, åtminstone de, som med öppen blick och ett varmt hjerta egnat sig åt en inre granskning, att bilda sig en själfständig religiös öfvertygelse utan att fråga efter hvad som tilläfventyrs bestämdes som blind trosdogm af ett antal prelater för ett eller annat årtusende sedan eller hvad som bestämdes som »statens religion» på något kyrkomöte eller någon riksdag för längre eller kortare tid sedan. Den tid är ej aflägsen, då staten sannolikt får, om ej en tidsenlig grundlagsändring inträffar, stå der ensam med sin religion, under det statens undersåter förbehålla sig att tro hvad de anse

sig böra tro i religiösa frågor och frigöra sig från allt såväl yttre som inre tvång i detta hänseende.

Mycket är dock att göra, innan en sådan verklig frihet är ernådd. Fördomar af alla slag lägga oerhörda hinder i vägen för den sanna kulturen. Att emellertid föreställa sig, att dessa fördomar hufvudsakligen bestå uti krassa och barnsliga inbillningar bland de lägst stående i samhället, vore ett stort misstag; ty de utgå lika mycket från klasser, som stå högt i socialt hänseende och som på tankerikningarna öfva ett stort inflytande: jag menar de korporationer, som, stödjande sig på gamla tiders mer eller mindre vidskepliga föreställningar eller envist kvarstående vid gamla funderingar inom fullkomligt oätkomliga områden, erhållit en skef och bristfällig underbyggnad och därför numera omöjligen kunna föra den sanna och sunda spekulationens talan. Deraf ha framgått och spridts till alla klasser icke så få skefva och ohållbara föreställningar eller rent af fördomar, som dock ingalunda böra tillstädjas därför, att många höga sanningar förkunnats vid sidan deraf.

Det är för att i någon mån söka motverka detta förhållande som jag nu går att från en fullkomligt objektiv ståndpunkt belysa dessa åskådningar, som så länge herskat i den äldre kulturen och ännu så mäktigt kunna fångsla sinnena, åtminstone sådana, som ej varit i tillfälle att granska dem närmare och i andra, positiva studier förvärfvat en motvigt.

Jag kan ej underlåta att uttala den tron, att, då fullständig fördomsfrihet är ett livsvilkor för det verkliga sanningssökandet, den kommande kulturen förnämligast kommer att byggas på *hela folkets* verk-

samma deltagande deri och att det rent af fordras en samverkan af oförevillade folksinnen för att lämpligen förbereda sann bildning och upplysning bland såväl högre som lägre klasser. Härutinnan, liksom uti mina öfriga åskådningar, har jag fullkomligt anslutit mig till fransmannen *Auguste Comte*, som är upphofsman-
nen till icke allenast en ny filosofi, utan också en ny samhälls- och religions-lära, benämnd *positivismen*, hvil-
ken, utgående från det positivt kända i mensklighe-
ten, söker förklara tingen och förhållandena sådana
de äro och medelst utforskande af verkliga lagar vill
ersätta de äldre föreställningarna och inbillningarna
samt lemna en sann och lefvande religionslära, som
öfverensstämmer med den vetenskapliga forskningen
och ej strider deremot, såsom fallet varit med den
rådande teologien. — — — — —

Nu en fråga: hvilket är det lämpligaste forum för bedömandet af positivismen? Utan tvifvel finnas sådana, som alldeles bestrida den s. k. arbetsklassen och alla icke »akademiskt» bildade ett omdöme härutinnan och som anse, att endast »de lärde» må höra, bedöma och antaga eller förkasta positivismen! Och vidare finnas säkert otaliga, som, därför att positivismen stödjer sig på och utgår från de verkliga vetenskaperna, tro, att den blott är en filosofi eller en eoretisk doktrin, som blott skall af »filosofen» diskuteras! Intet falskare i verlden än dessa meningar; intet, som mer vittnar om den grundliga obe-
kantskapen med hela positivismen! Denne är tvärtom en-lära, som mer än någon är egnad åt alla och en-
hvar och som först förmått bilda en verklig förening

mellan förstånd och hjerta, vetenskap och religion, bildad och obildad. I *praktiskt* hänseende fordras, för att kunna förstå den, endast en öppen blick på lifvet och ett lefvande intresse för dess stora frågor. Detta finner man emellertid lika mycket, ja, kanske mera bland samhällets lägre och medelklasser än bland de högre. Jag säger det ej för att smickra de förra; ett viktigt ord skulle ock kunna sägas om deras skuggsidor. Utan jag säger det, därför att en verklig erfarenhet bland alla arter människor lärt mig liksom andra, att, som det heter, »det är ej allt guld som glimmar» d. v. s. att verkligt omdöme och sann bildning ej alltid finnes hos de s. k. bildade och vidare, att otaliga, som så kallas, ej förtjena det, då deras s. k. bildning bevisligen ofta är ytterligt skef och rent formell, hvarför de i *sak*, eller i fråga om lifvet i dess helhet, om individens och samhällets lifslära ofta ej ega större kännedom än den s. k. arbetsklassen i våra dagar.

I *teoretiskt* hänseende torde, för att bedöma positivismens utgångspunkter, ingen annan vara lämpligen förberedd än den *naturvetenskapligt bildade* och framförallt, på grund af studiernas art och mångfald, *läkaren*. Alla öfriga, de må vara hur framstående som helst i deras speciella yrken, äro i teoretiskt afseende i det närmaste likställda inför positivismen, då *verklig* förberedelse hos flertalet i allmänhet saknats.

Ett det mest slående exempel på de äldre filosofiska doktrinernas oförmåga att sprida bildning och deltaga i nutidens kultur ega vi uti en liten skrift utaf en af vårt lands namnkunnigaste skriftställare, hvilken skrift författades 1811 och ånyo publicerades 1842 och bar titeln: »Om falsk och sann

upplysning med afseende på religionen.» Den ädle författaren — ty han var en ovanligt högsinnad man — säger sig vara »god protestant» och visar sig för öfrigt resonnera på ett fullkomligt metafysiskt sätt; han synes egt föga insigt i naturvetenskapens natur och metod, ehuru han alltemellanåt visar sig, på grund af sitt naturliga geni, kunna ha riktiga aningar om åtskilliga förhållanden. Hans ståndpunkt må emellertid ej förvåna oss, då hans utbildning egde rum för ungefär trefjerdedels århundrade sedan, då ännu ingen systematisk vetenskaplighet existerade i studierna och en sista brytning egde rum mellan det adertonde seklets upplysning och den äldre teologien samt filosofien. Men den ifrågavarande skriften torde ej vara bland dem, som läggas alldeles till sido, då af författarens arbeten en ny godtköpsupplaga nyligen utgifvits och hans namn klingar högt i våra vittra häfder. Det är därför som jag ansett, att ett påpekande af de notoriska missgreppen af en sådan man skulle vara af vigt i frågan om sunda åsigtens spridande samt om den borgen, som ett i många afseende lysande namn inför den stora allmänheten lemnar eller — icke lemnar.

I denna skrift läses bland annat: »Jag vill ej lemna någon annan än den helt och hållet olärda upplysningen åt de lägre och arbetande klasserna. *Det är alldeles min mening*, att jag ville lemna dessa klasser *fullkomligt olärda*, och det af ren och uppriktig aktning för det sunda förnuftet. Den enda undervisning, som för dem är nödvändig innefattas i *Religionsundervisningen*, hvilken också naturligtvis är nästan helt och hållet mundtelig, och mer tilltala känslan än förståndet. Vill en och annan lära sig skriva och

räkna? Vål an! Men deras förträffliga minne, hvare de utskämma så många, som blott läst sig sjelfva till förderf, gör det för dem i allmänhet *onyttigt!* — Jag frågar här, om någon nutida menniska bland högre eller lägre klasser kan tänka sig, huru det var möjligt för en begåfvad natur, ett snille, att först skriva dylikt tvenne årtionden efter den stora revolutionen och att sedan, ett halft århundrade efter densamma, sjelf från trycket återigen utgifva sådana kultur-vi-driga tankar? Mitt svar är: för en tänkare utan positivt vetenskaplig grund är ingenting otänkbart. Förf. fortsätter oförtrutet: »Men att man kunde tro sig få ett upplyst folk, om man en gång komme så långt, att hvar bonde, utom sin Religion, hade lärt litet Moral (obs, huru Religion och Teologi sammanblandas), litet Geografi, litet af Fäderneslandets Historia och litet af de första begreppen i vetenskaperna, och gud vet allt, det är visserligen *högst ytligt och falskt sedt!* . . . Den otidiga upplysningen har förstört den form för vitterhet och lärdom, under hvilken de endast hos de lägre klasserna kunna trifvas, och dessa former äro: *Nationel* eller *Folks-poesi* och *Sagan* eller den *mundteliga traditionen*. Att denna folkspoesi, som yttrade sig i enkla sånger och visor, som lefde i Folkets mun och hjertan, förr blomstrade, och nu är så godt som utdöd, är bekant. Men äfven sagorne och traditionerna ur vår Historia hos folket begynna bli allt mer sällsynta och träffas blott i aflägsnare landsorter. Hvilken usel ersättning för dessa intressanta, äkta vedermälen af nationalkaraktären är det ej, om också hvar bonde kunde Wählines sammandrag af Svenska Historien på sina fem fingrar?» Så klagade

en af den gamla tidens yppersta målsmän. Må de ha gjort många missgrepp och missförstådt mycket i kulturen; vi skola ändock ej göra dem någon orättvisa, utan erkänna det goda de gjort och det stora de tänkt. Att noga granska och analysera dem och deras tider kan dock hvarken förhindras eller ogillas.

Hvad man om denne store man liksom om hela den ännu rådande teologiko-metafysiska regimen kan säga, är, att helt visst mycken patriotism och kärlek till upplysning funnits, men att, då bildningsgrundvalen är bristfällig, de menskliga förhållandena ej rätt kunna bedömas i sin helhet utan bli föremål för spekulationer af mer eller mindre fantastisk natur. Man missförstår de mest gripande händelser i folkslagens utveckling, tyder de oerhördaste framsteg som felsteg från den gamla goda tiden, beklagar, att »folket» ej längre vill sjunga enkla visor och höra sagor, alltunder det man rent af vill förhindra dess bekantskap med världen och vetenskapen! Man glömmor, att detta »folk» lemnat både koltén och mjölk-tänderna och att det fordrar kraftigare föda än barnvälling. Man blundar för dess uppväxt och dess utveckling och vill med snäsor och myndighet bortskrämma den nyare tidens väktare och med ömhet, ehuru den är något ovis, sjunga vaggvisor för det nittonde seklets unge kraftige man, det nya elementet i vår tids kultur. — — — — —

Att offentligen framträda med nya åsigter gentemot gamla, är alltid en vansklig sak. Den är vansklig icke allenast med afseende på den möjliga framgången och det rätta uppfattandet af den nya läran

sjelf, utan med afseende på åhörarnes eller de läsandets ståndpunkt, åskådningar och verkliga önskningar. Emellertid torde svårigheterna ej vara af den art, att en person med lefvande öfvertygelse bör låta sig i någon mån afskräckas från att förkunna hvad han dels teoretiskt funnit vara det sanna, dels praktiskt i lefvernet erfarit motsvara de omutligaste fordringar, som samvetet uppställer för det rätta och godas förverkligande.

Den tid är förbi, då man trodde på något *absolut* sant, något *absolut* rätt och godt uti människans lif. Allt är *relativt*. Det var den teologiko-metafysiska regimen, som utmärktes af detta sökande efter och uppställande af absoluta regler och principer. Den nya tiden har därför att på samma gång bekämpa detta äldre fruktlösa föreställningssätt och att lämpligen framhålla och följa ett sundt tillämpande af relativitetens princip.

Om sålunda någon ville säga, att positivismen ej borde förkunnas för kristna församlingsmedlemmar därför, att dels desse ej alltid med »absolut» visshet känna sig sjelfve och sina inre behof, dels den nya läran ej kan af dem, åtminstone ej af flertalet, bedömas som »absolut» sann eller ej, så är detta blott ett tecken på det äldre sättet att i dessa ämnen resonera; intet annat. Ett sådant inkast lär oss ej att skåda förhållandet ansigte mot ansigte, utan det uppställer, utgående från tron på antagna absoluta principer, en fordran, som i sjelfva verket intet annat är än ett prolongerande i evighet af status quo. Derur kan emellertid ingen komma, derest man ej antager relativa förhållanden eller att nya åsigheter

kunna uppstå öfver det sanna, det rätta och det goda, och att de gamla föreställningarna måste, åtminstone till en del, kunna tänkas endast lämpade för ett mindre utveckladt stadium i vår utveckling.

Hvad nu särskildt beträffar mina åhörare eller läsares samt min egen visshet i fråga om våra religiösa och filosofiska åsigter, så må jag uttryckligen framhålla vigten af en ärlig själfpröfning, dervid dock, såsom man har skäl att fordra af det nittonde århundradets mognade sinnen, intet bör få leda uppfattningen, som ej kan härledas ur en *verklig* kännedom och ett lefvande medvetande, men deremot all *godtycklig* tolkning af sig själf och världen, alla *inbillade* förhållanden måste strängt aflägnas.

Hvad positivismen begär, är tillsvidare blott: *att bli hörd*, ej att bli blindt trodd. Denna lära, som lofvar så litet i jmförelse med hvad den gifver (och i jmförelse med den personliga *belöning*, som andra läror predikat), hon framställer sig ej med lockande och glimrande drag och vill ej från fasta öfvertygelser *draga* en enda människa, utan begär att noga öfvervägas och med oskrymtad sanningskärlek skärskådas på ett objektivt vis; samt vidare *att icke vanställas eller förfalskas* af oliktankande (såsom man redan sett ske). Vi måste tro, att en pröfning och en jmförelse mellan positivismen och äldre läror är nyttig och nödvändig, ja, att å ömse sidor »guldet pröfvas bäst i elden»! Ingen skall af en dylik pröfning få skada till sig, men väl skall en rening och en hårdning deraf följa, hvilka böra medföra en allt större klarhet i tanken och frid i hjertat.

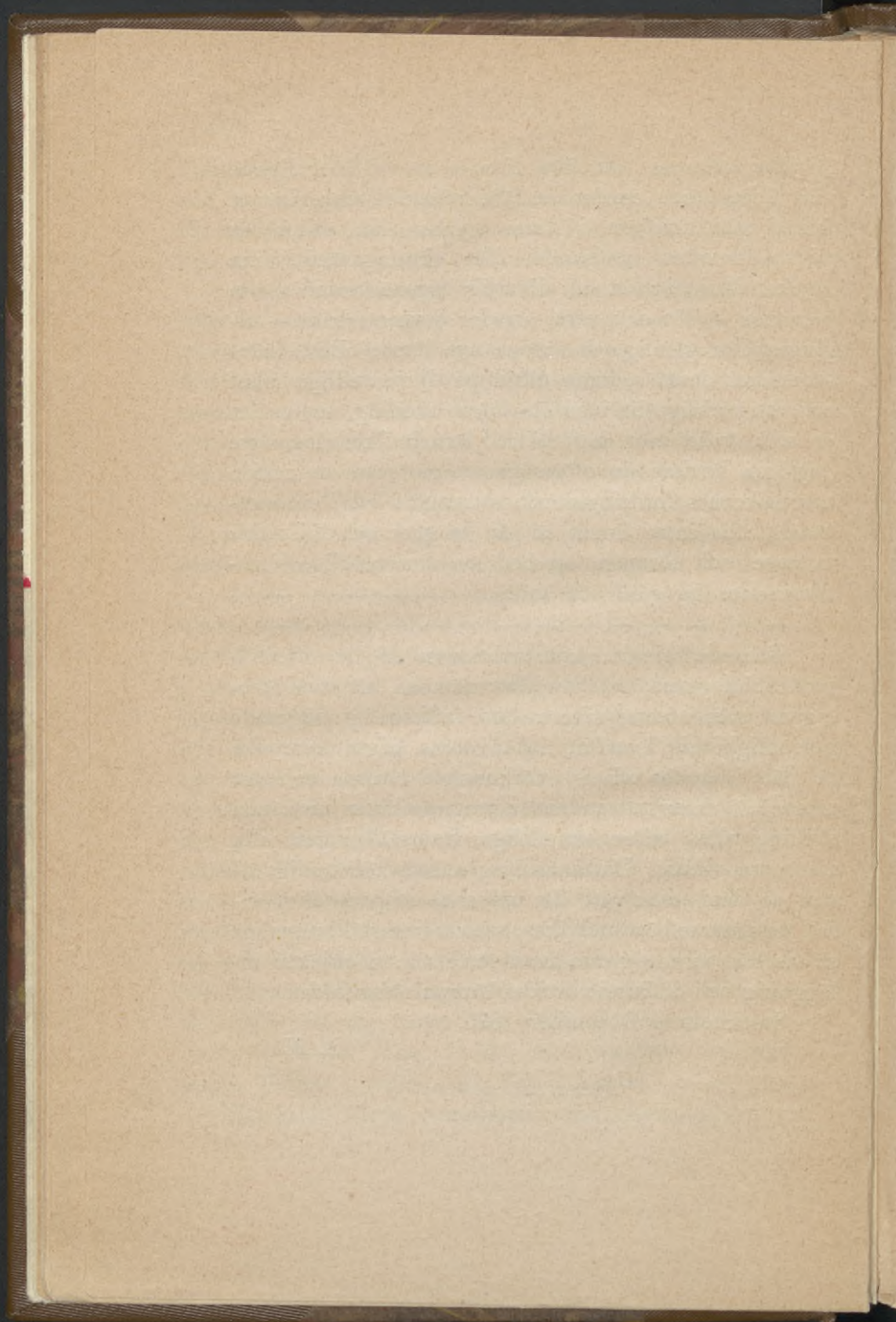
Särskildt torde emellertid den omständigheten

förtjena betonas, att lika litet som ett fasthållande vid äldre läror *emedan* en öfvervägande majoritet af folket står skrifven i deras kyrkor, kan anses det minsta hvarken bevisande eller aktningvärdt, lika mycket förtjenar det en allvarlig uppmärksamhet, om personer — låt ock vara, att de ej vore talrika — afginge från gamla och antoge nya läror. Detta hän-tyder hos dessa sednare alltid på djupa andliga behof och ett verkligt lif i ordets högre mening, under det en *s. k. trohet* mot en föråldrad lära, hvilken dessvärre dagligen bevisar sin oförmåga att motsvara de nutida människornas fordringar och att utgöra ett föreningsband, ofta intet annat är än tröghet och bristande intresse och förmåga att bedöma den verkliga situationen hos sig sjelf och andra. — — — — —

Rörande sjelfva konstruktionen af de efterföljande dialogerna, må här blott nämnas, att såväl »teologen» som »metafysikern» äro fullkomligt fingerade personligheter, hvarför, fastän deras åsigtter uttrycka de här i landet officiellt förkunnade lärorerna och det mesta af deras yttranden är trogna citater ur kända skrifter eller efter muntliga framställningar, alla namn undvikits. Detta har jag ansett nödvändigt äfven af den orsak, att allt utseende af personligt anfall derigenom bäst undvikets, och att framställningen på så vis bäst visar sig vara hvad den afser: en objektiv utläggning och diskussion öfver *lärorerna såsom sådana*.

Stockholm i December 1875.

A. N.

I.

Teologien och Positivismen.

»Återgången till teologien af dem, som en gång fullständigt lemnat densamma, är numera för mig ett ojäfaktigt tecken på intellektuel medelmätta eller kanhända t. o. m. på brist på verklig moralisk kraft.»

Auguste Comte.

Teologen. Det är sorgligt, att i vår uti många afseenden så upplysta tid fortfarande finna så mycken blindhet. Då jag nu begagnar mig just af dessa uttryck, så afser jag emellertid icke den del af menskligheten, som ej kan uppfylla de fordringar på seende, hvilka man kan hafva, utan den del, hos hvilken betingelserna dertill verkligen finnas: jag menar de civiliserade folken. Det är sorgligt, säger jag, att se så många individer ibland dessa tillsluta ögonen för sanningens ljus och uppresa sitt förstånd emot Gud, att se dem framhärda i egenrättfärdighet och ej kunna förmås att böja sig under tron, som dock ensam gör salig och som ensam förmår något i denna värld af synd och frestelse, lidande och sorg.

Positivisten. Din klagan förstår jag väl, och i det stora hela tror jag, att den måste anses fullt rättmätig. Då jag emellertid sålunda förenar mig med dig uti att beklaga en sorglig företeelse inom ett så viktigt område, så gör jag det med afseende på *andemeningen* i dina ord. Det kan dock hända, att, om du strängt håller dig till orden, vi i ett och annat skilja oss åt; och det är för att närmare lära känna din mening i enskildheterna och se hvad *du* anser som *sanning*, hvad du förstår med *tro*, som jag ber dig närmare utlägga några grundåskådningar i din lära.

Teologen. Säg icke *min* lära, ty jag har ej formulerat de sanningar, som jag förkunnar; säg *vår* lära, ty den är vår heliga, allmänliga kyrkas lära, som, fastän söndrad i åtskilliga samfund, dock i det väsendtliga är *en* och som erkänner vissa kardinaldogmer, dem hon antagit till ledning för människorna på vägen till salighetens land. Dessa dogmer äro framförallt innefattade i hvad vi kalla Trons artiklar, hvilka äro en kort sammanfattning af evangelium och utgöra den kristna församlingens endrättiga bekännelse om den treenige Guden och hans välgärningar. Fastän du naturligtvis känner till dessa artiklar, vill jag dock, för att du ej skall tro hvarken för mycket eller för litet om vår kyrkas lära, upprepa dem sådana de ännu uppläsa i våra församlingar. Den första artikeln lyder så: »Jag tror på Gud Fader, allsmäktig, himmelens och jordens skapare». Den andra artikeln är denna: »Jag tror på Jesus Kristus, Guds ende Son, vår Herre, hvilken aflad är af den Helige Ande, född af Jungfru Maria, korsfäst, död och begrafven, nederstigen till helvetet, på tredje dagen uppstånden igen ifrån de döda, uppstigen till himla, sittande på allsmäktig Guds Faders högra hand, dädan igenkommande till att döma levande och döda.» Och den tredje artikeln låter så: »Jag tror på den Helige Ande; en helig, allmänlig kyrka, de heliges samfund; syndernas förlåtelse, de dödas uppståndelse och ett evigt lif». Detta är den bekännelse, som alla vår kyrkas medlemmar måste vid konfirmationen offentligent aflägga och dertill vi ej tvinga dem.

Positivisten. Det är sant; jag har sjelf hört, att eder nattvardsungdom fritt besvarar edra frågor härom. Men, säg mig, hvad skulle blifva följderna, om nu någon af denna ungdom ej ansåge sig kunna gå in på artiklarne och svara på frågorna om de tro derpå?

Teologen. Lika litet som vi tvinga dem att afgifva löftet, lika litet kunna vi dock i så fall tillstådja dem att begå den heliga nattvarden.

Positivisten. Detta synes mig hårdt; ty tänkas kan ju, att mången yngling vid 15—17 års ålder, som är den

vanliga för beredelsen till nattvarden, väl kan fatta vigten af detta heliga sakrament och lifligt önska att det värdigt begå, men ej kan försona sig med en stor del af de så fast formulerade enskildheterna i Tros-artiklarne. Tänkas kan ju, att han redan uppfattat så mycket af vår tids vetande och af andra undervisningsämnen än det teologiska fått så fasta öfvertygelser om det naturenliga i allt, om det natur- och förnuftsvidriga i många af de äldre teologiska föreställningarna, att han afgjort förkastar de stötande lärorna om afelsen af den Helige Ande, om nedstigandet till helvetet, om uppstigandet till himlén, om sittandet på Guds högra hand, om de dödas uppståndelse etc., men *icke desto mindre* fattar den inre betydelsen af en innerligare sakramenterlig förening med gudomen och vill med uppriktig ånger och föresats till bättring grundlägga ett rättskaffens lif i anda och sanning. Om en sådan yngling af *formuläret* anser sig förhindrad att erkänna eder kyrkolära i alla delar, hvad har han då att göra?

Teologen. Vårt samhällsskick, som tillstodjer fullständig religionsfrihet, förhindrar honom ej att i religiöst hänseende göra hvad han behagar. Anser sig en medborgare ej kunna gå in på den rena evangeliskt-lutherska läran, så må han efter fyllda 18 år inträda i andra församlingar, hvilka finnas i landet, till exempel katolska, baptistiska, metodistiska etc.

Positivisten. Men alla dessa ha dock egentligen en och samma trosbekännelse, och det var just emot denna, som vi förutsatte, att de egentliga trosinkasten gjordes af den, som ville tillämpa religionsfriheten i borgerligt hänseende.

Teologen. Ja så får han ingå i något annat trossamfund. Ingen sorts tvång finnes.

Positivisten. Men vår sednaste dissenter-lag*) talar icke med ett ord om *andra* än verkligt »kristna» eller och mosaiska trosbekännare.**) Ärligheten fodrar att tillstå, det med »krist-

*) Se Kongl. Förordningen af den 31 Oktober 1873.

**) Under det den Kongl. Förordningen af 1860 bestämmer om öfvergång till »*annan lära än den rena evangeliska*» och till »främ-

na ej får förstås andra än sådana, som erkänna Tros-artiklarne. Hvad har då den att göra, frågar jag än en gång, som ej kan gå in på dessa? Uppenbarligen intet annat än att antingen *utvandra* eller öfvergå till det enda icke kristna trossamfund, som staten erkänner, eller det *mosaiska*. Detta sednare alternativ, som jag ingalunda anser innebära något i minsta mån nedsättande eller sårande, kan dock vara ett verkligt hinder för samvetsfriheten, alldenstund personer, som icke kunna tillhöra de officielt kristna samfund, *ändock* ej behöfva anses såsom stående alldeles utanför *kristenheten* eller så hylla den mosaiska läran, att de skulle vilja antaga densamma. Oaktadt de kunna erkänna dess höga moral, kunna de dock å ena sidan finna åtskilligt i dess traditioner, som icke passar för deras åskådningssätt, och å den andra mycket i kristendomen, hvaraf de högeligen tilltalas och som ej funnit ett uttryck i den mosaiska läran. Du ser alltså, att personer kunna finnas, som intet val ha emellan att utvandra, öfvergå till den mosaiska läran eller att *pro forma* och för att komma i åtnjutande af borgerliga rättigheter afgifva konfirmationslöftet i den så kallade rena evangeliska kyrkan. Min mening är därför, att, såsom kyrkolagen sednast formulerats, verklig religionsfrihet ej ännu finnes och att statskyrkans nattvardsungom ej får kännedom om den faktiska verkligheten. Du bör därför, för att på fullt allvar framhålla denna för de unga, du bereder, och för att pröfva deras verkliga moral och mogenhet, innan de tillfrågas om de (fritt) vilja ingå på Tros-artiklarne, först framhålla allt det nyss sagda för dem.

Teologen. Oss tillkommer blott att undervisa i *vår* lära och sörja för dess bestånd. Men J, som yrken på en fullständig religionsfrihet i alla möjliga afseenden,

---

mande religionssamfund», har Kongl. Förordningen af 1873 en betydligt förändrad ordalydelse, som gör den förra religionsfriheten nästan om intet. Det talas här *blott* om öfvergång till »främmande kristen lära», och antagas får väl, att lagstiftningen med denna inskränkning *menar något* och ej, att densamma tillkommit af en tillfällighet.

borden sannerligen göra något mer derför än J gören. Jag hör ständigt klagomål öfver statskyrka, tvång etc., men ser sällan, att något verkligt steg tages för att bilda ett religionssamfund, hvars lära staten kan erkänna och för hvars sant moraliska verksambhet den får några garantier. Jag hör väl, att vetenskapsmän och fritänkare beklaga sig öfver våra dogmer och underlåta att besöka våra kyrkor, men *håri* ser jag intet nit för sann kyrkofrihet. Det är kritik och aldrig annat än kritik. Hvarför söker man då ej gå in i det praktiska lifvet, att samla liktänkande och bilda en församling? Jag finner den religiösa tro bra klen, som ej yttrar sig annat än på papperet, och anser derför, att I ären till största delen sjelfve skuld till det öfverklagade tvånget.

Positivisten. Tro ej, att jag i och med ett öfverklagadt förhållande inom kyrkan fritager mig och andra klagande från allt ansvar; tvärtom. Jag erkänner, att litet blifvit gjordt i praktiskt hänseende af dem, som bestrida kyrkoläran och jag beklagar djupt den bristande religionslära, som alltför ofta utmärker den vetenskapligt bildade verden -- något som dock till största delen torde hittills ha berott derpå, att en reformator saknats före Auguste Comte, genom hvilken vi först fått en universel religion (den positivistiska), som motsvarar nutidens kultur. Jag anser ytterligare, att ett verkligt, ehuru doldt och tolereradt bedrägeri ständigt utöfvas af alla, som kvarstå i statskyrkan, men ändock ha frångått dess trosbekännelse. Det enda, som kan i någon mån ursäktas detta ledsamma förhållande är, att det finnes personer, som, då de ej känna till någon bättre religionslära och ej veta, hvilket annat trossamfund de skulle kunna tillhöra, och då de vidare anse sig i praktiskt hänseende höra till kristenheten, ej se sig motiverade att för en bristande öfverensstämmelse i teoretiskt eller dogmatiskt hänseende bryta med traditionen. För min del gillar jag det ej, och ser deri oftast ett betänkligt symptom af tröghet och liknöjdhet för andliga intressen, hvartill våra dagars materialism samverkat

i förening med kyrkans egen oförmåga att gifva tröst och upplysning åt alla och en hvar.

Teologen. I det sistnämnda tar du grundligen fel. Kyrkan eger just denna förmåga, men tidens ondska afhåller människorna ifrån oss. De brösta sig öfver sitt vetande och de frossa i egenrättfärdighet, under det vår kyrka fordrar syndaånger och att man sig omvänder och blifver som barn.

Positivisten. Och detta gör hon med rätta. Men *dessutom* fordrar hon ett blindt antagande af sina dogmer, och det är *häruti*, ej i samvetsrösten som svårigheten ligger.

Teologen. Svårigheten? Är det svårt att förstå det lättfattligaste; att gå in på det, som de visaste i vår kyrka fastsatt som det sanna? Är det svårt att antaga vår kyrkolära om att »Gud är en ande med alla de högsta fullkomligheter: allvetande, allvis, allsmäktig, god och barmhertig»? Hvad annat än tidens ondska är det, som afhåller människorna från att tro, att »Gud är *en*, men i gudomsväsendet äro *tre* personer: Fadren, Sonen och den Helige Ande, jemlika i gudomlig ära, makt och herrlighet; att Fadren af evighet födt Sonen, att Sonen är af evighet född af Fadren och att den Helige Ande af evighet utgår af Fadren och Sonen, samt att den treenige guden i förhållande till oss uppenbarat sig som skapare, återlösare och heliggörare?»

Positivisten. Att människor ej afhållas från tron härpå blott af tidens ondska, skall jag söka visa dig. Låt mig till en början göra ett par förfrågningar. Å ett ställe säges, att Sonen är *aflad af* den Helige Ande, och å ett annat, att den Helige Ande *utgår af* Sonen; huru förklara denna fullkomliga motsägelse? Huru kan man vidare säga, att Sonen och den Helige Ande äro jemlika med Fadren, då denne födt Sonen och den Helige Ande utgår af honom? Jag skulle kunna bättre förstå din treenighetslära, om du med skapare, återlösare och heliggörare endast förstode trenne sidor af samma begrepp i form af trenne abstrakta uppfattningssätt, och ej, såsom nu, verkliga konkreta personer, hvarigenom treenighetsbegreppet

blir en fullkomlig konstprodukt, ett rent människoverk, för hvars antagande fordras en villig underkastelse under ett mysteriöst betraktelsesätt. Hvad särskildt det historiska i trosbekännelsen beträffar, så vill jag inskränka mig till att anmärka, att nedstigandet till helvetet aldrig förekom i »Apostlarnes trosbekännelse» förr än 600 år efter apostlarnes tid! Detta nedstigande finnes icke i trosreglorna hos Irenæus, Origenes och Tertullianus och ej heller i trosbekännelserna från mötena i Nicæa, Konstantinopel, Ephesus, Calcedon etc. Huru kan man då fordra, att detta antagna besök, ja att ens ett omnämnande af helvetet, hvars tillvaro vår kultur numera alldeles förnekar, skall ingå som en viktig länk i en människas kyrkoberkännelse? Det är ju möjligt, att tusentals personer finnas, som erkänna allt i Tros-artiklarna utom just denna punkt, men hvilken ej får borttagas, utan ovilkorligen måste bli trodd lika fullt som alla de andra. Detta är upprörande.

Teologen. Att höra en person på detta vis nagelfara med religionssaker, öfverraskar mig icke; tvärtom väntade jag det. Men jag säger dig, att likasävisst som ett grundligt besvarande af dina anmärkningar skulle fordra en lång utläggning, hvilken skulle upptaga all den tid, vi nu lämpligast böra egna åt ett meningsutbyte i principfrågor, likasävisst tror jag, att du föga skulle fästa dig vid mitt svar, försävidt vi ej ha samma utgångspunkt: tron, och i detta hänseende först och sist tron på bibeln eller Guds eget uppenbarade ord. Du vill förstå allting; detta är en omöjlighet; och hvad religion beträffar, så vill jag för min del ej ha en sådan, som vore begriplig i allt och kunde *bevisas*. Du är en tviflare, det hör jag genast; du hör till dem, som »vilja bekämpa kyrkans tro, häna hennes ordning och förakta hennes institutioner; som blifvit af-fällingar, hvilka till på köpet söka genom ett mer eller mindre öppet proselytmakeri undergräfvat församlingens lif.»

Positivisten. Jag känner väl igen dessa dina ord, dem du ofta använt mot olika tänkande, framförallt emot sådana, som ej dela kyrkans mening om dogmer och under.

Benämningen »affälling», som ju enligt den allmänna uppfattningen skulle utmärka en »otrogen», en som från en högre ståndpunkt *fallit* till en lägre, och som är en mildare form af det gamla begreppet »kättare», är dock numera temligen olämplig och uttrycker ej hvad den skulle. En hedning eller en muhamedan, som blifvit kristna, kallar du ej för affällingar; nej om dem säger du, med rätta, att de *öfvergått* till kristendomen. Så säger ock jag om mig; jag har ej affallit från kristendomen därför, att jag ej längre *kan*, på grund af verklig öfvertygelse och levande känsla, hylla dess dogmatiska eller teologiska del; jag har för min del *öfvergått* till positivismen, hvilket i mina ögon är detsamma som att antaga en högre ståndpunkt. Och denna ståndpunkt är högre icke allenast i teoretiskt hänseende, emedan den utgör en värdig förening af sann vetenskap och sann religion (som kristendomen ej kunnat åvägbringa), utan också i praktiskt, emedan positivismen, förutom den eljest fullkomligt kristna moral-läran och dess kärleks-bud, betonar »ordning och framsteg» som grund-maxim och särskildt framhåller som vår högsta pligt »lefva för andra» — en uppmaning, som visserligen *finnes* i kristendomen, men hittills uppfattats på ett lägre vis. Ty den kristna hjälpsamheten och dess: »gören andra hvad I viljen att de skola göra eder» är, med allt erkännande af den goda verkan den frambragt i uppoffringar och ädel sträfvan, dock i princip egoistisk och afser alltid den *personliga saligheten* som målet. Positivismen deremot loftar till belöning ingenting — intet annat än hvad samvetet kan skänka i form af inre tillfredsställelse och harmoni. Nu ett ord om tros-principen, och i synnerhet om hvad vi rätteligen skola förstå med *bibeltro*. Först må jag då säga dig, att jag ser i bibeln en den nyttigaste och heligaste bok verlden skådat, hvarför jag uppriktigt liksom du gläder mig åt dess allmänna spridning öfver hela jordklotet.

Teologen. Hur du kan säga dig tro på bibeln, är mig alldeles oförklarligt; ja, i och med ditt förnekande af våra Trosartiklar har du redan bevisat, att du icke gör

det. Eller vet du icke, att vår lära i allt stödjer sig på bibelns egen utsago? Jag vill här genast klart och tydligt visa dig detta med särskildt afseende på Trosartiklarne. Slå då rätt på 1 Mos. 1: 1: "I begynnelsen skapade Gud himmel och jord"; Joh. 4: 24; »Gud är en ande»; Ps. 90: 2. "Förrän bergen vordo och jorden och världen skapade blefvo, är du Gud af evighet till evighet"; Ps. 115: 3. "Vår Gud är i himmelen; han kan göra hvad han vill."

Positivisten. Nej — förlåt, ett ögonblick — han kan ej göra hvad han vill, förutsatt du med Guds vilja menar en godtycklig, af alla naturlagar oberoende förmåga att ingripa uti världens gång. Han kan t. ex. ej förvandla triangeln till kvadrat, rubba tyngdlagen, stadna jordens eller månens lopp, göra socker till salt eller en teolog af en positivist etc. Den krassa föreställningen om Guds vilja, som råder inom din kyrka, är ju en helt mensklig egenskap, som öfverflyttats på en af mennisko-anden tänkt personlighet. Vår vilja existerar absolut icke utan en normal hjerna; utan detta organ kan ingen vilja tänkas. Viljan kan ej finnas hos en personlighet utan förutsättning af hjerna och hos en annan blott med denna förutsättning.

Teologen. Må nu ögonblicket vara slut. Jag låter ej snärja mig af en simpel naturvetenskaps låtsade visdom. Oberörd går jag vidare, öfvertygad om att Gud vet mer än du och att "för Gud är ingenting omöjligt." Slå vidare, för den andra artikeln, rätt på Ap. G. 10: 38: "Gud hafver smort Jesus af Nazareth med den Helige Ande och kraft"; 1 Tim. 3: 16: "Gud är uppenbar vorden i köttet"; Eph. 1: 20: "Gud uppväckte Kristus ifrån de döda och satte honom på sin högra hand i himmelen"; Luc. 19: 10: "Menniskones son är kommen till att uppsöka och frälsa det, som förtappadt var." Ändtligen ha vi intyg om den tredje artikeln i Joh. 14: 26: "Hugsvälaren, den Helige Ande, hvilken Fadren skall sända i mitt namn, Han skall lära eder all ting"; 1 Kor. 12: 3: "Ingen skall kalla Jesus en Herre utan genom den Helige Ande"; Rom 8: 9: "Hvilken icke hafver Guds Ande, han

hörer icke honom till»; Joh. 20: 22: »Tagen den Helige Ande; hvilken I förlåten synderna, dem förlåtas de».

Och du vill kanske ännu säga, att du frågar efter bibeln, på samma gång du måste förneka allt detta, som är grunden till hela vår kristna lära och till vårt betygande om Tros-artiklarnes innehåll: att det alltsammans är visserligen sant! Nej, och tusende gånger nej! Ditt förstånds högmod kan ej böja sig! Jag känner dig; du vill säga, att du tror på bibeln, men med förbehåll att sjelf tolka den, att uppfatta den såsom du tycker! Hvarthän skulle det väl föra, om en hvar skulle ha sin mening härutinnan? Vi skulle kanhända få lika många religioner som menniskor. Nej, säger jag; detta går icke. Hvad som är skrifvet är skrifvet; men menniskan tror sig ofta veta så mycket som hon icke vet och icke kan veta. »Den sanna religionen eller kristendomen måste med nödvändighet innehålla mysterier eller hemligheter, som visserligen aldrig strida emot, men gå öfver vårt förstånd.»

Positivisten. Utan att fästa mig vid ditt uttryck om, att den sanna religionen är detsamma som kristendom, något som jag i religionens och mensklighetens namn alldeles bestrider, vill jag dock ett ögonblick afbryta dig med förklaringen, att kristendomens mysterier, då de bedömas af sant bildade sinnen, hvilka förmått tillegna sig vår verkliga kulturs resultat, allmänt anses stå i öppen strid emot vårt förstånd, och ej öfver, utan tvertom djupt under detsamma. Du har framställt din uppfattning medelst en *fras*, ett slagord utan all betydelse nu för tiden. Tro ej, att dylika fraser kunna rädda din teologi från den undergång, som väntar henne och som sedan flera hundra år blifvit med orubblig konsekvens af de positiva vetenskaperna förberedd.

Teologen. Men jag frågar litet, ja platt intet efter de positiva vetenskaperna! De äro bra nog för de jordiska behofven, men gagna ej de himmelska, för hvilka vår teologi och våra mysterier åter förbereda menniskorna. »Ett sådant mysterium, som aldrig strider emot, men går öfver vårt förstånd, anser jag Kristi lekamens och blods

närvaro i den heliga nattvarden vara. Vi söka ej att förklara hvad som ej kan förklaras, eller huru det härvid tillgår, utan stanna vid bibelns enkla ordalydelse och låta därför *är* vara *är*; och emedan vår Herre Jesus har så sagt: detta *är* min lekamen och mitt blod, så tro vi, att så är förhållandet, att vi i den heliga nattvarden verkligen undfå Herrens lekamen och blod. Detta mysterium har kyrkan aldrig velat förklara, enär hon anser detta bibelställe vara ett af dem, om hvilka Luther säger, att man bör ta hatten af sig, och gå ödmjukt förbi.»

Positivisten. Det ifrågavarande stället skulle äfven jag anse ej strida emot förnuftet, om du dermed förstode en bild, nyttig vid äminnefesten. Dem håller jag i mycken äro och anser dem af den största nytta för så väl individerna som för samhället. Men att i dessa ord, som ju Jesus ej sjelf publicerat, utan af andra författare nedskrifvits långt efter hans tid och sedan blifvit öfversatta (från ett originalspråk, som ingen med visshet kan uppgifva), se ett otvivelaktigt uttalande eller att »är» verkligen *var* »är» i Jesu mun, det är numera endast en from, men temligen barnslig tro. Jag tror ej, att om du uppmärksam samt granskar den värld, hvori vi lefva, du skall finna många, som »ta hatten af sig och gå ödmjukt förbi» detta ställe.

Teologen. Det är väl möjligt, ty världen är full af ondska. Jag vet väl, att Jesus personligen ej skrifvit en enda rad i bibeln, men så har Gud skrifvit så mycket mera; och emedan vårt förstånd är förblindadt och vårt hjerta är hårdt, är det som Gud uppenbarat oss sitt ord genom helige män. Detta Guds ord har jag visat dig; »men du *vill* ej se dess sanning!»

Positivisten. Din dom är hård, och svårt är att höra den uttalas. Dock förstår jag den i viss mån och vet att härleda den ur ditt uppriktiga nit för *din* tro, hvilken jag för min del aldrig hvarken »hånat» eller »föraktat», lika litet som jag någonsin velat »undergräfvat» församlingens lif.» Det sednare ville jag gerna söka befordra, men är så litet i tillfälle dertill, då din teoretiska del eller din

teologi oupphörligen sätter en skiljemur oss emellan i både teoretiskt och praktiskt afseende, enär du ständigt framhåller, att din lära är grunden för ditt lefverne och att det sednare endast genom den förra får sitt värde! Min åskådning är alldeles motsatt denna; dock upphäver positivismen ingalunda trosbegreppet i och för sig, ty den har äfven den en tro. Men denna är bevisad eller bevislig och står i fullkomlig öfverensstämmelse med vetenskapen, under det din tro i hufvuddragen är alldeles stridande deremot. Du gör skilnad mellan *moral* och *religion*; jag ej. De äro sak samma. Men än mera: du förblandar liksom de flesta af dina församlingsmedlemmar *religion* med *religionslära* och *teologi*, hvilken sednare sådan den uppställs af den kristna kyrkan blott är en förberedande form af det religiösa medvetandet, och häraf uppstår det förnämsta hindret för allt verkligt utredande af frågan om människans religiösa förhållanden. Dessa äro: ett teoretiskt = religionsläran och teologien, och ett praktiskt = religionen eller moralen. Jag vill nu ingå på hvad som sysselsätter oss här eller det teoretiska förhållandet, då det praktiska icke gifver anledning till någon art af meningskiljaktighet utan jag deruti är fullkomligt enig med dig. Din teoretiska eller teologiska åskådning stödjer du alltså på bibeln och säger, att densamma tydligt och klart framgår deraf och ergo, att det är förståndshögmod som gör, att oliktankande ej vilja se hvad du kallar sanningen. Du tror mig förneka all betydelse hos de nyss anförda bibelställena, därför att, såsom du riktigt anmärkte, jag förbehåller mig att sjelf få tolka dem. Hvad ha då alla de hundratals kristna sekterna gjort under halftannat årtusende? Ha de ej tolkat bibeln hvar efter sitt tycke? Var ej den individuella friheten i bibeltolkning protestantismens största förtjenst? Har emellertid din lära så tydligt framgått af bibeln, huru hafva då så många skiljda samfund och läromeningar kunnat uppstå på samma grund, t. ex.: Trinitarier med Athanasianer och Sabellianer, Antitrinitarier med Arianer och Socinianer eller Unitarier; Grekiskt-katolske, Romerskt-katolske, Lutheraner, Kalvi-

nister; Supralapsarier och Infralapsarier; Arminianer, Baxterianer, Solifidianer, Baptister, Anabaptister, Qvåkare, Metodister, Milleniärer, Shakers, Universalister, Destruktionister, Hernbutare, Tunker, Sandemanianer, Irvingiter, Svedenborgare etc. etc.

Teologen. Alla dessa sekter må vara huru afvikande som helst, säkert är, att endast de, som tro på de af kyrkan allmänt antagna Tros-artiklarne kunna försvaras med bibeln och att de, som stödjä sig på dessa artiklar, blott afvika i underordnade hänseenden. Detta bevisas bäst af den oerhörda majoriteten hos dessa *verkligt troende*, hvilkas samfund blifvit de, som omskapat och nu beherska den civiliserade världen. Besinna blott att då det finnes 353 millioner verkliga kristne, finnes det blott inemot 200,000 antitrinitarier eller de nuvarande unitarierna, hvilka äro de enda, som ej antaga Tros-artiklarne och som förneka Jesu gudom.

Positivisten. Jag tror, man godt kunde mångdubbla antalet af antitrinitarierna bland de s. k. kristna folkslagen, om man dels deri inberäknar flertalet vetenskapsidkare, dels det stora antal qvåkare, som oupphörligen förena sig med unitarierna samt alla de, som i Europa antaga läran utan att formligen utträda ur sina ursprungliga församlingar. Majoritet betyder numera i alla fall ingenting, lika litet som i kristendomens första tider. Kom ihåg, att kristendomen också en gång varit i minoriteten; och besinna vidare, att det finnes många klasser, som äro af yttersta vikt för samhälle och mensklighet, hvilka äro jemförelsevis mycket fåtaliga, t. ex. ministrar, konstnärer, lärde etc. För att nu hålla oss till unitarierna, så må vi erinra oss de särdeles viktiga omständigheterna: dels att »de, som ogilla deras läror, ej kunnat hos dem förneka ett allvarligt bemödande att befordra praktisk kristendom»; dels att de, ständigt växande i antal, hufvudsakligen vinna anhängare bland allvarligt tänkande af den bildade klassen, under det massan mera omfattar andra sekter, såsom metodismen, baptismen etc.; och dels äntligen, att de sannolikt numera skulle räknat millioner

sinom millioner öppna bekännare, hade man förr, synnerligast i 17:de seklet, ej varit så nitisk i att utrota dem i Polen och Siebenbürgen. Unitarierna ha alltid räknat stora snillen och forskare i sina leder, t. ex. Milton, Locke, Newton, Priestley (prest, som jemte Scheele var syrgasens upptäckare) förutom de lärde Socinerna samt Serveto (läkare, ryktbar genom sin upptäckt af lilla blodomloppet) och Gentili, hvilka båda sednares af Calvin antända »kätarebål» alltid skola förblifva skamfläckar för reformationstidehvarfvets och protestantismens »frie» ande. Unitarier voro äfven de båda berömda och hängifna Coquerel, far och son (ehuru de i Paris kallade sig »liberala protestanter»); äfven de blefvo med karakteristiskt nit förföljda af den protestantiske Guizot. Förkastandet af treenigheten, af Jesu gudom, af satisfactio vicaria, af de eviga straffen etc. beror hos unitarierna icke allenast derpå, att dogmerna anses irrationella, utan än mer, att de ej anses bibliska. Återkommande nu till frågan om bibeltro och de af dig angifna käll-citaten, så må jag då för det första uttala min kardinalsats, att bibeln *ej är* »Guds ord», men väl att den *innehåller* detsamma.

Teologen. Visste jag inte det; detta är icke mer och icke mindre än att icke tro på bibeln, d. v. s. att antaga hvad man vill och förkasta hvad man vill. En sann troende erkänner ej detta sätt, utan betraktar det som en förhåfvelse af människoförståndet emot den heliga skrift, som »är Guds ord, ingifvet af den Helige Ande och uppteckadt af heliga Guds män», såsom apostelen Petrus säger i sin 2:dra Epist. 1: 21: »Ingen profetia är ännu framkommen af människovilja; utan de heliga Guds män hafva talat rörde af den Helige Ande»; och såsom apostelen Paulus säger i sin 2:dra Epist. till Timot. 3: 16: »All skrift, af Gud utgifven, är nyttig till lärdom, till straff, till bättring, till tuktan i rättfärdighet».

Positivisten. Allt detta motsäger på intet vis hvad jag nyss framhöll. Din »skripturalism» bevisar intet emot mig, lika litet som den kunnat förhindra tusentals af sjelfstän-

diga och sant bildade människor, som uppriktigt sökt sanningen och som känt bibeln lika väl som du, att i de citater derur, hvilka din teologi framdrager som »bevis», se annat än helt *subjektiva* grunder utan all objektivitet. Du borde oftare än dina företrädare gjort det minnas de helsosamma orden: bokstafven dödar, anden gör lefvande! Just genom denna ensidiga bokstafstolkning af bibeln är det vi fått så otaliga »bekännelser» inom kyrkan, som du kallar *en*, och så otaliga försök att tillfredsställa fromma kristnas allvarliga frågor öfver det eller det stället, hvilket kanhända qvalt deras samveten under många och långa år af strider och oro och som *aldrig* kunnat förstås och därför ofta gifvit anledning till pinsamt grubbel, ja vanvett. Härom bära våra hospitaler ett sorgligt vittnesbörd, då de teologiska spekulationerna derstädes i en slående grad förherska. — Du får medgifva, att, med afseende på den s. k. ingifvelsen, bibeln måste betraktas ur tvåfaldig synpunkt: *historien* i förening med teologien å ena sidan samt *religionen* eller *moralen* å den andra, men att dessa båda tarfva helt olika själsförrättningar och sinnelag för att såväl skrivas som läsas. Näväl, tror du då, att om man talat om bibeln som en *inspirerad* bok, detta någonsin gällt den yttre, doktrinära eller historiska delen och ej den inre halten, det rent andliga och moraliska deri? Förvisso måste du medgifva detta. Jag fortsätter då med att framhålla, att bibeln äfven för mig är en inspirerad bok och att jag fullkomligt går in på de sistnämnda citaten af Petrus och Paulus. Dock vill jag fästa uppmärksamheten på den sednares visligt affattade ordställning, då han säger: *All skrift, af Gud ingifven, är nyttig etc.*, ty härmed har han just framhållit åtskilnaden mellan skrift och skrift, mellan historiska skildringar och religiösa manings- och andakts-ord; ja, härmed angifves icke allenast nyssnämnda indelning af bibelns eget innehåll (då han ju ej kunde anse beskrifningen på de enkla tilldragelserna i hvardagslivet, resorna, yrkesförrättningarna etc. som »af Gud ingifven»), utan också, att samma uppfattning måste gälla all skrift, som äfven i den efterkristna

tiden skrives, eller att *den del*, som fortfarande är hvad man kallat af Gud ingifven, d. v. s. inspirerad, är nyttigt, författaren må vara hvilken som helst, tillhöra hvilket trossamfund som helst, blott han skrifer af djup och allvarlig öfvertygelse och grundar sig på verkligheter i vårt högre lif, eller med andra ord skrifer för sann upplysning och af from tendens till nytta och upplysning för menskligheten. Men af allt detta följer likvisst icke, att de inspirerade skrifterna ej böra noga analyseras, att deras innehåll ej kan delvis vara felaktigt och att de ej ofta äro mycket subjektivt färglagda, hvarför läsaren alltid måste veta strängt hålla sig till andemeningen och det verkligt objektiva — hvilket är så mycket nödvändigare i den mån författaren begagnat ett symboliskt eller allegoriskt talesätt. Ett sådant öfverflödar nu i bibeln liksom i all österländsk litteratur, och framställningarnas innehåll och mening skulle mycket ofta omöjligen kunna begripas utan genom användande af den inre blicken och genom att fullständigt afse från verba formalia. Hvad som emellertid skall i bibeln afgöra innehållets betydelse, är numera icke den eller den kyrkans tolkning, det eller det kyrkomötets beslut, utan ett omutligt, af sanningssökandets anda genomträngdt omdöme hos alla och en hvar, som med tillhjälp af alla till buds stående medel allvarligt vilja forska derefter.

Teologen. Men här af skall just uppstå hvad jag nyss antydt: hvar och en skall vilja ha sin egen religion!

Positivisten. Och detta må också hvar och en få, försävidt nämligen detta blott vore tänkbart. Men så kan aldrig komma att ske, ty menniskan utvecklas aldrig isolerad, utan alltid samfäldt, och vidare ligger i den mänskliga organisationen så mycket likartadt, att ingen möjlighet finnes att i de större spekulativa hufvudfrågor, hvarmed mensklighetens racer, stammar, samhällen och familjer sysselsätta sig, i allmänhet få mer än ett relativt fåtal skiljda meningstyper. Var därför fullkomligt lugn för någon hotande splittring, som vi för resten böra desto mindre befara, då vi eftersinna den ofantliga trögheten och liknöjdheten hos massorna att sjelfva tänka, under

det en desto större benägenhet finnes till att taga efter andra i stort som smått, att »bilda sig omdömen», som det heter, efter hvad de hört eller sett andra (ja ofta ett enda tongifvande organ) framställa.

Teologen. Ja, men detta förhållande, hvilket jag väl känner till, är just det, som måste mana hvarje rättroende att söka bilda en motvigt emot villomeningars utspridande och proselytmakeri bland massan; det är det, som gör oss så ihärdiga i att framhålla hvad vi anse vara sant och godt. Huru skulle de oupplysta veta hvad de skulle tro, om de ej undervisades deri?

Positivist. Jo genom en allmän undervisning först, genom väl ordnade skolstudier, som lärde dem något faktiskt och som utvecklade omdömet och borttog vidskepelser och fördomar. Sedan detta blifvit gjort (eller rättare, samtidigt dermed) skulle undervisning meddelas i *religion*, men *ej* i den hittills brukliga *teologien*, och, tro mig, gjordes det på ett lämpligt vis, så skulle man ha uppfyllt allan rättfärdighet och ej behöfva bekymra sig för hvad massan skall tro om fullkomligt mysteriösa och ofattbara saker, hvilka för människans moraliska lefverne och saliga slut intet betyda. Glömmom *ej*, att det finnes något som heter sens commun eller det goda allmänna omdömet, och att det bland *alla* klasser finnas ett antal högt begåfvade hufvuden. Vi få verkligen lof att taga detta i betraktande och på samma gång tro, att det hos många finnes sant intresse och nit för viktiga lifsfrågor och att dessa derigenom bli ledande för de mindre begåfvade naturerna. Låt oss därför med full förtröstan till sanningens seger eller, såsom jag hört dig sjelf i en kyrkomötes-diskussion säga, »med förtröstansfullt öfverlemnande af utgången i Guds hand» tillstödja alla verkliga meningar och öfvertygelser att blifva öppet uttalade och fritt framställda, *utan* att därför en tilläfventyrs af staten auktoriserad kyrka skall anse sig ha rätt att medelst hänfulla eller myndiga beskärnelser öfver »otro», »kätter», »proselytmakeri» etc. söka *afskräcka* från ett opartiskt sanningsökande, hvilket väl vore mycket mera Gudi be-

hagligt än att med deklamationer söka ingripa i hans verk. Befria vår nattvardsungdom att vidare höra definitioner sådana som: »*Otro* är halfbildningens ståndpunkt; menniskan har en absolut frihet. *Vantro* de obildades ståndpunkt; allt som sker är blott ödets verk. *Tro* eller den rena kristendomen, de bildades ståndpunkt». Detta vederlägges genom sjelfva uttrycken (hvilka jag kan svara för att vara ordagrant återgifna), då »bildad», »halfbildad» etc. ej häntyda på hjertat utan på förståndet, hvadan de afse mer eller mindre vetenskapligt odlade sinnen. Nu är det ett faktum, att de allra flesta vetenskapsidkare *icke* hylla den rena, d. v. s. den dogmatiska kristendomen, hvarför vi finna att de *antingen* äro obildade eller halfbildade, *eller ock*, att de bildades ståndpunkt ej är tron.

Teologen. Vi kunna ej alla vara solidariska för hvad somliga lärare kunna yttra i enskildheter. Låtom oss därför hålla oss till hufvudfrågorna och framförallt direkt diskutera hvad vi något litet aflägsnat oss ifrån, eller kyrkans bibliska stöd för sin trosbekännelse samt hvad man enligt min mening skall förstå med bibeltro. Hvad har du då att säga om sådana intyg om Gud som Moses': »I begynnelsen skapade Gud himmel och jord»; eller som Davids: »Vår Gud är i himmelen» m. fl. ställen?

Positivist. Jo, att vi *deraf* icke fått *veta* det minsta om hvarken skapelsen eller Guds tillvaro, samt vidare, att Moses' och Davids intyg i sådana ämnen blott kunde vara af intresse i den händelse sednare forskare af erkändt skarpsinne kunnat bekräfta deras utsago. Observera, att vi ej tala om religion nu, utan om teologi! Verkligt *religiösa* uttalanden fordra i sanning ingen bekräftelse af några forskare, men det kunde väl de teoretiska meningar tarfva, som blifvit uttalade för 3500 och 2800 år sedan. M. e. o. jag anser ej, att menskligheten i det nittonde seklet skall följa och bibehålla sin barndoms föreställningar i en så aflägsen period.

Teologen. Nåväl, vi skola då välja bibelställen af mycket yngre datum. Hvad säges då om Paulus, Lucas,

Johannes, m. fl., hvilkas stöd för den andra och tredje Tros-artikeln du nyss hört?

Positivisten. Jo, att desse författare också lefde i mensklighetens barndom, samt vidare, att, om ock de lär-daste teologer i denna dag skulle säga något än bättre, så bevisade det ändå intet i detta ämne, d. v. s. i frågan om din kyrkas Guds-, d. v. s. treenighets-begrepp, ty dess teori, sådan den af kyrkan fattats, kan ej *begripas*, utan är den helt mysteriös och kan den blott antagas af en blind, fullkomligt kritiklös tro, hvarför ock alla bibelci-tater äro öfverflödiga. Hvilka voro för resten Moses, David, Johannes, Paulus etc.?

Teologen. I egenskap af bibelförfattare voro de heliga män, ingifna af den Helige Ande.

Positivisten. De voro ändock verkliga människor?

Teologen. Ja, men ingifna af Gud sjelf.

Positivisten. Hvem har sagt det?

Teologen. Gud sjelf genom sina heliga män, såsom sagdt är i Ebr. 1: 1: »Fordom talade Gud ofta, och i mångahanda måtto, till fäderna genom profeterna; på det yttersta i dessa dagar hafver han talat till oss genom Sonen».

Positivisten. Hvem har skrivit Ebreerbrevet?

Teologen. Det är svårt att utreda och deröfver ha våra lärde mycket tvistat. Man har gissat på Paulus, på Apollos och på Silas, och troligen var det den sistnämnde.

Positivisten. Således dock en människa. Hvem har då sagt, att dessa människor voro ingifna af Gud sjelf eller att de voro rörda af den Helige Ande? Jo, *de sjelfve*, såsom vi nyss sett af Petri och Pauli yttranden. Men att vara »ingifven af Gud sjelf», tror du det dermed menas, att en helig man personligen blifvit på ett alldeles undantagsvis undervisad af en annan högre gudomsperson, eller tro du ej snarare, att vi med detta uttryck böra förstå ett *talesätt*, hvilket nu för tiden lämpligen bör öfversättas med »inspirerad». Man afser härmed onekligen samma sak; det sednare uttrycket är blott ett nyare ord, det förra ett klassiskt. Det allmänna menskliga uppfattnings-

sättet är det som ändrats, ej sakförhållandet; »heliga män» *finnas* nu som förr, men de *kallas* numera ej så; de »ingifvas af Gud» på samma vis nu som förr, men detta uttryck anser sig mensklighetens sens commun, som af hela kulturen fått sin nutida prägel, ej längre kunna bibehålla, utan böra ersätta med ett annat, »inspirerad», hvilket på samma gång tolkar den afsedda själsstämningen som det aflägsna hvarje mysteriös uppfattning såsom intetsägande eller, i alla händelser, ej sägande det minsta *mer* än det sednare uttrycket. Man kan i detta hänseende omöjligen angifva något *sakligt* utöfver den ifrågavarande stämningens psykiskt-menskliga sida, och detta sker genom användande af ordet inspiration. Låtom oss vidare betrakta vissa uttryckssätt i bibeln, som ytterligare belysa det sagda. Hur står det t. ex. ej i Moseböckerna: »Och Gud sade». »Och Gud kallade ljuset Dag och mörkret Natt, fästet Himmel, och det torra Jord!» Om sol, måne och stjernor heter det: »Gud gjorde tu stora ljus; ett stort ljus, som regerade dagen, och ett litet ljus, som regerade natten; och stjernor. Och Gud satte dem uti himmelens fäste att de skina skulle på jorden.»

Teologen. Ja, är det ej så; är detta ej sant?

Positivisten. Jo, sant är att *vi* se solen lysa om dagen och månen och stjernorna om natten; och vidare, att *vi* kallat det torra jord och det s. k. »fästet» himmel. Men menniskoanden vet numera, att detta »fäste» alldeles intet fäste är, utan att det är en sferisk yta, hvarpå *vi* genom en synvilla tycka oss se stjernorna fästade, under det de fritt rotera i den omätliga rymden på afstånd, som uppmätas i milliontals mildistanser. Det uppgifna *ändamålet* med de tu stora ljusen och stjernorna torde ej vara så lätt att ännu efter 3500 års forskningar uppvisa och är väl ej endast »att de skina skulle på jorden», d. v. s. att betjena vår såsom centrum då för tiden ansedda planet. Glöm ej, att *vi* numera (med Herschel) kunna antaga tillvaron af minst 50 millioner fixstjernor, d. v. s. verkliga solar, att dessa efter all sannolikhet liksom vår sol ha sina planeter och dessa i sin tur sina månar, att

dessas himlakroppar tvifvelsutän (såsom Laplace antog) framgått af nebulosorna, hvilka vi måste anse vara verldar i deras daningsprocess och hvaraf man för närvarande räknar icke mindre än 4,000. Läsom vidare i Moseböckerna: »Och Gud skapade människan sig till ett beläte . . . Och Gud fullkomnade på sjunde dagen sina verk, som han gjort hade, och hvilade på sjunde dagen . . . Och ormen sade till qvinnan . . . Och Herren Gud gjorde Adam och hans hustru kläder af skinn, och klädde uppå dem» etc. Huru står ej sednare beskrifvet, att »Herren talade med Moses, och sade . . . Då kom Herren neder i molnstoden och steg in i dörren af tabernaklet» etc. Tror du nu verkligen, att allt detta faktiskt försiggått i timligt, lekamtligt och verldsligt hänseende, att detta är *efter orden* som du säger »visserligen sant», liksom ock händelsen med solen, som under sitt *dåtida* lopp kring jorden en gång skulle ha stadnat i Gibeon?

Teologen. Ja, jag tror, att hvad som står i bibeln är sant, att Gud ej ingifvit någon att skriva hvad som är skett, att solen stått stilla i Gibeon, att Gud skapat människan sig till ett beläte och . . .

Positivist. Efter sex dagars skapande hvilade på sjunde dagen och sednare gjorde kläder, besökte människorna, steg in genom dörrar etc., allt fullständigt enligt ordalydelsen! Är det möjligt, att du tror allt detta? Har du noggrant läst beskrifningen, om huru solen på *Josua befallning* kom att stå stilla? Härom läses i Jusua 10: 12: »Då talade Josua med Herren, på den dagen när Herren gaf de Amoreer för Israels barn, och sade i Israels närvaro: Sol, ståt stilla i Gibeon, och måne i Ajalons dal. Då stod solen stilla, och månen desslikes, till dess att folket hämnade sig på sina fiender. Är icke detta skrifvet i den frommes bok? Så stod solen midt på himmelen, och *fördöjde gå neder, så när en hel dag.* Och hafver ingen dag varit lik vid denna, hvarken förr eller sedan, då *Herren lydde en mans röst; ty Herren stridde för Israel.*»

Teologen. Jag har läst det många gånger förut, men aldrig vikit från min tro och aldrig ansett mig böra be-

tvifla Guds under. Det var nämligen ett under som skedde, ty Herran ville förgöra de Amoreer. Vill du kanske söka annorlunda *förklara* hvad som då hände?

Positivisten. Nej, denna liksom hundratals andra dunkla händelser i bibeln intresserar mig i och för sig lika litet i historiskt som religiöst hänseende och med dess uttydning befattar jag mig ingalunda. Endast skrifsättet är af intresse, ty det utvisar, att man på den tiden föreställde sig Gud som en sorts menskelig personlighet, och att han t. o. m. ansågs vara så bevägen *sin* stam, att han efterkom dess önskingar och hjälpte densamma i rätt blodiga dåd. I *detta* hänseende är detta och dylika ställen af historiskt intresse. Det är ock af minnesvärd betydelse för det 17:de seklets historia, då vi derigenom påminnas om Galileis anklagelse och dom på grund af sin »*falska och mot den gudomliga skriften stridande* lära, att solen är jordkretsens centrum; att hon ej rör sig från öster till vester; att jorden rör sig och att hon ej är verdens centrum, och att en åsigt ej kan upprätthållas och försvaras såsom sannolik, *sedan den blifvit förklarad och afgjord vara stridande mot den Heliga Skrift!*»

Teologen. Men jag förstår ej, hvarför du nu inför mig framdrager detta exempel på kyrklig intolerans. Det var för ett par hundra år sedan sådant kunde ske. Nu är det helt annorlunda; nu erkänner kyrkan, att Galilei hade rätt. »Må vetenskapen vara fri på sitt område! Kristendomen har ingenting att frukta deraf; ty *samningen* utgör både kristendomens och vetenskapens gemensamma lifsluft.» Detta hindrar likväl icke, att vår uppfattning af Guds under är riktig. Vi tro på Guds allmakt och att hans vägar äro outransakliga. »All skapelse är ett stående under, men det fordras andra, mera i ögonen fallande under för att göra detta tydligt för våra ouppmärksamma ögon och våra hårda hjertan. Det fordras den plötsliga förökningen af bröden och fiskarne i Capernaum, för att vi skola kunna göra oss en sann föreställning om skörden från haf och land. Det fordras nedstörtandet af Jerichos murar för basunljuden, för att öfvertyga oss om,

att det synliga styres af det osynliga. *Underverkens filosofi är därför ingenting annat än lefvande Guds uppenbarelse såsom naturens Gud.* Efter en lång och het strid äro nu *skriften och vetenskapen lyckligen försonade.* Striden pågår helt visst i viss mån ännu; men de käckaste och vildaste kämparne i »vetenskapens» leder äro numera icke vetenskapsmän, utan ovetenskapliga legosoldater. För den, som kan läsa rätt i naturens bok, är hvarje dess blad betäckt med himmelska bokstäfver och hieroglyfer. Bibeln utgör nyckeln till allt detta. Den gifver oss icke endast upplysning om *frälsningsvetenskapen*, utan den uppenbarar äfven för oss den andliga källan till den fysiska världen; den visar oss, att det öfvernaturliga icke står i strid med det naturligen bestående, utan att det utgör dess eviga källa*).

Positivist. Svårligen kan jag gå in på något af allt detta, hvilket knappast synes vara sagdt på fullt allvar och näppeligen skall tros ens af dem, du anser dig vara kallad att upplysa, eller dem, som med dig vilja glädja sig åt egandet af hvad du kallar en *frälsningsvetenskap*, hvarmed jag antager, att du förstår den kristna *dogmatiken!* Ytterligt få torde vara öfvertygade om, att vetenskapen och bibeln numera äro lyckligen försonade och att de öfvernaturliga undren icke stå i strid med de naturliga företeelserna. Hvilken vetenskapligt bildad människa har du sett gå in härpå? De metafysiska kammar-filosoferna kan du väl i viss mån få på din sida härutinnan, men vet då, att deras tid liksom underverkens är förbi; att den mognade menniskoanden numera afstått från allt sökande efter *orsakerna* till företeelserna och efter den *yttersta grunden*; att hon blott söker *lagarne* — så inom an-

*) Detta citat är hemtadt ur ett ortodoxt svenskt organ, som uppgifver sig ha hemtat det ur Macmilians nyligen i svensk öfversättning utkomna *Bibel och Natur*. Samma organ yttrar (hösten 1875) ytterligare härom: »Denna bok kan med skäl rekommenderas åt alla, som icke af *förutfattad mening* anse, att all sammanställning af den Heliga Skrift och naturvetenskapens resultat är lika gagnlös som onödig.» Vi fråga blott: ha de ortodoxe, hvilka gilla detta arbete, ingen förutfattad mening?

dens som materiens värld — och därför förkastar alla förklaringar eller åskådningar, som ej kunna stödjas på fullt bekräftade lagar eller åtminstone sådana af stor sannolikhet. Ditt teoretiska uppfattningssätt är, fastän framställt i en mera civiliserad dager och förädladt af en hög moral, hvilken varit en anledning att det kunnat så länge bestå som det gjort, dock i grund och botten af alldeles samma art som de ursprungliga folkens eller de nutida högre vildarnes. Jag vill med exempel bevisa dig mitt påstående, som i första ögonblicket torde öfverraska dig, men som du snart skall finna framgår med objektiv nödvändighet af den faktiska verkligheten. Märk dock väl, att det ej gäller din praktiska religion, utan din gudalära i teoretiskt eller teologiskt hänseende, och tag ej illa upp, att jag påminner härom — något, hvartill erfarenheten motiverar mig, då jag vet, att otaliga missförstånd uppstått af en sammanblandning och förvexling af teologi och religion.

Teologen. Jag blir i sanning nyfiken öfver, huru du skall kunna komma att tala om vår teologi och vildarnes ens på samma dag. Du måste tåla, att se mig dra på munnen åt din raska tilltro att göra en verklig jemförelse mellan ett af Gud utvaldt och återlöst folk och ett *fallet* och ännu i mörker vandrande folk sådant vildarne äro. »Gud skapade människan sig till ett beläte, så att hon liknade Gud. Guds beläte bestod i människans medskapade vishet och helighet, så ock i frihet från lidande och död samt i herravälde öfver jorden. Men genom syndafallet förlorade människan Guds beläte och blef andligen blind, syndig och osalig samt drog förbannelse öfver jorden.»

Positivist. Är det icke detta hvaruti du undervisar den kristna ungdomen? Meddelar du till dina lärjungar ytterligare något teologiskt *vetenskapligt* i denna fråga?

Teologen. Vår undervisning är verkligen sådan; den är verkligen så upplyftad, som du hör den här framställas. Tror du, att, om Gud ej skulle gjort människan sig till ett beläte, Moses skulle tydligt och klart kunnat intyga — ja så tydligt och klart, att ett barn kan förstå

det — att »Gud såg på allt det han gjort hade, och si, det var allt ganska godt.»

Positivisten. Men hur visste Moses detta?

Teologen. Afbryt mig ej med flera frågor, i synnerhet sådana, som jag anser mig redan ha besvarat. Jag skall nu först nämna hvad vi vidare undervisa om uti de vetenskapligt akademiska studierna. Der lära vi bland annat:

»Sådan människan ursprungligen skapades egde hon icke blott möjligheten att känna och älska Gud, utan hon stod redan i *verklig* lifgemenskap med Gud, hon lefde rätt egentligen i honom och hade följaktligen icke blott ett medskapadt anlag till religion, utan var redan från början *verkligt religiös i ordets fullaste mening*. Hennes medvetande var *rent*, så att Guds bild deri afspeglade sig ren och ofördunklad, hennes vilja var *god*, så att hon i sig upptog Guds vilja och med densamma fullkomligt harmonierade, och hennes hjerta var uppfyllt af barnslig kärlek till Gud.»

Positivisten. Huru kan du med sådan noggranhet *veta* allt detta?

Teologen. Jag säger dig en gång för alla, det står i Guds eget ord.

Positivisten. Och jag frågar för sista gången: hvem skref »Guds ord»? Var det Gud sjelf eller var det människor? Svara mig utan alla citater.

Teologen. Nåväl; det var... människor... gudsmänniskor, ville jag säga.

Positivisten. Din konsekvens är i sanning beundransvärd. Tillåt mig då att citera hvad en af nyare tidens »gudsmänniskor», den ryktbare och ädle missionären Livingstone säger om de ännu lefvande typerna till våra paradisiska förfäder, Afrikas vildar:

»Det har varit mig omöjligt att förklara den förhållelse hos deras samveten, hvarmed de begå det onda. Det skulle vara lätt för mig att uppräknat en mängd exempel på omensklighet, som jag bevittnat. På det stora flertalet utöfvar min undervisning ingen synbar verkan.

Nästan alla deras tankar äro upptagna af omsorgen för deras lekamliga behof och detta har varit förhållandet i århundraden». Huru hos *dessa* människor återfinna den ursprungliga »verkliga religiositeten i ordets fullaste mening», det »rena medvetandet» och den »goda viljan»? Att människan utvecklats från ett sådant lågt stadium har numera genom de arkeologiska och etnologiska forskningarna blifvit satt utom allt tvifvel, och ju längre man sätter sig tillbaka i tiden — den vi i dessa studier nu kunna räkna efter tiotusental af år — ju lägre befinnes den menskliga ståndpunkten vara, under det den djuriska naturen är desto mer utpräglad.

Teologen. Ja det är väl möjligt; och märk väl, att detta ej strider emot läran om syndafallet. Genom detta bragtes människan just i det der djuriska tillståndet, hvarur hon sedan med svett och möda söker befria sig.

Positivisten. Att du sålunda medgifver vår ringa början *efter* syndafallet, gläder mig i viss mån; det utvisar, att du antager vissa vetenskapliga resultat. Men det återstår dock alltid, att få punctum saliens utredd, eller sjelfva syndafallet. Hvar fick då Moses sin kännedom derom? Ser du ej, att det hela är en myt, en legend, hvilken väl kan antagas att hafva under långa tider funnits hos hans stams förfäder och som torde kunna anses vara minst 4,000 år gammal? Och härpå bygger du en lära, som skall antagas såsom något *verkligt* , något *gudomligt sant* !

Hvarför är ej den grekiska myten lika sann, hvarför ej anse den nordiska gudasagan lika mycket »af Gud ingifven» som Moses' legend? Positivismen går ej längre tillbaka än till det utomordentligt låga tillstånd, hvori människan måste anses ha befunnit sig en gång i tiden; men du sysselsätter dig med, ja, du vet att i detalj redogöra för ett *antaget* paradisiskt tillstånd *dessförinnan* !

Teologen. Allt det nu sagda kunde du spara för dem, som vilja höra derpå. Mig rubbar du ej; jag är döf för allt utom tron, tron på att Gud skapade människan sig till ett beläte, men att hon genom syndafallet för-

lorade detta och att döden blifvit en följd deraf, såsom Paulus säger i Rom. 5: 12.

Positivisten. Men död finnes ju också för växter och djur! Ha de då också syndat? Huru vill du nu visa »försoningen mellan skriften och vetenskapen», som du nyss talade om; bevisa, att »bibeln utgör nyckeln till att rätt läsa i naturens bok»; visa, att döden, som är en lika så naturlig företeelse som lifvet, är en följd af det mosaiska syndafallet? Om du med det sednare förstätt en allegorisk skildring af människoslägtets *ständigt* pågående syndafall, då människan förbryter sig emot andens och materiens naturlagar, dem hon förnimmer i sitt samvete och utransakar genom forskning, ja, då skulle jag ej ett ögonblick tvista med dig om *hela* den mosaiska skapelsehistorien. Men nu är ej så fallet; du menar tydligen, att allt skall förstås efter orden, precis som Galileis purpurklädda domare uppfattade sin sak. — Nu ett ord om jmförelsen mellan din teologi och vildarnes. Hvad äro väl alla företeelser i dessas personliga och sociala lif samt i den omgifvande naturen annat än verk af andar! Huru veta vi ej, att de i alla menliga färdigheter blott se yttringar af makten hos den eller den fetischen; att sjukdom och död ej anses som något naturligt, utan som följer af förhexning, hvarför hela byar oftast oupphörligen flyttas från ett ställe till ett annat blott för att undgå en afdöd medlems ande, som eljest ej skulle lemna dem i fred. Då vissa folk höjt sig från det rent fetischistiska stadiet och fått mera allmängiltiga gudar, se vi dem visserligen i allmänhet först dertill antaga de lysande himlakropparne, men också derom skapa verkligt ideella föreställningar, hvilka de ofta, ehuru ej alltid, framställa i form af afgudabilder. Skogar, vattenfall, floder, berg etc. få sina andegudar, till hvilka hedningen i fullaste tro beder; och på antydningar om den civiliserade världens ende Gud svarar han t. ex. den europé, som tilltalar honom: »Ja, det är bra för dig. Men vi måste ha många gudar. Vi äro fattiga. Vi äro ej lika eder, hvite män.» Allt hvad de ej förmå sjelfva göra är alltid verk af andar; under det de

kunna göra utmärkta knifvar, spjut, grästyger, kanoter etc. och deri ej se något underbart, se de åter i de hvite männens gevär, ur, klädeskläder, glasperlor etc. verk af andar. Hvad är detta annat än samma grundföreteelse i hela vår kultur, som ännu dagligen skådas midt ibland oss, att nämligen det, som vi blifvit förtrogena med, mister all underbar betydelse, t. ex. vattnets förvandling till en fast kropp vid 0 och till en gasformig vid 100 gr. värme, den elektriska stöten, magnetiska bestrykningar o. s. v. under det mindre vanliga eller mycket invecklade och svårförklarliga företeelser bedömas, allt efter bildningsgraden, såsom mer eller mindre underbara eller t. o. m. öfvernaturliga, såsom t. ex. starka själsintrycks inverkan på en människas både kroppsliga och andliga lif, världshistoriska tilldragelsers utveckling ur sociala orsaker, som först långt sednare kunnat analyseras o. s. v.

Teologen. I vissa hänseenden är detta sant nog, det säger mig mitt sunda förstånd. Men det finnes, tro mig, händelser af sådan art, att de *aldrig* kunna komma att förklaras annorlunda än på öfvernaturlig väg. En sådan händelse var t. ex. »detta så märkvärdiga faktum, att en helt ny omhvälfning och kultur uppstod efter det kristendomen kom till oss, hvilket ej *kan* på något vis förklaras annorlunda än genom Kristi under, ej *kan* förstås, om man ej deri ser ett fortsatt verk af honom sjelf, eller att han, den uppståndne, fortfar att verka bland oss.»

Positivisten. Kristendomens såväl världshistoriska som individuella betydelse skattar jag lika högt som du; men jag ser intet under deruti. Tvärtom finnes i densamma så utomordentligt mycket naturligen följdriktigt och sant menskligt (hvarmed jag ej sagt något som skulle betyda en motsats till gudomligt!), att det snarare förvänar mig, att man *numera* vill fortfara att taga undret till hjälp för förklaringen deraf. Ditt inkast har emellertid blifvit en ytterligare belysning till hvad jag nyss sade; det utvisar, hurusom samma företeelse bedömes som naturlig eller öfvernaturlig allt efter den dömandes ståndpunkt i teoretiskt hänseende. Det du ansåg dig genom ditt sunda förstånd

kunna gå in på, det lär dig ingalunda ditt sunda förstånd *i och för sig*. Att säga så är en missuppfattning; utan det lär dig den faktiska *kunskap*, du i det eller det hänseendet fått om vissa företeelser. Du skall vid närmare eftersinnande finna, att mycket af hvad du nu säger dig inse icke vara något öfvernaturligt, det ansågs så af dina företrädare för längre eller kortare tid sedan. På samma vis skall det gå med hvad du nu anser »*aldrig* kunna förklaras annorlunda än på öfvernaturlig väg»; det verkliga deri skall komma att medelst utforskade *lagar* förklaras — om ock lösningen ännu skall dröja för många frågor — och det rent fiktiva skall komma att fullständigt aflägsnas, då nämligen alla problem, som ännu ej äro utredda, blifvit underkastade ny behandling i forskningens luttrande smältdegel. Ditt uppfattningssätt har varit af stor vikt på sin tid och något annat kunde *da* ej ha ävägabragt den kultur, din förtjenstfulla verksamhet medfört, ty menskligheten *måste* i sitt första stadium med dess outvecklade förstånd och känsla ryckas upp och upplysas af en lära, som mer eller mindre bygger på öfvernaturliga och gripande förklaringar. Men nu fordras mera. Dock böra vi ej hysa någon fruktan, ty en harmonisk verldsordning förfelar ej sitt mål. Jag säger med vår store Wallin:

»Nu har du gjort saken så godt du förstår,
Tro Gud ock om godt, och vet, att han rår.»

Men vi afbröto vår blick på den hedniska gudatron; låtom oss för en stund återgå dertill och tillse, hvilken verkan som egentligen tillskrifves de rådande gudomligheterna hos vildarne och jemföra densamma med den civiliserade världens kyrkliga åsichter i teoretiskt hänseende. Vildarnes afgudar tillskrifvas visserligen såsom sådana en stor makt; men grundtanken är dock tron på en högre personlighet, som innebor bilden och att denna personlighet genom sin vilja förmår hvad menniskor ej förmå eller kunna genomtränga. Det finnes dock, som sagdt, andra gudar, dem man dyrkar och hvilkas verk grunda sig på deras vilja, men som icke framställas i bild, utan förestäl-

las som osynliga andeväsen, åt hvilka infödingarna uppfört tempelhyddor, der de tros ibland ingå för att hvilat och deri de tillbedjas, erbjudas offer, anropas att vara nådiga mot de bedjande och att bistå dem mot deras fiender. De fruktas mycket och anropas alltid vid sjukdomar och andra svåra tillfällen. Dessa gudar synas öfver stor del af Afrika anses endast vara ett par till antalet och uppfattas ungefär lika af de skiljda stammarna, hvarför de ej äro att förvexla hvarken med fetischer eller idoler, utan äro verkligt allestädes närvarande andar i folkens föreställning. Deras namn äro på många ställen Abambou och Mbiurri*). Ibland anses de besöka byarne och nattetid låta sina röster höras. Som en jmförelse torde följande ställen i Gamla testamentet förtjena uppmärksamhet: »Då kom Herren neder i molnstoden och steg in i dörren af tabernaklet»; »Och de (Adam och Eva) hörde Herrans Guds röst gångande i lustgården, då dagen svalkades»; »Jag Herren din Gud är en stark hämnare»; »Herran lydte en mans röst, ty Herran stridde för Israel.» Den fetischistiska anstrykningen eller reminiscensen i detta sednare citat torde ej kunna undgå att slå en hvar. Äfven vildarne tro på uppenbarelser af andarne eller af deras makt, och de intryck de taga deraf äro af stor betydelse för hela deras lefverne och deras föreställningar; de kunna sägas endast lefva i ett oafbrutet umgänge med gudar och andar, då allt utom det allra enklaste och trivialaste i det dagliga lifvet ständigt tillskrifves dessas verksamhet. Huru djupt en antagen andeuppenbarelse griper en hedning, synes af Du Chaillus berättelse om sitt uppträdande hos den gamla kung Olenda, af hvilken han antogs för en ande, och som därför utropade: »Jag har sett många ting i mitt lif, och många underbara ting, och nu är jag färdig att dö, ty jag har sett den ande, från hvilken vi emottaga allt».

Teologen. »Jag kan ej förstå, hvarför somliga men-

*) Se Du Chaillu: *Explorations and Adventures in Equatorial Africa*, London 1862.

niskor vilja gifva sig in på onödiga och svåra förstånds-
spekulationer i religiösa ämnen och bortkasta och nedrifva
hvad vi ha och som är så tydligt skrifvet i bibeln och så
enkelt och lättfattligt framställt i vår lära. Huru göra
ej dessa människor de heliga författarne, ja Kristus sjelf
rent af till lögnare, då de bestrida hvad desse sagt
och hvad de uttryckt på det mest otvetydiga vis! Huru
intyggar ej hela bibeln Kristi gudom och huru säger han
sig ej sjelf vara Gud!» Lätom oss tillse detta. Se då,
huru det står i Gal. 4: 4: »Då tiden vardt fullkommen,
sände Gud sin Son, född af qvinn»; vidare i 2 Corint.
5: 19: »Gud var i Kristus»; i Matth. 28: 18: »Jesus sade:
mig är gifven all makt i himlen och på jorden»; i Joh.
8: 12: »Jag är verdens ljus . . . mitt vittnesbörd är sant,
ty jag vet hvadan jag kommer och hvart jag går; . . . bär
ock Fadren, som mig sändt hafver, vittnesbörd om mig.
Om I känden mig, då känden I ock min Fader»; i Joh.
10: 30: »Jag och Fadren äro ett». Dessutom är det
Gamla Testamentet fullt af profetior om Kristus, och så
skulle ej ha kunnat vara förhållandet, om ej ett omedel-
bart ingrepp af Gud sjelf varit verksamt. »Kristus finnes
äfven i det Gamla Testamentet för dem, hvilkas ögon blifvit
af Guds Ande öppnade».

Positivisten. För min del har jag af hela mitt inre
medvetande — förståndets såväl som känslans — blifvit
motiverad att, allt ifrån den tid jag började tänka sjelf-
ständigt, för alltid lemna den kristna kyrkolärens teore-
tiska del, *emedan jag omöjligen kunde finna, att »hvad vi
ha», som du säger, var »tydligt» skrifvit i bibeln, hvilket
synnerligast slog mig med afseende på frågan om Kristi
gudom. Bevis för denna har jag aldrig kunnat se deri.
Säg, att du tror derpå, att du tror derpå, hvad så hela
verlden må säga deremot, att du tror trots all orimlighet.
Det kan jag gilla; ty du talar då blott för dig sjelf och
du inlägger då ingen klagan eller undran för andras räk-
ning. Men säg aldrig, att din tro »tydligt och klart»
framgår af bibeln och att Kristus sjelf sagt eller ens an-
tydt sig vara Gud! För det första må dervid anmärkas,*

att man ingen skrift eger af Kristus *sjelf*, utan att de ord, som blifvit lagda i hans mun, framställt af menniskor, som från en för dem egendomlig synpunkt skildrat hvad som skett, och hvilkas verba formalia ingalunda få bestämma öfver vår nutida tolkning, som skall afgöras endast utaf andemeningen. För det andra finnes ej i de af dig anförda ställena någonting, som låter oss antaga, att Kristus, denna beundransvärda, sanna, rena och ödmjuka personlighet, *antyd*t att han är Gud, hvilket enligt min uppfattning hade varit en hädelse. Då han ransakades af den öfverste presten och på dennes fråga: »är du Kristus, Guds Son» (observera, att det ej står: Gud sjelf!), svarade han: »Du sade det», och förut hade han också sagt judarne: »Jag är Guds Son» (Joh. 10: 36). Men detta var ingen hädelse, såsom somlige då ville göra det till, utan blott ett *symboliskt talesätt*, alldeles som *alla* de nyssnämnda yttrandena du anført. Ja, *Jesus försvarar sjelf* sitt uttrycks-sätt dermed, att han hänvisar på det ställe i lagen, der det står skrifvet: »Jag sade: *I ären gudar*. Hafver han nu kallat dem gudar, till hvilka Guds ord skedde, och I sägen till honom, som Fadren helgat hafver och sändt i verlden: Du hädar Gud, därför att jag säger: Jag är Guds Son?» (Joh. 10: 34—36). Huru se vi ej här tydligen, att Jesus icke menat det ringaste mysteriöst med sitt uttryck, utan att det blott var ett sedvanligt talesätt, som han, den judiska lagen likmätigt, begagnade sig utaf. — Du är, med all din fromhet och ditt uppriktiga fasthållande vid din lära, ofta förvånande inkonseqvent vid tolkningen af skriften, der du ibland ser symboler i mängd, ibland ej kan se det minsta symboliskt i de handgripligaste saker, allt i trogen öfverensstämmelse med tusenåriga kyrkomötes-beslut, om hvilkas skäl och motiver du har en skef föreställning. Djefvulens konkreta tillvaro vill du t. ex. bevisa af Jesu ord, då han säges ha blifvit frestad af honom i öknen; men då Petrus tilltalades med de hårda orden: »gack bort ifrån mig du *satan*», då säger du, att »Jesus med satan nu blott *menade* motståndare». Genom detta ditt sätt att tolka göres ofta de största och

vackraste drag i mensklighetens historia till obetydligheter, och ingen verklig nytta kan deraf hemtas af ett stort antal menniskor. Sådant är t. ex. förhållandet med den antagna (i mina ögon hädiska) Kristi gudom; i stället för att framhålla en ovanlig *menniska* som ett stort och mäktigt tilltalande exempel på ett sant och upphöjdt lefverne, har din teologi skapat en maskering, deri jemförelsevis få af jordens $1\frac{1}{4}$ milliard invånare kunna beundra någon art af kraft och storhet, då det ju ej är en menniska, utan Gud sjelf, som uppträder bland våra små lumpna förehafvanden. För att nu ett ögonblick begagna samma stöd som du, vill jag också citera bibeln med afseende på Jesu person. Det står då i Matth. 26: 39: »Min Fader, är det möjligt, så gånge denna kalken ifrån mig; dock icke som jag vill, utan som du». Här talar ju icke en Gud, utan en menniska.

Teologen. Ja, ty Kristus var en sann menniska liksom en sann Gud; och då han talade så, var han i sitt förnedringstillstånd.

Positivisten. Kom ihåg, att detta är *hvad din teologi lärer*; men det är just dess grundvalar vi hålla på att undersöka. Se då vidare i 1 Timot. 2: 5: »Det är en Gud och en medlare mellan Gud och menniskor, nämligen *den menniskan Kristus Jesus*.» Då du nyss hållit dig till verba formalia, som jag bedyrar mig ej kunna betrakta som annat än (fullt rättmätiga) symboler, dem andra stora och ädla män också kunnat använda, t. ex. en Sokrates, en Comte, så fordrar jag, att du här också håller dig till verba formalia: »den menniskan Kristus Jesus». Förvisso kan han uppfattas som en medlare mellan Högsta Väsendet och oss, men så kunna alla stora personligheter uppfattas, hvilka bringat menskligheten framåt. Tro ej, att jag i minsta mån *stödjer* mig på detta citat, ty min uppfattning motiveras af *intet annat* än hela mitt inre medvetande; jag har blott anfört det för att visa dig, att äfven de, som tänka mindre sjelfständigt, äfven de, som oskrymtat vilja kvarstå på biblisk ståndpunkt, skulle kunna ha anledningar att betvifla, att bibeln på ett otvetydigt vis intygat

Kristi gudom och alla dermed sammanhängande dogmer. Jag må för öfrigt som viktiga belysningar till hela bibelstöds-teorien hänvisa på åtskilliga företeelser inom vår kultur, hvilka utvisa, huru snart sagdt alla möjliga åsigtter kunna försvaras med bibeln, t. ex. inquisitionens domar, vidskepligheter, coelibatet m. m. Huru stred ej presterskapet under Gregorius den VII om coelibatet och huru visste ej Arialdisterne lika väl som försvararne af prester-ns äktenskap att stödja sig på så väl kyrkofadren Ambrosius som bibeln i denna fråga.

Teologen. Ja, detta är sant och ledsamt nog; och jag tror nog, att vi stämma öfverens i somliga saker. Men du svarade intet på min viktiga hänvisning på det Gamla Testamentets profetior. Du vill kanske undvika denna märkeliga punkt?

Hvad säger du om alla förutsägelsema om Jesu födelse i 4 Moseboks 24 kap., der Bileam profeterar: »en stjärna skall uppgå utaf Jakob», i Esaias 7 och 9 kap.: »Si en jungfru är hafvande och skall föda en son, den skall hon kalla Immanuel . . . Ty oss är födt ett barn, en son är oss gifven . . .; på det hans herradöme skall stort varda, och på friden ingen ände, på Davids säte och hans rike?»

Positivisten. Jag menar, att det ej är svårt, att i en så stor litteratur som det Gamla Testamentet, hvilket är fullt af världsliga föreställningar och profetior om ett mäktigt judarrike, framleta en mängd ställen, som, *om man så vill*, kunna sammanpassas med sednare inträffade händelser, men att ett stort antal förutsägelser aldrig inträffade, ja, att motsatsen skedde till hvad många profetior inneburo. Så t. ex. härstammar Jesus ej, enligt det Nya Testamentet, från Davids eller Jakobs hus, ty Josef, som härstammar från dem, uppgifves ju *icke* vara Jesu fader. Att hans moder skulle vara en *jungfru* står ej i grundtexten, utan är der ordalydelsen: »Si en *ung. qvinn*a (ha-almah) är hafvande». Vidare blef barnet ej kalladt Imanuel, utan Jesus; och äntligen blef det snart slut på Davids säte och hans rike, och den bebådade friden utbyttes mot gränslösa stridigheter! Du vill måhända säga, att de sednare

ställena skola tolkas i andligt hänseende? Men då bevisar du själf hvad jag sagt, att du nämligen än håller dig till orden, än till ett symboliskt uppfattningssätt *allt efter dogmens behof*. Detta kan ingen tänkande menniska gilla nu för tiden, och det gör hela din metod ytterst miss-tänkt. Gentemot din nu afhandlade gudalära frågar jag dig, hvad du tänker om andra gudaläror i forntiden, t. ex. den egyptiska, hvilken ej eger så få beröringspunkter med din?

Teologen. Menar du den hedniska Apis-kulten med guldkalven, som judarne upptogo?

Positivisten. Icke precis. Jag menade en intressantare form än den, eller Horusmyten. Vi veta, att man lärde, det Osiris (det godas symbol) dödades af Tyfon (det ondas symbol); Isis uppväckte genom åkallande Osiris till lifvet, men nu kallades han, den uppståndne, Harpakhrat eller Horus, hvilken framställdes såsom ett barn, som Isis närer vid sitt bröst. Hon blef derigenom också ansedd för Guds moder, men mysteriet med Horus' födelse förblir för egypto-teologerna ett mycket inveckladt spörsmål. Somliga anse honom af evighet född af Osiris, andra att han sednare alstrats o. s. v. Horus blef emellertid den, som sedan söndertrampade ormens hufvud, ty Tyfon besegrades af honom. — Efter allt detta kan du nu förstå att den, som fått en verklig historisk och förhistorisk underbyggnad, intet afseende kan fästa vid dina s. k. profetior eller vid ditt yttrande: »att de, hvilkas ögon blifvit öppnade af Guds Ande, se Kristus äfven i det Gamla Testamentet», försävidt du dermed ej afsåg den *blinda tron*, i hvilket fall din åsigt låter försvara sig. Men menas dermed *kärlek till sanning och rätt*, utan allt afseende på någon doktrinär uppfattning, ja då finnas tusende sinom tusende, hvilkas ögon blifvit öppnade af Guds Ande utan att de se bibeln såsom du vill.

Teologen. Jag skulle för min del ej känna mig lycklig vid sådana forskningar som dina; de leda till att behandla de heligaste ting på ett profant vis, som stöter mig. De religiösa frågorna äro ej föremål för vetenskaplig

forskning, utan för tro. Jag säger med Thomas a Kempis: »Salig är den ödmjukhet, som undviker spetsfundiga frågor och vandrar framåt på de gudomliga budordens raka väg.» Tänk derpå!

Positivisten. Få författare hör jag så gerna citeras som denne utmärkte man, hvilken på ett så utomordentligt vis förstått att framför allt annat kraftigt framhålla den sant kristliga vandeln och det inre lifvet, dervid så föga berörande det teologiska eller det teoretiska området, att hvarje menniska, dess öfvertygelse i religionsfrågor må vara hvilken som helst, måste deraf mäktigt tilltalas. Men ej nog dermed, denne författare synes rent af uppmana att afstå ifrån alla teologiska spekulationer såsom omöjliga. Se blott vidare hvad han säger straxt efter de nyss anförda orden: »Gud fordrar af dig tro och en from vandel, icke någon kunskap om Guds djuphet. Förstår och begriper du icke hvad som är under dig, huru vill du då förstå och begripa hvad som är öfver dig?» Hela denna tankegång är fullkomligt positivistisk, och det är liksom funnes det en antydan om den ordning, menniskoanden skall följa vid *all* forskning, så inom de materiella som de andliga företeelserna, nämligen uppstigandet från det lägre till det högre, från det enkla till det mera sammansatta, från det kända till det ännu dunkla, från naturen till anden. Hvem är det, som alltifrån den dag, då Paulus i Athen fann ett altare med öfverskrift: *At den okände guden*, och då sade sig förkunna den, som förut dyrkats ovetande, intill den dag som är, hvem är det, frågar jag, som *gifvit anledning* till alla »spetsfundiga frågor» i den kristna teologien?

Teologen. Våra frågor äro ej spetsfundiga och de ha blott afsett ett ordnande af de höga religionsåsigter, som Guds ord rent och klart lærer, ett framhållande af medlen och hindren för saligheten, dervid vi mindre byggt på förståndets forskning än på tron, ty »tron är det enda medel Gud uppfunnit för att inverka på människohjertat.»

Positivisten. Du utsätter dig för ett svårt själfbedrägeri, då du menar dig föga ha använt förståndet till hjälp

vid ordnandet af dina religionsåsigter. Tvärtom har det blifvit otroligt mycket användt, alltifrån de första kyrkofädrens dagar allt intill denna dag, för detta ändamål. Men *grunden, utgångspunkten* ha varit: den *blinda tron*; och det är därför, som teologien, trots din fromma önskan att »lära Guds ord rent och klart», blifvit så full af de största motsägelser, de skarpaste och i logiskt hänseende tydligaste distinktioner eller, enligt det gällande uppfattningssättet, verkliga spetsfundigheter uti ämnen, som aldrig kunna utforskas eller formuleras, ja uti frågor, dem nutidens allmänna omdöme och verkligt religiösa medvetande mer och mer aflägsnar såsom odiskuterbara, ja barnsliga. Hur har du ej på den allra sista tiden skrifvit teologiska (vetenskapliga!) afhandlingar om »De dödas uppståndelse», om »Kristi nedfärd till helvetet», om »De frälsta själarnes tillstånd mellan döden och uppståndelsen» o. s. v.!

Teologen. Ja, naturligtvis skola väl dessa frågor intressera mig; mitt kall fordrar, att jag dermed befattar mig. De äro ju lifsfrågor, som väl måste intressera enhver. »På allvar har den nyare teologien upptagit den stora frågan om själen vid evighetens port, och *en klarhet är ernädd öfver dessa ämnen större än någonsin tillförne.*»

Positivisten. Sää? Jag har dock hört sägas, att en känd teolog, Hofmann, skall i sin »Schriftbeweis» ha rent ut förnekat, att bibliska stöd finnas för en lära i dessa frågor. Kan nu en enda teolog uttala sig på sådant vis, hur är det möjligt för andra att antaga en verklig lära derom?

Teologen. Det förstår du ej. Flertalet får afgöra; glöm ej de gamla koncilierna. »De flesta som skrifvit i ämnet stå på motsatt sida som Hofmann». Synnerligast utmärka sig tyskar och skandinaver för forskningar inom detta område; men »från nya franska och engelska skrifter kan knappast någon upplysning hemtas; der herskar ännu den äldre oklarheten».

Positivisten. I mina ögon är detta en förtjenst för den franska och engelska filosofien. I ditt läger herskar således klarhet i ämnet?

Teologen. Ja; dock »får mycket stå qvar i sin heliga

dunkelhet». Hvad vi veta är, att »det ej är drömmar och skuggor, som möta oss i det tillkommande, utan lifvet i hela dess fulla verksamhet. Detta är likaså visst, som att Jesu själ lifsvaken och ej drömmande nedfor till de döda och att de döda lifsvakna och icke drömmande hörde hans predikan».

*Positivist*en. Men detta är ju en antik tro, och bevis för en dylik uppfattning ha vi aldrig sett annat än i skaldernas dikter, som visserligen, äfven då de röra sig inom allegorier och myter, kunna mäktigt tilltala vårt inre och hänrycka oss, men därför ej kunna anses *skildra verkligheten*. Emellertid är väl din tro om uppståndelsen frigjord från den materialism, som förr ingick deri, d. v. s. från tanken om kroppens uppståndelse?

Teologen. »Till den grofva tanken, att människan lefver en liten tid och sedan blir till intet, kunna vi komma, om vi blott först antaga, att hvad som är för vårt förnuft orimligt, måste ock för Gud vara omöjligt... Gud har uttryckligen sagt oss, att hans vilja och råd är, att *äfven gifva oss kroppar igen*, ehuru icke jordiska och eländiga kroppar, utan himmelska, förklarade, herrliga; dock så, att vår nya kropp *skall ha sitt frö* i denna skröpliga kropp, som nedlades i jorden, och *i det afseendet vara densamma* som vi här i verlden buro. Det är alldeles icke det samma, om vi tro blott själens fortlefvande efter döden eller om vi tro äfven kroppens uppståndelse. Det ligger en tankvärd hemlighet deruti, att Gud äfven skall uppväcka kroppen.» — Måhända tviflar du? Nåväl, slå då rätt på Joh. 5: 21, och du finner der tydligt och klart bekräftelsen på mina ord: »Ty såsom Fadren uppväcker de döda och gör dem lefvande; så gör ock Soneu lefvande hvem han vill.»

*Positivist*en. Och denna vackra samt helsosamma allegoriska hänsyftning på det andliga lifvet och pånyttfödelsern, hvartill Jesus i likhet med mensklighetens andra stora andar så betydligt medverkat, den låter du på ett krasst vis tjena som stöd för din upprörande materialism, den

framhåller du som något oomtvisteligt sant i ordagran mening?

Teologen. Ja, ty Jesus har sjelf sagt det!

Positivisten. Nej, *Johannes* har *lätit* Jesus säga så, och af hela detta kapitel framgår endast en skildring af *den* uppfattning om döden och väckelsen som på Jesu och Johannes tid var rådande och som delades af dem. Det är sannolikt, att bland Jesu allegorier också mycken tro fanns på det sagda, t. ex. en sorts uppståndelse; men detta skola vi besinna var en tro, som, om ock Jesus delade den, ingalunda *derför* är bevisad. I mycket var Jesus före sin tid, men i mycket stod han fullkomligt på sin tids ståndpunkt. Denna kan emellertid ej vara bestämmande längre för vår tid, om den ock en gång tjenat till utgångspunkt derför. *Homerus* och *Grekerna* gifvo vår kultur också utgångspunkter, men hvad de trodde om *Pluto* och *Hades* inverkar föga på vår nuvarande tro om det tillkommande. Sorgligt är emellertid att se, till hvilka konsekvenser eder själa-teori leder: spiritismen med allt dess gräsliga humbug, hvarom man sednast blifvit upplyst genom en skandalös rättegång angående den s. k. »andefotografien». Bedrägeriet härvid (då man producerat fotografibilder af afdödas andar) blef visserligen uppdagadt, men dessförinnan hade lättrogna i betydligt antal lätit sig narras. Narras? Kanske icke precis så, ty *för dem*, som från sin tidigaste barndom fått fullkomligt klart för sig själens oberoende, individuella tillvaro och fortlefvande efter döden, vore dess uppenbarande för känsliga instrumenter ju ingen absurditet! Man beskärmar sig öfver dylika bedrägerier; men hvad man i allmänhet, åtminstone inom det teologiska lägret, mindre beskärmar sig öfver, det är de lättrognes (ofta = de s. k. troendes) fabulösa benägenhet att anta de största tokerier, blott de i ett eller annat hänseende kunna finna stöd i bibeln och teologien. Din lära är i väsendtlig mån orsak till detta sorgliga förhållande.

Teologen. Det kan *jag* ej finna; det är en beskyllning, som vi aldrig skola taga åt oss. Jag anser mig ej be-

höfva gå in på ett svaromål härom. Våra åsikter kunna i och för sig tydligen ej försonas; låtom oss då afse det praktiska kristna lifvet. Jag vill då först hänvisa på resultatet af vår kyrkas verksamhet. Huru kan då ej menniskoanden, då hon efter aderton mödosamma, men innehållsrika och luttrande sekler gör en halt och ser sig om för att betrakta den gudsdyrkan, som under tiden visat sig så segerrik och omskapande för hela kulturen, finna tusende sinom tusende altaren helgade åt den Gud, som Paulus sade sig vara kommen att förkunna?

Positivisten. Kristendomens seger erkänner jag till fullo; men hvad jag ej kan gå in på är, att anse denna seger hafva grundat sig på de *teologiska spekulatiönerna*, utan på den kristna *moralen* i så väl individuellt som socialt hänseende. De under medeltidens första tider formulerade dogmerna voro nyttiga och nödvändiga på den tiden, då det gällde att inför en utlevnad kultur och inför barbariska folkslag på ett begripligt, konkret vis framhålla stora och kraftiga sanningar. Men att göra detta skal till kärna, det vittnar om okunnighet eller enfald, som ingalunda kunna öfverskylas medelst hänvisning på vissa spridda vetenskapliga intressen inom kyrkan, alldenstund dessa icke tillhörde dess inre väsen och sträfvan, utan äro att tillskrifvas helt personliga böjelser, hos somliga dess tjenare. Kan, frågar jag i min tur, menniskoanden efter dessa aderton forskande sekler säga sig ännu hafva skådat denne eder Gud? Nej, han har det ej, och skall aldrig kunna det. »Ingen hafver någon tid sett Gud»; och därför, att vi säga oss känna eller förnimma det eviga, ha vi ej fått kunskap om en personlig, konkret Gud. Ingen teologi i världen, ingen filosofi ej heller, ha någonsin förebragt en definition på gudsbegreppet, som i minsta hänseende uppfyllt fordringar på visshet eller verkligt vetande. Någon *vetenskap* (logos) om *Gud* (theos) finnes icke. Vi veta intet om *eder Gud*!

Teologen. Du är ju en uppenbar ateist!

Positivisten. Ja, i förhållande till *din gudalära* är jag det, d. v. s. ungefär såsom de första kristne voro ateister

inför den grekiskt-romerska gudaläran. Men i förhållande till det religiösa medvetandet är jag det ingalunda, ty jag erkänner och dyrkar ett Högsta Väsende. Men jag kan ej älska den Gud, du predikat, kan ej antaga det teologiska guds-begreppet, emedan det genom falska föreställningar blifvit komprometteradt och ej längre motsvarar den utvecklade och mognade menniskoandens högre fordringar i religiöst hänseende. Positivismens Högsta Väsende innebär sammanfattningen af *alla de eviga lagarne*, de fysiska såväl som de intellektuella och moraliska, hvilka den uppfattar som orubbliga och omöjliga att af något högre väsende ändras genom någon art af viljeverksamhet. Menskligheten har sedan lång tid och sedan hon lemnat det djuriska tillståndet haft *föreställningar* om något högt och evigt och hon har med ett sammanfattande ord *benämnt* det högsta tänkbara af hvad som är stort och skönt, rätt och sant, godt och rent. Men under det somliga kalla detta Gud, ha andra endast velat kalla det det Eviga eller det Högsta väsendet eller gifva det en annan allmän benämning.

För dem, som befinna sig i det teologiska stadiets sista fas, eller monoteismen, förstås med namnet Gud, liksom för metafysiker, ett fullt konkret, personligt begrepp, under det de från alla teologiska former fullkomligt emanciperade sinnen, som ej hylla en afgjord, krass materialism — en förvillelse, som här ej skall sysselsätta oss — med detta ord förstå en abstrakt, symbolisk benämning för en *tänkt* tillvaro, om hvilken vi ingen direkt kunskap ega eller någonsin kunna ega. Detta hindrar dock ingalunda, att desse sednares uppfattning om moral-begreppen eller lagarne, sådana de utbildats hos den högst stående delen af menskligheten i våra dagar, kunna vara af lika upplyftande natur och praktisk verksamhet för vårt inre, som monoteisternas gudsbegrepp. Åsigtorna om hvad som är rätt, sant, skönt o. s. v. utgöras af abstrakta åskådningar, dem menskligheten genom erfarenheten förvärfvat sig gemensamt och successift under sin långa utveckling alltifrån den första djuriskheten intill den sanna religiositeten och moraliteten.

Alltefter olika förmåga att se förhållandena eller med andra ord alltefter arten af bildning och underbyggnad ha emellertid dessa åskådningar blifvit framställda såsom konkreta eller som abstrakta begrepp, dervid ärftlighetens och vanans dolda makter ytterligare bidragit att gifva fasthet åt föreställningarna. Hvad menkligheten numera uppställt för sig som gudomsattributer var henne obekant i hennes första barndom och har endast småningom utvecklats till den ideala form, det kunnat hos de högst stående antaga; det har sålunda aldrig blifvit henne *gifvet* i egentlig mening. Att hysa en sådan åsigt vore liktydigt med att hylla fatalismen och att förmena, det menkligheten må med korslagda armar *emotse* en utveckling, hvori hon ej kan taga någon verksam del.

Dessa gudomsattributer, dem vi å vår nuvarande ståndpunkt riktigare böra benämna *eviga lagar*, ha vi emellertid antagit såsom sanna och orubbliga, emedan vi i individets och släktets utveckling funnit, att sann lycka och frid, ordning och framåtskridande hos människorna blifvit en följd af utforskandet och uppställandet, antagandet och tillämpandet af dessa lagar, och endast deraf. Men af allt detta ha vi ej fått någon verklig kunskap om en personlig gudom i och för sig, sådan monoteismen formulerat den, blott en föreställning om en hög och harmonisk *verldsordning*, om något visst *gudomligt*, om du så vill, som herskar i allt*). Härutöfver, eller med andra ord utöfver en en rent adjektivisk beteckning kan vårt förnuft omöjligen komma.

I denna punkt är det dock som de olika meningarna ovilkorligen mötas och der de ha en större samstämmighet än man är vand att tro; skilnaden är blott, att somliga sinnen fixerat sina föreställningar och uppställt ett konkret begrepp, under det andra antagit ett symboliskt och abstrakt uppfattningssätt. Vi böra emellertid här liksom vid de metafysiska spekulationerna besinna, huru litet

*) Denna uppfattning är på intet vis detsamma som panteism, ty den afser ingalunda något begrepp om det »absoluta», hvilket panteismen åter antager och betraktar som enheten i det relativa.

man egentligen i sak vinner med ett *namn*, men huru mycket själfbedrägeri samt onyttiga och skadliga stridigheter deraf åter framgått, till ingen nytta för den verkliga moralen och till mycken skada för den sanna upplysningen.

Teologen. Ja, detta är sant nog. Men, om vi nu hålla oss till det praktiska lifvet, hvilka vittnesbörd finna vi ej der på vår läras förmåga att skänka tröst och styrka i lifvets pröfningar och strider?

Positivisten. Att den eger denna förmåga hos ett visst antal sinnen, medgifves fullkomligt; också skall ingen vilja förhindra dem från deras tro, så länge den tillfredsställer dem. Men att dessa sinnen äro sådana, som, i förhållande till kulturen i öfrigt, stadnat på en mer eller mindre barnslig eller outvecklad ståndpunkt, är obestridligt. Kasta en blick omkring dig och tänk efter, hvilka dina trognaste anhängare äro, och du skall se jag har rätt häruti.

Teologen. Storligen misstager du dig just nu; ty våra församlingar räkna många framstående och bildade samhällsmedlemmar. Men icke nog dermed, de räkna många sådana, som under en tidigare period af deras lif varit tviflare och fritänkare, men sednare, å en mer utvecklad ståndpunkt, återigen blifvit de varmaste kristna! Huru eger jag ej intyg från flera personer af högt värde och stor bildning, hvilka förklarar, det de se tillbaka på deras fritänkeri »som ett fordom, en station på vägen, å hvilken de nu hunnit längre fram genom fortsatta studier i historien och människohjertat, men hufvudsakligen genom studium af nära vänners och anhörigas varma och lefvande kristendom. De ha af egen erfarenhet funnit, att man går oriktigt till väga, om man från läran vill leta sig till lifvet; vägen är just den motsatta: från lifvet till läran.» Denna sednare väg tror jag ej du har gått, ty då skulle säkert äfven du ha återgått till kristendomen.

Positivisten. Jo, jag har gått denna väg, och det är på samma väg otaliga andra gått, hvilka kommit till en tro likartad med min. Jag känner sådana, som varit ortodoxt troende, fromma kristna, tills dess de blifvit omvända

just af någon ingripande händelse i deras lif, t. ex. en öfverhängande vådadöd, hvarifrån de räddats under ett halft slocknadt medvetande och hvarom de förtälja, att »med känslan af det annalkande slutet blandade sig, för första gången, ett grundligt tvifvel på dogmernas sanning och ett löfte att, om lifvet skulle komma att åter fortsättas, söka arbeta på att förskaffa sig en högre lära och en tro, som bättre harmonierade med kända lagar och ens sant moraliska behof.» Hvad nu beträffar de personer du känner, hvilka med en fortsatt utveckling återigen blifvit anhängare af din lära, sedan de en tid ej hyllat densamma, så vill jag först anföra ett träffande ställe af Auguste Comte: »Återgången till teologien af dem, som en gång fullständigt lemnat densamma, är numera för mig ett ojäfaktigt tecken på intellektuel medelmätta eller, kanhända, till och med på brist på verklig moralisk kraft».

Teologen. Skulle det vittna om ett dåligt hufvud och en klen moral, om en människa ifrån att vara utan någon tro blir en religiös personlighet?

Positivist. Du förvexlar nu återigen religion med teologi. Det var ej fråga om att bli en *religiös människa*, utan om att åter antaga ett *teologiskt åskådningssätt*. Jag har ingen gång under hela vårt samtal afsett de *religiöses tro*, utan *teologernas s. k. vetenskap* och deras obekantskap med den sanna kulturen. Lika mycket som jag uppriktigt gläder mig åt en sann religiositet bland människorna, lika mycket sørjer jag i djupet af mitt hjerta öfver teologiska åskådningar hos dem, som med ett klart naturligt förstånd förena lefvande intressen i andliga ämnen. Och just det, att jag vet, att så många fromma personer blifvit i sin förståndsutveckling hindrade utaf och satt deras hopp till en origtig och tillbakablifven lära, upprör mig än mer, ja, det drifver mig att än kraftigare på lif och död strida deremot. Jag vill emellertid i det nyss anförda citatet betona hvad som måhända ej förefaller lika viktigt för alla: att det afser dem, som en gång *fullständigt* lemnat teologien. En stor del personer, som för en tid frigjort sig derifrån, ha nämligen, till skilnad från positiv-

sterna, endast kommit derhän genom enkla förnekelser, utan att ha satt några faktiska åskådningar i stället; de ha varit negativister, för att så säga, men fullständigt ha de aldrig lemnat den förra ståndpunkten, utan deraf kvarhållit en och annan föreställning. Angående dylika sinnen, fordras det ovilkorligen en sträng analys öfver deras bildning i vetenskapligt hänseende och öfver deras förmåga att döma härutinnan. Det finnes nämligen ett stort antal bildade personer, som äro ytterligt ensidigt studerade och som ha föga eller ingen aning om de vetenskaper, som utgöra grunden för den nyare kulturen. De kunna vara utmärkta personer och besitta mycken lärdom i speciella hänseenden, men i *helheten* af sin själskultur äro de att anse som tillbakablifna och outvecklade, och ej egande stort större förmåga att bedömma människans väsende och behof än klasser af en vida anspråkslösare ställning i samhället. — Om du emellertid hållit räkning öfver dem, som funnit sig tröstade och styrkta af din lära, har du äfven gjort detsamma öfver dem, som *icke* kunnat deraf tillfredsställas? Vi skola ej tala om lättsinniga och ytliga personer, hvilka ej föra något egentligt religiöst lif, utan om sådana, som länat ett villigt öra och ett känslösamt hjerta för annammandet af din kyrkas tro. Var öfvertygad om, att af den arten människor finnes ett större antal än du anar; många ha, ja vet det, konfirmerats utan att ha blifvit öfvertygade af din undervisning och de ha med förtviflan eller liknöjdhet sedan gått dina kyrkor förbi. Åter andra ha tillhört din lära i årtal och med ödmjukhet och fromhet bearbetat sitt inre derför eller »tagit sitt förstånd till fånga under trons lydnad.» Men en annan tid har kommit och de ha, allt under det deras religiösa intresse ständigt varit detsamma, börjat betvifla möjligheten af den ena dogmen och vidskepelsen efter den andra och ändtligen alldeles öfvergifvit hela din teologiska lärobygnad och hållit sig till en allmän morallära eller ock, som en än högre ersättning, fullständigt antagit den positivistiska religionen till inre ledning för såväl tanke som hjerta.

Teologen. Jag börjar i sanning tro, att du har religiöst intresse och att positivismen kan vara för somliga ett stöd. Men en sak förstår jag dock ännu ej, nämligen huru positivisterna, då de ej antaga vår teologi och vår uppfattning om gudomen, kunna tillgodogöra sig innehållet i den kristna andaktsliteraturen, som jag hört sägas de begagna?

Positivist. Detta sker genom en enkel *substituering* eller ersättande af de kristna gudomsbegreppen (Gud, Kristus, den Helige Ande) med andra, som äro för dem mera harmoniska med den universella och den individuella ordningen (Högsta Väsande, Mensklighet, det Eviga). Härför fordras i allmänhet en högre grad af abstraktionsförmåga än hvad den kristna religionen förutsätter, der snart sagt intet anspråk göres derpå, då allt formulerats på ett konkret vis. Denna förmåga kan bäst förliknas vid förmågan att genom fri transposition i annan tonart utföra musikaliska skapelser. Låtom oss med exempel än tydligare söka fatta betydelsen af ifrågavarande begreppsförändring. Ur *Kristi Efterföljelse* välja vi då: »Om du mer förlitar dig på ditt förnuft och din skicklighet än på den kraft, som Kristus (Menskligheten) gifver, så skall du säl-lan eller sent komma till kunskapens ljus.» Dock är det klart, att månget ställe rörande Jesus allt fortfarande måste gälla hans personliga ingrepp och exempel, såsom: »Jesus har nu många, som säga sig älska hans himmelska rike, men få, som bära korset.» Det är af dylika ställen som positivisten finner sig mäktigt tilltalad af Frälsaren, hvars föredöme i aldeles densamma lefnadsuppgiften manar till kraft och ståndaktighet under korsets smäleik! Att emellertid stadna på det konkreta stadiet för alltid, är dock ej förenligt med sann kultur; och då menskligheten står högre i den mån hon förmår att skåda tingens inre natur, i den mån hon i vetenskapligt hänseende kan draga generaliteter och i moraliskt hänseende göra abstraktioner, följer, att en religionslära, som, med bibehållande af de erkänt riktiga moraliska föreskrifterna, befriat sig från de gudomliga konkreta föreställningarna såsom *verkliga vä-*

senden och de tillhörande mysteriösa uppfattningssätten, måste anses som en högre form än den, hvarur den framgätt.

Teologen. Det vill med andra ord säga, att positivismen betraktar våra dogmatiska formuleringar som *symboler*, en uppfattning, som, om jag ock för egen del ej biträder densamma, dock synes mig ega någon rätt till erkännande, då onekligen många allvarliga sinnen finnas, för hvilka den utgör ett sant behof. Men, *alla* de gudomsattributer, dem vår teologi uppställt, kan du väl ej förneka eller anse som blotta symboler? Om man förnekar Guds vilja och allmakt, huru då hängifva sig åt en verkligt from förtröstan, huru då kunna i undergifvenhet efterkomma en sådan uppmaning som t. ex.: »Befall Herranom din väg och hoppas uppå Honom?»

Positivisten. Denna fråga leder mig lyckligt att få visa, hvilken öfverensstämmelse som finnes på botten eller i praktiskt hänseende mellan den kristna och den positivistiska religionen, och hurusom skiljaktigheten dem emellan mer ligger på ytan, eller i det teoretiska hänseendet. Den nämnda uppmaningen uppfattas nämligen af de kristna teologerna så ordagrant, att föga verksamhet anses kunna tillskrifvas människan, och den skulle, om ej det praktiska lifvet omedvetet fullföljde de genom människan och naturen framställda fordringarna och om det ej leddes af än verksammare moraliska principer, oftast medföra overksamhet och stillestånd. Hvad som emellertid teologien uteslutande tillskrifver Guds vilja och allmakt, är i sjelfva verket en följd af människans egen vilja och moraliska kraft, hvilka dock, långt ifrån att vara motsatsen till Guds vilja och makt, tvertom äro uppenbarelser af *det eviga* i oss. Positivisten uppfattar samma vackra uppmaning annorlunda, då han ej tillskrifver sitt Högsta Väsande någon viljeverksamhet eller något specielt ingripande *på grund af* människornas böner, utan innebär densamma för honom blott ett erkännande af en högre verldsordning, som leder till goda utgångar i de menckliga förehafvanden, blott man ej i egoistisk och onyttig sträfvan för-

qväfver det stora målet och tron på det sannas och det godas seger i en ständigt framåtskridande mensklig kultur. Verkan af denna suckan blir emellertid i båda fallen lika, alldenstund den *fromhet* i sinnet, som den medför å ena som andra hållet, gör menniskan renare och värdigare i sitt kall.

Teologen. Onekligen ligger det mycken sanning på botten af det sagda. men jag finner ej, att denna goda verkan icke skall kunna anses vara en följd af Guds inflytande eller af hans vilja. Hans vilja måste jag ännu tro på. Utan den huru tro på hans bönhörelse, då vi anropa honom? Du kan omöjligen bedja till ett Högsta Väsande, om detta ej ville göra något att efterkomma din bön. Nej, nej, i allt hörer Gud oss, och i allt, som vi bedja om, skickar han oss sin hjälp, om han så finner nyttigt.

Positivisten. Du tror alltså på lämpligheten af böner sådana som t. ex. psalmerna 395 och 396 »vid långvarig väta» och »vid långvarig torka?»

Teologen. Ja, vi tro fullt och fast, att som det der står: »Herren lättelig bifaller skyn att öppna sig» samt »när Han vill, sin himmel sluter till.»

Positivisten. Men har du någonsin hört eller själf sett exempel derpå, exempel, som, för att begagna ditt talesätt, »klart och tydligt» utvisat denna art af Guds verksamhet? Nej, tro mig, sådana ha ännu aldrig, Josua och alla andra till trots, hvilka vetat förtälja oss underbara tilldragelser i himlen, kunnat bekräftas. Tvärtom har världen ständigt haft bevis på motsatsen. Hur har man ej bedit och anropat Gud i alla tider af missväxt och naturförödelser; men huru ha ej företeelserna följt sin orubbliga gång oberoende allt! — Huru har ej menniskoanden genom trägen forskning kommit att upptäcka en mängd lagar för dessa företeelser, genom hvilkas tillämpning vi förmå hvad bönen ej förmått, t. ex. afvändande af den ödeläggande blixtr-strålen genom metalliska ledare, varskoende genom telegrafan om annalkande stormar, hvarigenom fartyg i hamn kunna i tid taga försig-

tighetsmått, som rädda dem från en eljest sannolik undergång!

Dessa och en mängd andra storartade resultat af den menckliga kulturen mana till tacksamhet och dyrkan af . . .

Teologen. Af menniskan vill du kanske säga! Ack, glömmom ej hvem som skapat oss, och att allt ändock är Guds verk! »Jag föredrager att dyrka Skaparen och ej det skapade!»

Positivisten. Hade din ifver varit stillsammare, skulle du undvikit det missförstånd du nu lade i dagen. Jag föredrager ej att dyrka det s. k. skapade. Men vår dyrkan synes mig värdigast, då den egnas storheten i och för sig, det Eviga i alla dess former och uppenbarelisesätt och ej ett väsende, som *menniskan skapat* i sin föreställning efter sitt beläte och hvarom intet är oss bekant utom de eviga lagar, som menniskoanden sent omsider upptäckt. Men dessa lagar, som utgöra vårt Högsta Väsendes attributer, strida emot din teologi, som icke på något vis derur kan hemta bevis för den antagna viljan hos din Gud.

Teologen. Men dessa lagar då? Finnas lagar, så finnes väl den, som stiftat dem! Detta tyckes du förgäta!

Positivisten. Att du gör denna invändning förvånar mig icke; tvärtom skulle det ha förvånat mig, om du ej gjort den, ty detta radikala missförstånd med hvad man kallar naturlagar, hvarmed hos positivismen menas icke allenast dem vi känna inom den fysiska ordningen, utan äfven dem inom den intellektuella och moraliska, hargenom en bristfällig allmän undervisning djupt inrotat sig i det allmänna uppfattningssättet. Naturlag är helt enkelt ett ord, som, om det ock med en riktig uppfattning deraf är både användbart och praktiskt, dock i språkligt och logiskt hänseende är illa valdt. Dess användande började dock på en tid, då, på grund af herskande tro, detta ej föll ens vetenskapsmannen i ögonen. Lag betyder i dess ursprungliga, juridiska mening en i ett samhälle genom fri vilja tillkommen förordning eller regel, som vederbörande måste följa, tills dess ändring sker. I vetenskapernas första tid var man i början slagen af *den* likheten emellan de upptäckta

naturlagarne och de juridiska, att de måste af vederbörande följas, och så kom namnet till. Men dermed var ock jemförelsen slut; den s. k. naturlagen såg man ännu ej förändras eller dikteras af oss, och när han tillkom vet ingen.

Teologen. Ja, men att den dock en gång i tiden tillkommit är ju tydligt!

Positivisten. På intet vis. Lika tydligt, ja tydligare är, att den alldeles icke tillkommit: den är utan begynnelse och utan slut! Men begynnelse har vår kunskap derom, och med en fortsatt utveckling få vi kännedom om allt flera naturlagar, hvilkas verkningar vi i föregående tidskiften uppfattade på helt olika vis. En betraktelse af vildarne i förhållande till oss gifver härom den bästa belysning. Med naturlag eller vetenskaplig lag menas blott och bart den af oss gjorda formuleringen för ett mer eller mindre konstant sakförhållande, ingenting vidare, och kunde ha fått flera andra, mycket bättre namn än ordet lag. Nu finnes det emellertid i språket, och det gäller här som i allt annat, att inga ord eller fraser hjälpa oss det minsta, om vi ej ha klara begrepp derunder, och att namn, som i och för sig intet betyda, genom en öfverenskommen bemärkelse kunna få den största betydelse. Dessa eviga lagar, de fysiska, de intellektuella, de moraliska, voro i mensklighetens första barndom alldeles okända: då styrdes allt af andar och gudar; i en sednare barndom, då de fysiska lagarne började upptäckas, och människorna småningom ersatt mångguderiet med dyrkan af en enda Gud, inskränktes den öfvernaturliga verksamhetssferen ganska betydligt. Under sjelfva monoteismen har sedan, inför teologernas egna ögon, år för år området för Guds verksamhet ständigt inskränkts, fastän man under lång tid ej kände andra lagar än de fysiska. Men med kännedom om intellektuella och moraliska lagar (som alltid harmoniera med de fysiska) har detta område för öfvernaturliga ingrepp blifvit fullständigt reduceradt, dervid menniskoanden mognat för erkännandet af ett annat Högsta Väsande, ett renare och sannare, hvilket vi kunna både känna och älska, dyrka

och lyda. Godtycklig vilja och godtyckliga ingrepp se vi ej hos detsamma, ej heller personligt tänkande och personliga domar; utan vi förstå detsamma och dess verknin-
gar af den harmoniska verldsordningen, dervid icke alle-
nast lifvets ljusa sidor visa oss dess höga hemligheter,
utan ock olyckan och bristerna för oss uppdaga dess natur.

Teologen. Men, för att återkomma till bönen, säg mig då, hvad betydelse du ger denna benämning för en af de högsta förrättningar vårt religiösa lif känner?

Positivist. Bönen får ej vara en begäran om något, och i positivismen vore detta ju en fullkomlig motsägelse. Och icke desto mindre finnes bönen, d. v. s. i form af adoration, äminnelse, hängifvande, önskan! De aktiva verberna, t. ex. i formerna gif, sänd etc., ersättas oftast med neutrala, hvarför formerna ske, måtte etc. i allmänhet användas i stället för de förra. Ett exempel ur den kristna poesien skall ytterligare kunna belysa så väl detta som det nyss sagda om öfverensstämmelsen mellan den kristna och den positivistiska religionen i praktiskt hän-
seende, så mycket mer som många poetiska skapelser inom det religiösa området måste, på grund af det höga ämnets universella natur, ha utförts *utan* dogmatiska formuleringar, och endast med innerlighet hufvudsakligen afsett det sant religiösa lifvet, samvetets bud och undergifvenhetens helsosamma lag. Hvilken människa måste ej då instämma i t. ex. följande psalm, der knappast en tanke finnes, som ej skulle kunna anses att ha blifvit tänkt af en positivist likaväl som af en ortodox kristen eller som ej skulle vara för båda till lika tröst och lyftning?

»Låt oss därför glade sträfva
Genom tidens dunkla lopp,
Och ej tröttna eller bäfva,
Ställande till Gud vårt hopp!
Låt oss i hans fruktan vandra
På den väg som blifvit vår,
Och den högre väg ej klandra,
Der han sjelf i vishet går!

Stilla är hans gång, och säker
Som de milda stjernors gång,

Våra hjertans sår han läker,
 Löser våra bördors tvång.
 Endast vi de bud hörsamme,
 Dem han skref i våra bröst,
 Och det nådens ord anamme,
 Som är själens ljus och tröst!»

Må en hvar med det begrepp han har om det Eviga, om det Högsta väsendet, hängifva sig åt en allvarlig betraktelse af dessa djupa sanningar; ingen skiljaktighet i det teoretiska uppfattningssättet skall minska intrycket deraf. Ja, uppmaningen att ställa till det Högsta Väsendet (Gud) vårt hopp och att ödmjukt vandra på den väg som blifvit vår, innebär för positivisten en lika stor förpligtelse och undergifvenhet som för den ortodoxt kristna människan, alldeles som påminnelsen om det Evigas bud i våra bröst och om dess stilla, men säkra gång är för den ene lika mycket ett uttryck af andens och materiens eviga lagar (hvilka genom liknelsen med stjernornas gång ytterligare antydes) som för den andra en framställning af den styrande och viljande egenskapen hos en konkret Gud.

Teologen. Är detta positivism? Jag som trodde, att densamme var något med ateism och materialism nästan synonymt! Man har ju då bedragit oss förut! Säg mig dock, hvad blir det af kristendomens lära om återlösningen och den Helige Andes nådeverkningar; finnes i positivismen något dermed likartadt, som förmår inverka på människonaturen?

Positivisten. I stället för den kristna lärans personlige återlösare ega vi i den positivistiska religionen en annan föreställningsform för det väsende, som vi ha att tacka för hvad vi äro och genom hvilket vi bli sant lyckliga och förmå uträtta något godt. Denna form är *Mensklighetsbegreppet*, som således är för oss ett *känt* Högsta Väsende, eller en manifestation deraf, hvaråt vi kunna skänka en lefvande dyrkan. Det är Mensklighetens Ande, hvilken hufvudsakligen torde motsvara kristendomens Helige Ande, som verkar i oss; det är denne Ande, hvars röst vi höra och hvars makt vi erfara; det är dess högre värld,

som hägrar för oss och som vi uppställa som vårt innersta lifsbehof! Alltid skall Jesus-bilden qvarstå som en den skönaste uppenbarelse af det Högsta Väsendet i moraliskt hänseende; men förutom honom måste vi erkänna och dyrka andra uppenbarelser i samma hänseende. Ytterligare finnes, det må vi ej förbise, andra beståndsdelar i det Högsta Väsendet än moralen, som ledt världens gång, nämligen filosofien, konsten, vetenskapen, industrien etc., och dessa ha ock egt sina höga uppenbarelser under vår utveckling. Men i Jesus se vi ej representanten härför, utan i andra store andar, dem vi sálunda också måste skänka vår dyrkan. Alla sammanfattas de dock i Mensklighetsbegreppet, som därför måste för oss vara det, som utgör den rikaste ersättning för återlösaren i den kristna kyrkan! Hvad vore vi utan föregångarnes lefverne, arbeten, strider och lidanden? Hur mycket kunde vi af oss sjelfva uträtta utan andras verk och hjälp, dödas som lefvandes? Se der de mäktiga tankar, som tjenade Auguste Comte till utgångspunkt för hans positivistiska religionslära och som med oerhörd styrka upprätthålla densamma och dess bekännare!

Teologen. Men du talar intet om det tillkommande lifvet. Lärer positivismen intet derom?

Positivisten. Nej, den lärer intet derom, emedan vi intet *veta* derom. En hvar få ha sin tro i denna fråga. Men positivismen förkunnar desto mera med den ädle författaren till *Kristi Efterföljelse*, att »ingen kan komma till friden utom den, som vedersakar sig sjelf och lefver icke för sig utan för andra!»

Teologen. Säg mig då vidare, hvad den positivistiska religionen skänker menniskan, då hon känner sig behöfva tröst och mod vid betraktande af sina fel och de svårigheter lifvet erbjuder?

Positivisten. Alldenstund menniskan hvarken *kan* vara absolut god eller absolut ond (något absolut finnes icke utan i form af rena abstraktioner), utan alltid befinna sig i alla hänseenden i relativa förhållanden, så *måste* den enda sanna trösten för henne härvid vara den, som fram-

går af medvetandet om en ärlig ansträngning att göra det rätta, d. v. s. att söka det och att förverkliga det så mycket som henne är möjligt i lifvets olika omständigheter och lägen. Detta utesluter allt hyckleri och allt sjelfbedrägeri, ty det ålägger menniskan ett samvetsgrant utforskande af sig sjelf och sitt förhållande till de styrande lagarne. Detta utesluter vidare all tanke på ett godtyckligt och mysteriöst ingrepp, hvarom hon ingen kännedom kan ha, annorlunda än genom en bedräglig inbillning, som för den tänkande och tidsenligt bildade numera ingen betydelse har. Jag vill som belysning till slut anföra några ord af Comte i denna fråga: »Alla våra förhållanden, yttre som inre — vår moralitet och vårt förstånd icke undantagna — kunna räka i trångomål. Det är af sådana, ständigt möjliga, ovissheter som man måste hemta krafter att lefva värdigt, d. v. s. att älska, tänka och handla för Menskligheten, alltunder aflägsnande af en förtryckande oro och tomma beskyllningar. Men samma handlingssätt, som fordrar af oss detta mod och denna undergifvenhet, underhåller hos oss också deras ständiga inflytande. Ty det framkallar ett inre medvetande om den verkliga öfverlägsenheten, och det förskingrar hvarje förnedrande fruktan, låtande oss erfaras en liflig tillfredsställelse af striden, t. o. m. om den varit otillräcklig, emot ett oblidt öde, som dock ej alltid är obevekligt. Att *värdigt underkasta sig alla öofvervinneliga olyckor*, och att *med vishet och kraft ingripa* i alla förhållanden, som låta sig ändras: sådan är den praktiska karakteren hos det positivistiska lefvernet, det individuella och det samfälda.» — Jag säger dig nu farväl — ett farväl för alltid, då, å ena sidan, kulturen snart torde, med erkännande af dina fordna förtjenster, ha stängt dina tomma lärosalar, och, å andra sidan, den sanna själsodlingen fordrar af positivismens bekännare att, sedan de tillbörligen sökt kritiskt bedöma den gamla tiden, de egna all sin energi åt det verkliga grundläggandet, såväl i teori som praktik, af den nya tidens ordning och framåtskridande.

II.

Metafysiken och Positivismen.

»Hvar och en är i teoretiskt afseende
jemt så mycket värd som hans filosofi.»
Statslärans Propædantik.

Positivismen. Med all den verkliga aktning, jag från gammalt byser för din allvarliga sträfvan att sprida ljus och dina höga och förädlade tänkesätt i allmänhet, har jag dock aldrig kunnat fritaga mig från den misstanken, att du ej alltid rör dig med så fullkomligt vissa begreppskunskaper som du tror, ja, att du t. o. m. ofta förutsätter som oomtvisteligt sant hvad som just skulle först bevisas. Jag vill dock på intet vis framkasta en tom beskylldning; detta vore icke allenast olämpligt, utan ovärdigt, och ber jag dig därför sjelf upplysa mig närmare i dina satser, på det vi sedan gemensamt må kunna öfverlägga om deras giltighet. Säg mig därför, metafysiker, att börja med, hvad *du* förstår med filosofi?

Metafysikern. Detta trodde jag du visste; hela verlden vet det, tack vare en väl ordnad undervisning, som ej låter något saknas för de unga bildningssökande, hvilka du ser i tusental besöka vår alma mater för att alla först utbildas i hennes filosofiska skola. Det är härigenom som våra lärosatser, du må tro det eller ej, fullständigt ingått i det bildade medvetandet i vårt land — fastän likvisst detta medvetande oftast är omedvetet. Men, du har emellertid uppriktigt frågat mig och jag vill därför uppriktigt svara hvad jag menar med filosofi. Som du vet, älskar jag klarhet och reda, hvarför jag i min undervisning

gern begagnar mig af schematiska framställningar, hvilka jag funnit högst fördelaktiga, emedan de studerande derigenom få de säkraste hållpunkter för tanken och minnet och derigenom bäst hjälpas, då ju ej alla kunna vara själfständiga tänkare, men ändock måste för deras framtida mål absolvera . . .

Positivisten. Jag förstår; men den ömhet, du här röjer för de unga, behöfver du på intet vis egna mig, ty gerna underkasta jag mig stora mödor, blott jag får faktiska kunskaper och visshet i mitt sökande. Dock må du gerna göra din utlofvade framställning i form af ett schema, hvarför jag ber dig utföra detta ungefär så som du är vand.

Metafysikern. Nåväl, så hör då: »Filosofien är

1) enligt vår skolas *formal*-definition:

- a) en yttring af en *teoretisk* verksamhet; ett förnimmande eller en *kunskap*; korollarier häraf äro
  - aa) att den *förutsätter* ett objekt; den *producerar* ej verkligheten, den *tolkar* den;
  - bb) att den aldrig sträcker sig utöfver *erfarenheten*.
- b) en *vetenskap*, d. v. s. *begripande* af det verkliga i dess *nödvändiga* bestämningar samt i dess *enhet* och *sammanhang*.

Obs. 1) Filosofien är visserligen *apriorisk*, i motsats till alla andra vetenskaper, hvilka äro *aposterioriska*; men att den till formen är apriorisk och till sin giltighet oberoende af erfarenheten, eller har sin grund i förnuftet och ej i erfarenheten, motsäger ej, att den är en erfarenhetsvetenskap;

Obs. 2) Den sträcker sig öfver den *sinliga* eller *yttre* erfarenheten och till den *inre* eller *uppenbarelsen*.

Obs. 3) Filosofien är derfor ej till *sättet* eller *metoden* för sitt vetande olik någon annan vetenskap; d. v. s. hon förut-

sätter ej andra tankelagar än dem som empiristen följer.

c) den *högsta* vetenskapen, ty den är vetenskapen om tingens *yttersta* grunder (dermed ock om *alltings* grunder) eller om *allt* i *ett* sammanhang; korallariet häraf äro:

α) att filosofiens olikhet från andra vetenskaper *icke* ligger i att utesluta deras *objekt*, då *hvarje* objekt kan fattas från filosofisk synpunkt; ej heller i dess vetenskapliga metod, ty *hvarje* vetenskap kan blifva filosofi genom *fullföljande* till slut af dess problem; och att densamma alltså ej är utan sammanhang med de andra vetenskaperna;

β) att olikheten från andra vetenskaper består deri, att filosofien är det *absoluta* och *fullt* *aktuella* vetandet, i motsats till det *relativa* och *partiella*; den är:

aa) den *fundamentala* vetenskapen om den *absoluta* grunden (causa summa et absoluta i motsats till causæ proximæ et relativæ).

Obs. vi kalla därför filosofien *scientia scientiarum*; alla andra vetenskaper utgå från *hypoteser*, d. v. s. begripa grunden endast för så vidt den är sådan i relation till *den* följden, under *förutsättning* af dess *tillvaro*; under det filosofien utgår från den *förutsättningslösa* grunden och har en absolut och kategorisk giltighet;

bb) den *universella* vetenskapen, emedan hon handlar om *allt*, förklarar allt, nämligen i formel mening, d. ä. såsom *ett helt*.

2) Enligt *real*-definitionen är filosofien vetenskapen om det *absolut* *varande* — oberoende något relativt — och om det *relativt* *varande* i *dess* *förhållande* till det förra eller *fenomen* deraf; vi lära nämligen, att

a) filosofien *icke* allenast handlar om den *yttersta* grunden utan äfven, om *alltings* grunder, d. v. s.

om alla följder för såvidt de äro följder ur en yttersta grund;

- b) det är *relativt*, som först genom det absoluta får sin förklaring.

Obs. Såvida det högsta och alltomfattande väsendet är Gud, så är filosofien en *scientia rerum divinarum et humanarum.*»

Positivisten. Din uppställning är utan tvifvel klar och redig, men du måste tillåta mig bedja om några ytterligare upplysningar till undvikande af allt missförstånd. Filosofien förutsätter ett objekt och den producerar det ej, sade du uttryckligen; denna omständighet förefaller mig egenomlig. Har man då verkligen antagit, att filosofien intet objekt behöfde eller att hon producerade detsamma?

Metafysikern. Ja, jag måste till min ledsnad medgifva, att vår skola haft bekännare, som, då de velat visa, att kunskap ej kom från de yttre tingen och ej heller annorstädes ifrån, trodde sig böra antaga, att den måste uppkomma från det kunskapsegande subjektet eller vara en produkt af dess medvetande. Följden vore, att filosofien producerade världen. Emellertid tror jag ej, att man egentligen förstod detta, och för resten finnes ett tertium, som gör allt begripligt, nämligen: »att kunskapen alls icke uppkommer!» Medgif, att detta sätt att se saken upphäver alla svårigheter.

Positivisten. Ja i undervisningen är det väl möjligt; men eljest tror jag ej, att man dermed fått veta någonting. Du menar visst, att kunskapen ej uppkommer, emedan vi skulle ha den inom oss, att allt, hvarom vi i vår yttre och inre värld med så mycken möda förskaffar oss sann kännedom, egentligen redan fans inom oss; och att detta lämpligast förklaras genom den der frasen om *potentia*?

Metafysikern. Detta är ingen fras; det är ett särdeles praktiskt sätt att undvika de oerhörda svårigheter hvaraf vår vetenskap är öfverfull. Du känner dem ej, men du skall, då du fått höra litet mera, komma att medgifva, att hvad du nu tror vara tomma fraser just är den högsta vishet, som menskligheten i sina renaste spekulat-

tioner kunnat ernå; ja, än mera, att denna ideernas gyl-lene värld erbjuder en lyftning och en tillfredsställelse, en befrielse från så mycket underordnad jordiskt, som blott förhindrar vår andes flygt, så att man blott med medöm-kan kan se och höra, hvilka inskränkta föreställningar andra menniskor, de empiriska vetenskapsmännen inberäk-nade, ha om den fenomenella världen och dess förhållande till det absoluta.

Positivisten. Men man må dock noga se till, att ob-jektiv verklighet ligger till grund för alla forskningar och spekulationer, de må nu gälla de vanligaste naturforeteel-ser eller de högsta andliga problemer. Det är med af-seende på denna fordran som man aldrig kan skatta Ari-stoteles nog högt, ty han blef en nödvändig motvigt mot det Platots filosoferande, af hvilket världen sannerligen ej hemtat mycket egentligt *vetenskapligt* godt.

Metafysikern. Plato förstår du ej, det är tydligt. En träffande bild af hans filosofi i förhållande till Aristoteles kan du lämpligast få vid betraktande af Rafaels verlds-bekanta taffa öfver *Skolan i Athen*, der man ser de båda filosoferna stå bredvid hvarandra, den ene med upplyftad hand visande åt himlen, den andre åter med bestämdhet pekande åt jorden.

Positivisten. Jag tror dock, att Rafael skulle kunnat gifva åt åskådaren en ännu mer träffande bild af den enes och den andres filosofi och de riktningar, som från dem härflutit, om han nämligen låtit Plato *sväfva i luften* och Aristoteles bibehålla ett säkert fotfäste på jorden. För öfrigt kunde båda två gerna ha fått peka åt himlen, ty den sednare var helt visst icke mindre högtsträfvande än den förre, fastän denne något litet lät oss glömma hvad den andra ständigt påminde oss om och som vi, så länge vi äro menniskor, också aldrig kunna frigöra oss ifrån: vår jordiska hydda och vår jordiska värld.

Metafysikern. Der ha vi materialisten framme!

Positivisten. Ingalunda. Med denna påminnelse få vi ej förstå en krass hänvisning på det blott materiella i lifvet såsom det förnämsta, endast en erinran om den ab-

soluta nödvändigheten att vid alla frågor, som röra menskligheten taga hennes *hela* sfer i tillbörligt betraktande, d. v. s. afse alla möjliga föremål, som med människans andliga och lekamliga lif ha att skaffa. Föga får det bekymra, om de ting, den sanningssökande forskar uti, skola anses lägre eller högre, materiella eller andliga; ej heller om han händelsevis skulle riskera att mistydas och förtalas, i stället för att han skulle kunna påräkna att bli omstrålad af ett behagligt skimmer af en mera officiel idealism; allt detta får ej inverka i någon den ringaste mån. Blott sanning och åter sanning får inom vetenskapen vara målet; de olika medlen och lärorna bli då hvarken högre eller lägre, utan visa sig vara lika nödvändiga elementer af ett enhetligt studium.

Metafysikern. Håri har du ej alldeles orätt, men ser ändå sakerna skeft, emedan du ännu ej i ditt inre bearbetat uppfattningen af den fenomenella världen. Vår tid liknar mycket i filosofiskt hänseende den gamla grekiska, der »de voro få, som *förmådde* att rent tillegna sig Sokrates' och Platos höga läror och *upplyfta* sig till ståndpunkten af deras idealism...; icke ens Aristoteles var i stånd dertill, enligt hvad man finner af hans förklaring, att *det verkliga alltid är enheten af tvenne moment, nämligen ett andligt och ett materielt.*»

Positivisterna. Min mening om Aristoteles härutiinnan är, att han ingalunda saknade »förmåga att upplyfta sig» till Platos idealism, utan att hans insigtsfulla öfvertygelse och nyktrare hufvud *förbjöd* honom det. I st. f. Platos poetiska framställning och fantasi, eller fantasteri, se vi hos Aristoteles den stränga forskningen och ett psykiskt lugn, som redan då betecknar ett oerhördt framsteg i människandens utveckling. Det hade i sanning varit nödvändigt att *först* bevisa realiteten i Platos och all annan hittills presterad objektiv och absolut idealism — af annat slag och giltighet är en subjektiv och relativ idealism — och att *sedan* utgå derifrån liksom från ett axiom. Så gör man ej alltid i dina skolor, synes det mig. Helt visst

finnes det dock bland dina lärjungar ett stort antal unga sinnen, som mycket anslås af det vackra i framställningarna.

Metafysikern. Ja, ej allenast deraf, utan ock af sanningen deri; ty det är sanningen vi förkunna, den frigjorda, den absoluta sanningen! Denna är blott att söka i den verld, der ej vexling och förändring existera, der ej uppkomst och förgängelse råda.

Positivisten. Jag tror dock, att det mest är det vackra, som anslår. Hvad sjelfva dina spekulationer öfver de höga problemen angår, så fritaga dessa dock aldrig ifrån fordran på sann objektivitet, ehuru medgifvas måste, att denna är i så invecklade frågor som filosofiens svår att ernå och bevara. Dock berättiga de ej på minsta vis till ett hängifvande åt tygellösa fantiseringar, fastän frestelsen måste erkännas vara likaså stor som förlätlig, om man n. b. vet, att en tillbörlig grundval i fundamentala vetenskaper saknas (såsom fallet var före vår tid). Detta beror i flertalet fall icke på individet sjelft, utan på ett bristfälligt studiesystem, som den blifvande filosofen i yngre år måste följa och som han sednare ytterst sällan kan genom personlig kraft och insigt rätta. Det är emellertid på så vis vi erhållit flertalet af våra teologiska och metafysiska ideer alltifrån Platons dagar, och utan tvifvel har högheten och ädelheten, som utmärker den store grekiske idealistens åskådningar, varit anledningen till odlandet af en apriorisk filosofi, som dessvärre innehåller så litet bevisadt. Vare härmed ingalunda sagdt, att den ej innehåller många sanningar eller att den varit utan nytta. Tvärtom, denna filosofi har ganska visst underhållit menniskoanden högre flygt och förhindrat den menskliga svagheten att taga alltför mäktiga intryck af lifvets materiella sidor; och vidare ha dess målsmän i allmänhet varit utmärkta för så väl skarpsinne som en högsint sträfvan att söka ljuset.

Metafysikern. Trots din ovilja att ingå på våra åskådningar synes du dock vilja vara rättvis i dina omdömen och tendera att erkänna det goda der det finnes. Jag tror därför, att du skall komma att ge mig rätt i mycket,

och går därför att vidare utveckla vår lära. Jag vill då, att börja med, än tydligare åskådliggöra hvad du nyss frågade om, framförallt filosofiens objekt. Följ nu noga med, ty om man och »ej behöfver ha ett visst mystiskt organ för att vara filosof» eller för att förstå filosofi, så måste man dock bruka rätt mycket skarpsinne.

»En nödvändig kunskap eller *vetande* har jag sålunda, när jag inser, att hvad jag om den saken fattar *måste förhålla sig så och icke kan förhålla sig annorlunda*. Ett systematiskt vetande kallas *vetenskap*. Det finnes många vetenskaper, och bland dessa är *filosofien* en. Är filosofien en vetenskap, så är hon ock en kunskap och har såsom sådan ett verkligt, ett *objekt*, hvarom hon handlar, och som hon icke frambringar utan förutsätter såsom gifvet. Det objekt, hvarom filosofien handlar, är den yttersta grunden för allt. Båda mina ofvanstående definitioner, den formala och den reala, angifva filosofien som en vetenskap.»

Positivisten. Men jag betyder, att jag trots en ärlig ansträngning att förstå, att dessa definitioner verkligen gjort det, ej kan se annat, än att *du sagt detta* och att ditt schema liksom din förklaring, som visserligen äro fullt logiska, *utgå* från något som först af allt skulle bevisas; jag menar objektet. Du säger, att detta skall förutsättas såsom gifvet. Hvad är då det absoluta, hvad är den yttersta grunden? Kanna vi derom ha någon verklig kunskap, någon verklig vetenskap? Jag har väl sett af filosofiens historia, att detta varit ett hufvudproblem i alla tider; men du får tillstå, att ej en skynt till bevisning kunnat frambringas öfver hvarken åsigtterna om det antagna absoluta eller öfver möjligheten att utforska orsakerna i det relativa. Jag har hört dig otaliga gånger förklara, att: »till grund för den timliga och föränderliga världen som vi förnimma med våra sinnen, ligger en verklighet, som är evig och oföränderlig»; och jag har hört dig kalla detta en *insigt*. Häremot har jag blott det att invända, att sistnämnda uttryck ej är det rätta, utan skulle beteckningen *åsi*gt varit det; en insigt, eller ett fullt

objektivt vetande har, såsom historien visat oss, aldrig kunnat ernås i detta ämne, der filosoferna tvärtom ständigt motbevisat hvarandra; men en åsigt, en föreställning, alltid subjektiv och utan allmängiltighet, må man väl för egen räkning tillåta sig att hysa derom. Säg därför aldrig, att din filosofi är en vetenskap, ty den s. k. nödvändiga kunskap, om det absoluta, som du för din del »inser» måste förhålla sig så som du tror och ej annorlunda, om densamma ha andra filosofer helt olika meningar. Men måhända finnas andra synpunkter och definitioner i eder skola, som göra mera tillfyllest?

Metafysikern. Du skulle förvisso mycket irra dig, om du trodde mig med ofvanstående schema ha uttömt ämnet; det förnämsta af hvad vårt land frambragt i spekulation har du ej ännu hört. Hvad du nyss sade kan väl i visst hänseende vara sant nog, men drista dig ej att motsäga hvad jag nu förkunnar af denna sednare lära. Hon säger då, »att filosofi i och för sig sjelf är det till formen och innehållet absolut fullkomliga vetandet, hvilket följaktligen ej kan vara annat än Guds eget allvetande; och i och för oss är hon samma vetande, men med de negationer eller inskränkningar och ofullkomligheter, som följa af människans ändlighet. Den sanna filosofien kan ej handla om några andra väsenden än de förnuftiga; hon kan ej hafva det oförnuftiga eller förnuftslösa till sitt innehåll. Vi menniskor känna ej flera slag af förnuftiga väsenden eller personligheter än a) det absoluta Förnuftet eller Gudomligheten, b) de menliga individerna (fysiska personerna) och c) de menliga samhällena (moraliska personligheterna)». Men detta kan du ej fatta utan att först ha fått veta lärans hela grundval, dess definition på *lifvet*. »Att vara *levande* är att vara *sjelfmedvetande*, och tvärtom; dessa uttryck beteckna i sjelfva verket ett och detsamma. Lifvet eller sjelfmedvetandet är icke fästadt vid något substrat eller något substantielt, utan det utgör sjelft just det första och substantiella i allt. Det är liksom det ämne, af hvilket allt ytterst består, det relativa och fenomenella såväl som det absoluta och väsendtliga.»

Positivisten. Materien har då framgått af anden? Det absoluta har då skapat det relativa?

Metafysikern. »Ursprungligen finnes ej något annat än Gud och Hans eviga bestämningar, d. v. s. Hans perceptioner, idéer, Hans tankar eller begrepp... Den värld, som utbreder sig för oss eller för våra sinnen i rummet och tiden är intet annat än ett fenomen i och för oss af den osinliga. Den andliga världens oändliga innehållsrikhet kunna vi ana, om vi fästa vår uppmärksamhet på de oerhörda massor af materia, som finnas inom vår värld; ty dessa äro till sin inre sanning otaliga förnuftiga väsenden, och till sådana skulle de äfven förvandlas för oss, om vår menliga perceptionskraft kunde förvandlas till den gudomliga.»

Positivisten. Men om nu så ej sker eller om menskligheten tycker, att detta antagande är ridikylt och utan all tänkbar betydelse, huru då finna sig i ringaste mån upplyst i denna fråga af denna utläggning? För öfrigt — det framgår en motsägelse af det nyss sagda: ena ögonblicket sades det, att vi ej känna till andra förnuftiga väsenden än Gud, människorna och de menliga samhällena, och sedan säges, att de oerhörda massor af materia, som finnas, till sin inre sanning äro förnuftiga väsenden! Detta måste slå en hvar, som hör din lära. — Huru låter vidare din skolas skapelse- och lifs-teori?

Metafysikern. Jo, »Gud utgör de ändliga väsendenas grund — omedelbart till det rent andliga eller ideella hos dem, men medelbart (genom detta) äfven till det mer eller mindre materiella och reella... Dock förstås, att hvarderas rena ande eller idé icke är skapad af Gud, utan heldre kan sägas vara född af honom i evighet. Det är nämligen endast det sinliga som kan skapas eller formas, och detta är eller blir det ock verkligt, ehuru väl icke omedelbart genom honom, utan medelbart genom idéen (genom Sonen, logos).»

Positivisten. Detta »förstås» inte alls, det kan jag försäkra dig, hvilket naturligtvis ej hindrar, att en och annan antager, att denna åsigt utsäger något verkligt. För

positive forskare eller verkliga vetenskapsmän är den emellertid blott en fantasi, på hvars diskuterande man ej kan gifva sig in, lika litet som på alla de öfriga frågor du nyss afhandlat. Hur var det t. ex. med Guds eget allvetande, du talade om; det skulle vara filosofi? Men hvad *vet* vi derom? Intet. Detta nödgas du ock delvis medgifva, ty du säger, att *vår* filosofi (vårt *vetande* om allvetandet) är samma vetande *fast med negationer*, d. v. s. en vetenskap (med absolut och kategorisk giltighet!), full af ofullkomligheter! Jag förstår ej allt detta, lika litet som den famösa definitionen på lif.

Metafysikern. Jag vill då söka ytterligare hjälpa dig med vidare förklaringar. »Det fullkomligt medvetlösas, det som icke ens har den dunklaste känsla, kan icke eller erkännas för lefvande. För öfrigt är *rörelse* icke någon väsentlig bestämning i lifvets begrepp. Den utvisar tvärtom en relativ brist eller negation af lif hos de lefvande väsendena, hos hvilka den förekommer. — Endast *sjelfständigheten* i rörelsen röjer lifvet.»

Positivisten. Är då växten, infusionsdjuret, idioten lefvande eller döda ting? Växterna och de fastsittande parasitdjuren synas mig i alla händelser ohjelpigen för-lorade.

Metafysikern. Jag märker du ej varit någon trogen lärjunge i vår skola, ty i så fall skulle du ej ha gjort dessa onödiga och förhastade inkast. Hör blott vidare: »Vi tillerkänna icke allenast Gud och människorna sjelfmedvetande, utan äfven djuren, ja t. o. m. växterna, *så vida* vi äfven hos dem skulle märka något spår deraf. Ty det är ju möjligt, att hvad som hos människan framträder såsom sjelfmedvetande yttrar sig hos djuren såsom för-måga af sensationer och hos växten såsom nutrition-, vege-tations- och fortplantningskraft, och på ett sådant sätt, att detsamma blott till graden är hos dem skiljaktigt. Ja det är ju tänkbart, att hvarje naturkraft till sitt väsende är lif och sjelfmedvetande, ehuru detta till följe af en i viss mån ofullkomlig uppfattning endast visar sig såsom kraft.»

Positivisten. Men hvad i all verlden är det du säger?

Är detta det sätt, hvarmed du vill i våra dagar bevisa sanningen af din mycket omtalade filosofi? Du glömmet, att vi ej lefva i en Anselms eller en Abälards tid. Vet du då icke, att hvad som är nutritions-, vegetations- och fortplantningskraft hos växten också är det hos djuren och likaledes hos människan, samt att hvad som är sensation hos djuren också är sensation hos människan? För att försvara teorien om sjelfmedvetande har din mästare nödgats vara öfverdrifvet artig mot både djur och växter, ja enkla naturkrafter. Logiken tvingade honom dertill, ty lif och sjelfmedvetande voro ju sak samma, ergo: naturkrafterna sjelfmedvetande, växten sjelfmedvetande! Men tror du ej, att han sjelf, trots den »logiskt oemotståndliga bevisningskonst», som ansetts utmärka honom, insåg att det egentligen var orimligt att resonnera på detta vis?

Metafysikern. Det är väl möjligt; men se här, huru hans sunda förnuft också visste att deremot inlägga en reservation, som på samma gång omintetgör alla dina olämpliga invändningar. »Det är klart, sade han, att då vi kalla djuret och växten sjelfmedvetande, detta är att fatta endast i *oegentlig* och relativ mening!» Du förstår, att detta ytterligare medför den fördelen, att dessa föremål i likhet med de enkla naturkrafterna uteslutas från vår filosofi, som endast har med verkliga personligheter att göra.

Positivisten. Den fördelen inser jag nog, men *rättmätigheten* aldrig. Du glömmet att *naturen* . . .

Metafysikern. Jag väntade blott derpå! Svaret skall jag dock ej bli dig skyldig. »Med naturen, ser du, bör man förstå det *ofria* i motsats till den fria och sjelfständiga personligheternas värld. Om en undersökning företoges af hvad naturen, såsom det ofria närmare är, skulle det leda oss till den *insigten*, att hon är det *osjelfständiga*».

Positivisten. Tror du det? Låt mig emellertid här interpellera dig ett ögonblick. Om du ej talar om personlighet såsom ett absolut, fullkomligt frigjort vara, utan såsom tillhörande vårt aktuella lif eller såsom utgörande vårt högre jag, huru vill du då förklara »motsatsen» mellan djuren och förnuftet, fri och ofri vid tillfällen, då t.

ex. en person genom njutande af kaffe förnimmer icke allenast ett förhöjdt välbefinnande, utan rent af en förhöjd tankeförmåga, eller då spritdrycker göra honom till ett djur? Huru går det vid dessa tillfällen med den »fria» personligheten? Ännu en fråga: då man från den unkna kammarluften kommer ut i naturen (»Guds fria natur» förstås), huru fri är då personligheten, när man omöjligen kan undgå att deraf taga de mäktigaste intryck och väsendtligen omstämmas i både tankar och känslor? Jag ber dig öfverväga detta och medgifva, att en åskådning, som antager detta intima, ja alldeles oupplösliga samband mellan naturen och förnuftet ej är materialism, som jag vet man i ditt läger är benägen kalla den, utan är den fullt objektiva tolkningen af *företeelserna sådana de äro*. Vi kunna aldrig, så länge vi äro människor, *skilja* själ från kropp, tolka de andliga företeelserna utan att afse eller, rättare, förut känna de kroppsliga (försävidt vi ej enkom afse abstrakta analyser), och ej heller kunna vi tolka människans i dess helhet utan genom hela den öfriga naturen. Att fortfarande göra denna bestämda åtskillnad mellan det s. k. fria och det s. k. ofria, mellan själ och kropp, är att bevisa sin tillbakablifvenhet i den sanna utvecklingen och obekantskapen med den nyare fysiologiska psykologien, som af Cabanis och Gall m. fl. blifvit vetenskapligt grundad och sednare af Comte, Spencer, Bain m. fl. ytterligare demonstrerats. Huru olämpligt det än är, att begagna ordet *psykologi* (sjäslära) för sig, kan det dock för korthetens skuld göras, *blott man vet*, att dermed förstås *psyko-fysiologi*, eller *psyko-biologi*. Ingen bildad människa kan annat än med medlidande tänka på dem, som, utgående ifrån det metafysiska begreppet *jag*, uppfatta den inre materiella »entiteten» *själen* — isolerad och fri från alla fysiska lagar — såsom spelande på hjeran alldeles som en musiker på sitt instrument.

Metafysikern. Hvem har sagt så? Inte har vår skola gjort det. Den lärer härutinnan (A), att »människan icke är en förening af själ och kropp, emedan hon egentligen är *blott och bart ande*, och hennes kropp ej är annat än

hennes andes sinliga, fenomenella form. Kroppen är nämligen den del af den till människan själf hörande sinneverlden, hvilken hon mäktar så pass förnimma och genomtränga, att hon der är i alla partier närvarande.»

Positivisten. Den första satsen: att människan ej är en förening af själ och kropp kan jag väl gilla, ty tvenne skiljda substanser eller tillvarelser kunna omöjligen längre försvaras inom antropologien, der dessa uttryck hädanefter ej ha annan betydelse än tvenne arter af uppfattning af ett enhetligt objekt: *animalisk varelse*. Själ blir då blott: *benämningen* för sammanfattningen af de s. k. andliga förmögenheterna, och kropp: *benämningen* för sammanfattningen af organerna. *Själ* utmärker enheten af de intellektuella moraliska förrättningarna; men dessa äro alltid (liksom de yttre sinnenas sensationsförmågor) bundna vid särskilda organer i hjernan. Med själ kan vidare närmare betecknas föreningen af de tre andliga grundkrafterna: *känsla, förstånd, vilja* (= känna, tänka, handla). — Hvad jag emellertid omöjligen kan förstå, det är hela resten af det nyss anförda citatet: att människan *egentligen* är blott och bart ande och att kroppen är den del af sinneverlden, som människan mäktar förnimma etc. *Hvarmed* förnimmer hon kroppen? Med hjernan? Men den är ju själf en kroppsdell! Med anden? Men hvartill tjenar då hjernan?

Metafysikern. Härpå vill jag svara med andra antagna lärosatser (B) i vår skola: »Människan är in toto alltid på en gång andlig och kroppslig; förhållandet mellan själ och kropp är: att de äro substantialiter *ett*, men i anseende till *modus existendi* *motsatta*; *själ* är = *sjelfverksam* (spontan) kraft i det kroppsliga . . . *Föreställningen* utvecklas ur *sinnets* innehåll genom reflexion på en del af detta, hvarigenom a) denna del öfvergår till *medveten* perception; b) får bestämningen af en *indre föreställning* om ett annat och *anden* (såsom *medvetande*) motsatt: ett *objekt* . . . *Anden* bildar successivt sin värld.»

Positivisten. Detta upplyser mig ännu ej det minsta om hvad jag frågade.

Metafysikern. Förmodligen därför att du föreställt dig här få höra vanligt prat, som en hvar begriper.

Positivisten. Jag nekar det ej och tillstår min tro vara den, att filosofi skall förstas af alla, som fått någon underbyggnad och blifvit utrustade med vänligt sundt förstånd. — Men fortsätt blott; jag är idel öra, idel nyfikenhet.

Metafysikern. Våra metafysiker ha vidare lärt (C): »Själens väsende bestå i allmänhet deri, att vara kroppens enteleki eller lifsprincip; men detta gäller likväl i större mening endast om den vegetativt animaliska (växt- och djur-) själen, såsom utgörande *endast och allenast* en kroppens enteleki i ordets egentligaste mening; hvaremot den rationella (förnufts- eller mennisko-) själen, såsom varande en öfver det kroppsliga upphöjd *naturfri ande*, kan vara hvad den är *utan* att vara förenad med en kropp och sålunda *fortvara* äfven *utan* en kropp. Den är kroppens enteleki endast i samma allmänna mening, som *styrmannen* är skeppets.» — Ändtligen har man (D) lärt (hvad som också liksom det föregående undervisas i våra läroverk): »Menniskan är enhet af själ och kropp.» . . .

Positivisten. Men detta är ju motsatsen till hvad A. nyss sades lära!

Metafysikern. Så synes det ock mig. Derom är nu emellertid ej talan. Låtom oss därför fortsätta (D): »Den *rent själiska förmimelsen* är själens omedelbara medvetande om *sitt eget sigbefinna*. — Det är *icke kroppen* som förmimmer, utan *själen*. — Förmimelsen är *primitivt själisk*, då den uppväckes genom själens *egen* verksamhet. — Menniskokroppens organer stå i dels medelbar, dels omedelbar *vexelverkan* med *intelligensen*. — *Själen ser* genom näthinnaus bild, icke egentligen själfva föremålet, utan dess reflex. De yttre sinnenas varseblifningar äro samtliga produkter af *själens egen verksamhet*, hvilken föranledes af föremålets inverknings eller intryck på sinnesorganerna. Huru dessa s. k. intryck kunna afficiera eller *komma in uti den okroppsliga själen*, är en fråga, som icke kan empiriskt förklaras, utan *fordrar spekulativ lösning!*»

Positivisten. Jag lyckönskar dig till denna lösning — när den skett; väntar tills dess, och fäster mig blott vid den naiva öfvertygelse, hvarmed dessa dogmatiska läror

frambållas. Trots den monistiska åsigten om den organiska enheten, som man tydligen vill bibehålla, blir dualismen dock oundviklig hos alla de anförda metafysikerna, hvilket alldeles oemotsägligt framgår af flera uttryck. A. är onekligen den radikalaste då han gör kort process, förklarande kroppen *egentligen* alls icke finnas. Vid denna absurditet behöfva vi dock ej uppehålla oss. B. vill vara iika radikal monist, men särskiljer straxt derpå själen från kroppen såsom »sjelfverksam kraft.» B. och D. uttala sig än tydligare för själens oberoende existens; huru tala de ej om att »själen ser», »själen förnimmer, ej kroppen», om »själens egen verksamhet», om »människosjälen som naturfri ande», hvilken »fortvarar äfven utan en kropp.» Vet du hvad, det synes mig fullkomligt detsamma, om man förliknar den der »enteleki» vid en spelman eller vid en styrman; den ena liknelsen kan vara så god som den andra, ja den är likaså naturlig, då utgångspunkten är så tydligt baserad på antika föreställningssätt, hvilkas källa är dualistisk. Denna ger oss dock numera hvarken svalka eller näring; ingen vetenskapligt bildad tror numera på den mosaiska eller liknande (teologiska eller metafysiska) skapelsehistorier med berättelser om huru »det godas idé» är världens högsta orsak, men »verldssjälen» dess närmaste orsak, eller huru »enteleki» inblåstes i människokroppen genom näsan! Sättet huru din skola resonnerar gör tydligt, att hon i sublim belåtenhet åt andra öfverlemnade besväret med forskningar öfver lifvets verkliga företeelser och öfver vilkoren för det s. k. sjäslifvets framträdande i vårt eländiga jordelif med dess visserligen besvärliga, men alltid oundgängliga »negationer» eller kroppar. Min tro är emellertid, att man ej vid något filosoferande öfver naturen och människan numera får gå från den sednare (eller *jaget*) till den förra — såsom skedde i mensklighetens första barndom, då fetischismen lät människotypen herska i allt — utan att spekulationerna skola uppstiga från den yttre naturen till människan, från enklare företeelser till mera sammansatta. Vi krypa innan vi gå i vår kroppsliga barndom, och vi gå innan vi springa; så

skall det ock vara i andens verd. Jag önskade gerna, att du företoge den nyss omtalade hotfulla undersökningen öfver naturen, blott den skedde med *verklig kännedom* om det mediterade ämnet. Studera natureu, och gör det inom alla dess områden, *först*, spekulera *sedan!*

Metafysikern. Men du hörde ju, att den sanna filosofien ej kan handla om andra väsenden än de förnuftiga och att hon ej kan hafva det oförnuftiga till sitt innehåll. Du får ej längre vara okunnig om hvad som hos oss blifvit erkänt som en fullkomligt axiomatisk sanning och som för resten är så enkelt och tydligt, att den yngste lärjunge vet att nöjaktigt redogöra derför.

Positivisten. Allt det der är visserligen mycket glädjande för eder skola; den skall utan tvifvel också aldrig komma att stängas. Men säg mig då, på hvad grund du vidare kan kalla filosofi en scientia scientiarum eller universalis, huru du kan säga, att hon handlar om och förklarar allting, då den utesluter allt utom verkliga personligheter, d. v. s. Gud, menniskan och de menckliga samhällena? Du är ju inkonsequent.

Metafysikern. Ingalunda. Ty anden eller förnuftet är allt; allt, allt är intet utom honom. Allt hvad du ser det finnes ej, det är negationer, idel negationer eller, om du ej tycker om detta ord, fenomen. Men vet då, att »fenomenet är en ofullkomlig uppfattning af sjelfva det ursprungliga väsendet.» Stolar, bord, kakelugnar etc. *finnas* egentligen ej, i och för sig; de finnas blott i menniskan, d. v. s. i hennes iakttagelse- och föreställningsförmåga. I och för sig finnes blott förnuftet; finnes de yttre tingen i och för sig, så vore de ju detsamma som förnuftet, hvilket är en absurditet. Arme positivist, inser du ej detta (och jag tror näppeligen du gör det, då du ej ådagaläger någon läraaktig glöd), ja, då får du för alltid afstå från allt hvad filosofi heter. Du »har då aldrig varit ämnad af vår Herre till tänkare och gjorde klokast och bäst, om du gäfvde hela den spekulativa filosofien på båten.»

Positivisten. Hjertans gerna; för så vidt endast *eder* filosofi skall kallas spekulativ. Det synes mig dock, som

hvarje filosofi måste vara spekulativ, men att det finnes en flerhet af filosofiska spekulationsätt. Jag kan sålunda, efter allt hvad jag hört, ej förstå annat, än att ditt användande af ordet filosofi endast för *dina* speklationer är en verklig usurpation. Hvarför kallar du den ej för *metafysisk filosofi* eller endast *metafysik*, hvilket vore än bättre? Du hade då dermed sagt, att du ej sysselsatte dig med annat än öfversinliga ämnen och afgjordt uteslöt de naturliga företeelserna från ditt område. Ja, när jag tänker efter, ger mig vår alma mater rätt häruti, ty hon, som visserligen känner till en filosofisk fakultet, känner ej till några »filosofie» professorer, men väl en professor i etik och politik och en i logik och *metafysik!* Enligt min upfattning betecknar filosofi endast i största allmänhet en teoretisk *vishetslära* eller en teoretisk åskådning från allmänna synpunkter, föremålet må vara hvilket som helst. Men detta sednare afgör *arten* af filosofi; sålunda har det funnits en *teologisk filosofi*, då Gud och de äldre religionslärororna varit föremålet; vidare finnes en *kemisk filosofi*, då de kemiska processerna betraktas från allmänna synpunkter, en *medicinsk filosofi*, då organismens normala och sjukliga företeelser underkastas en abstraherande analys, som afser från organerna, sjukdomssymptomen, den sjuka människan såsom sådana eller såsom konkreta föremål, o. s. v. Ändtligen kunna alla verkliga vetenskaper sammanfattas och betraktas i en filosofi, och det är denna som blifvit kallad *positiv filosofi*. Denna motsvarar till fullo hvad du sagt om filosofi i allmänhet i din underafdelning *bb* (sid. 57) eller att hon är den *universella* vetenskapen, emedan hon handlar om allt, och förklarar allt såsom *ett helt*, d. v. s. hon handlar om allt *vetenskapligt känt* och bedömer *helt* i alla naturens och andens företeelser, hvilkas lagar vi känna eller kunna känna, lemnande till sido de ämnen eller föreställningar, som hon anser oåtkomliga för verklig forskning, d. v. s. först och sist frågorna om gudomlighetsbegreppet och alla tings orsaker.

Metafysikern. Håll då upp ett ögonblick; jag tål ej höra talas om den positiva filosofien; det är ett förfärligt

missförstånd, som tjenat till grund för hela denna lära, hvilken fyller mig med hemska aningar om ett sorgligt nedåtgående af den menskliga kulturen. Du tror kanske, att det är af obekantskap som jag här i landet ej velat afhandla denna s. k. filosofi, hvarom jag i mina grundlinier eller schemata för våra lärjungar icke sagt ett ord. Nej detta har allt skett af verklig ömhet för deras väl, af pligtfull omsorg för deras andliga kultur, af öfvertygelse om den fara, som skulle hota deras spekulationer, hvilka nu åter så väl skyddas af vår filosofi eller metafysik, om du så vill. Att jag känner till denna din lära, derom kan du vara fullkomligt öfvertygad. Geijer omtalar den i sin *Menniskans Historia* å sid. 52 och 250, der han tydligt och klart visar, att det hela är ren Lockianism, som genom en ytterst långt drifven matematisk beräkning vill bestämma de blotta fenomenerna, att upphofsmanen var en deciderad ateist och materialist, att . . .

Positivisten. Så att du säkerligen derigenom fått nog af den positiva filosofien, som du kanske ej vidare velat befatta dig med. Ettdera har du gjort det, och då skulle du ju under de 33 år, som förflutit sedan Geijers föreläsningar höllos, ha varit i tillfälle att bekräfta eller vederlägga honom; eller har du ej befattat dig med positivismen, och då kan du väl ej tro annat än hvad Geijer förklarar! Jag vill dock se efter, hvad som å de anförda ställena säges om Comte. Sjelfva perioderna indelas här, ser jag, i den teologiska, den metafysiska och den »politiska». Detta synes mig mer än betänkligt, ty jag garanterar för, att Comte aldrig sagt så, men väl, att han kallat denna sista fas för den »positiva», och ytterligare, att han aldrig begagnat uttrycket period här, utan »stadium». Hvilket förfärligt nonsens är ej sagdt med detta ord »politisk» i st. f. positiv! Alldeles som Comte eller någon annan menat, att man ej kunnat politisera eller ordna om samhällen och stater under teologiska eller metafysiska tidsriktningar! Det är, uppriktigt sagdt, en verklig falsifikation, som ej inger förtroende. Men hvad ser jag vidare: det står ju *Comte*, ej *Comte*! Är det tryckfel? Nej, på fem

ställen är namnet verkligen konsekvent stavadt med *n* i st. f. *m*. Så har dock aldrig stått på något arbete, som burit Comtes namn. Misstaget är litet ledsamt, ty det finnes en annan författare, som heter Conte, med hvilken dock positivismens fader ej kan eller får förvexlas. Säg mig, huru var det möjligt, att begå detta misstag, om du känt till Comtes egna skrifter, att ännu så sent som 1856 trycka Conte, då både hans namn och hans filosofi redan voro allmänt kända öfver hela den bildade världen? . . . Du tiger; nåväl, vi gå vidare. Säg blott ej, att du känner positivismen förr än du bevisat det bättre. Men säg mig: då du i din undervisning uti filosofiens historia kan utförligt tala om Aristoteles, Baco, Locke m. fl., hvarför har *då* icke Comte fått komma med? Han var dock känd som en originel filosof för 50 år sedan, och hvarför har du ej bevärdigat honom liksom hans historiska företrädare Aristoteles, Baco, Locke en plats? Du har sjelf sagt i din undervisning, att »intresset och betydelsen af filosofiens historia bestå uti: undvikande af ensidighet och bekantskap med hvad som *blifvit* gjort och medvetande om hvad som *behöfver* göras.» Har då Comte *intet* gjort af betydelse för filosofiens historia, och skola vi af hans gigantiska sekular-verk (ty ett sådant är hans filosofi) *intet* lära om hvad som *behöfver* göras?

Metafysikern. En Lockian har *intet* att lära oss. Den högre utveckling *vi* ernått sträcker sig mot högre rymder; och, på en Platos axlar, afstå vi aldrig ifrån idéernas substantialitet och den absolute andens bestämmande ur jaget sjelft såsom oändlig, sig sjelf sättande aktivitet, *eller* ur det absoluta objektet, *eller* ur identiteten af subjekt och objekt, *eller* ur det rent bestämningslösa varat, *eller* ur det absoluta sjelfmedvetandet d. v. s. den personlige guden . . .

Positivisten. Eller något annat fullkomligt lika obegripligt. Det synes mig, som om hela denna riktning, der ni sjelfve gören hvarandra den tjensten att ömsesidigt »expediera och begrafva» hvarandra, skulle haft mycken nytta af en erinran om Bacos yttrande, då han i skolastiken sade sig endast ha funnit »ord, ord, ord»; och då

han rekommenderade att »gifva själen blj, ej vingar». Det är visserligen storartadt att ega förmågan af en »Schöpfung aus der Tiefe des Bewusstseins», men bättre är att objektivt forska efter »res tales inventur».

Den aprioriska filosofien, den ontologiska elier de medfödda idéernas skola torde ock med skäl få anses vara i starkt nedåtgående, ehuru väl ännu en lång tid skall förgå, innan den hunnit aldeles ersättas af positivismen. Huru sorgligt för denne, att än i våra dagar se, huru metafysikerna ej kunna förstå hvad som säges af deras största lärare, huru t. ex. lärda tyska professorer skarpt polemisera med hvarandra angående Kants egen tolkning af sin åsigt om tid och rum. Huru eget med din egen skolas upphofsman, som du vill bevisa vara Hegelian, under det Hegelianer i andra länder vilja bevisa, att han icke är det, utan tvärtom, att han är reaktionär emot Hegelianismen! Huru utfor ej Hegel med sarkasmer öfver Schellings filosofi likasåväl som öfver Newtons vetenskapliga undersökningar; han mente, att Newtons devis: »fysik skyddar för metafysik» egentligen borde öfversättas med »vetenskap skyddar för tanke»; Newton var en »barbar i tänkandet» o. s. v. Låt vara, att dennes ljusteori*) ej hållit streck och att den var en pur fantasi; det var följden af hans *metafysiska* arfsynd, som han trots den börjande positivismen, hvilken han sjelf var med om att så orubbligt grundlägga, ännu ej befriat sig ifrån. Att härför behandlas med en så öfvermodig ringaktning af Hegel och Schelling, det förtjenade han ej från *det* metafysiska hållet. Låt oss höra hvad en discipel (Stirling) säger om Hegel med afseende på hans spekulationer öfver naturen: »Det är farligt att läsa dessa, om man vill bevara sin respekt för Hegel: Emedan han kunde ny-klassificera och ny-nämna, tror han faktiskt, att han förstår och uppfattar på ett nytt vis. Hegel är alltid skolmästaraktig: hos honom är

*) Newtons ljusteori eller emissionsteorien var den, att lysande kroppar utsände i alla riktningar ytterst små molekyler af en ovägbär substans: ljuset alltså en materia, hvadan denna föreställning utgör en förmilig personifikation.

namngifning = förklaring». Hörom Schellings tanke om filosoferna, deras spekulationer och deras verksamhet: »Sannerligen, säger han, man kan förstå, hvarför filosofien skall egna någon uppmärksamhet åt oförmågan. Det är snarare bättre att isolera filosofien från alla de vanliga vägarne och hålla henne så afskiljd från vanlig kunskap, att ingen af dessa vägar kunde leda till henne. Filosofi börjar der, hvarest vanlig kunskap slutar.» Det synes mig i sanning tydligt, att Schelling liksom de flesta metafysiska filosoferna velat i deras flygt blott frossa af en sällsynt gudagnista och att de ej afsett någon *verkelig nytta* hos deras filosofi hvarken för uppfostran eller staten.

Metafysikern. Du röjer okunnighet, om du så tror om *vår* filosofi; vet du då ej att vi ha en statslära? Jag vill påminna dig om min lifliga verksamhet just till nytta för staten, då svenska folket 1848 agiterade för en ny folkrepresentation, hvilken rörelse jag betecknande kallade »den nesliga smittan», och hvarför jag uppmanade vår skolas anhängare att »föreläsa och tillrättvisa ett förviladt folk.» Hur uppmanade jag ej att »gå och upphemta frukten af en undervisning, hvilken troligen var den grundligaste och mest afgörande, som i detta ämne någonsin blifvit meddelad i något land på jorden. Men få gingo dock och lyssnade och tjusades af den enkla fägringen i en framställning, hvars enda syfte var att för betraktelseälskande själar upprulla de fridfulla taflorna af den idealiska värld, der sanningen afkastat den förvillande fenomenlöjan. Den oemotståndliga sanning och riktighet, som då skulle framstå för en hvar, var summan af vår filosofis representationslära, hvilken innehålles i den satsen: att ständsrepresentationen är den enda sant förnuftsrigtiga samt att den allmänna valprincipen är förnuftsstridig.»

Positivisten. Har du kunnat säga allt detta?

Metafysikern. Ja, och mycket mera. Men smittan hade gripit för långt kring sig, och jag märker också af andra tecken, att det är bäst att sluta sig för sig sjelf: kan tiden undvara oss, så kunna vi ock undvara tiden. Jag vet väl, att hela världen har antagit en- eller två-

kammarsystemet, men aldrig förglömmar jag vår lära: »att dessa representations-systemer alldeles inga systemer äro, att de hvarken äro representation eller fullmäktigskap, utan rent af *oting* i rättsligt afseende, att de äro förnufts-lösa, m. e. o. *vanvettiga tillställningar*, hvarigenom personer sättas i tillfälle att skenbart lagligen besluta om rättigheter, som icke äro deras egna!»

Positivisten. Och detta kallar du filosofi. d. v. s. en lära med *absolut eller kategorisk giltighet*? Är detta de *nödvändiga kunskaper*, de oomtvisteliga sanningar, som *måste förhålla sig så och icke kunna förhålla sig annorlunda*? Är detta en vetenskap, som i enlighet med ditt eget schema aldrig *sträcker sig utöfver erfarenheten*? Är det så du bevisar din sats: att *kunskapen alls icke uppkommer*, hvilken skulle göra allt begripligt, och att du ej *konstruerar eller producerar ditt objekt*? Den enda punkt, hvori du synts mig konsekvent med dig sjelf, är den, der du säger din prisade aprioriska vetenskap vara till *sin giltighet oberoende af erfarenheten*; ty här är du förvisso sublimt stor i ditt förakt för all erfarenhet och verklighet. Du har en *nödvändig och sann kunskap*, ett verkligt *vetande* om det absoluta och om det relativa, som endast genom det absoluta får sin förklaring; och ett antal andra metafysiska tänkare, som äro lika skarpsinniga, lika sanningssökande som du, ha också nödvändiga och sanna kunskaper om *samma föremål*, men edra meningar äro fullkomligt motsatta! Du kallar förstårsrepresentationen den *enda* förnufts giltiga och de andra slagen förnuftsstridiga, *oting*, *vanvettiga tillställningar* etc., hvilket allt är absolut sant *för dig*; men andra finna ingen förnuftsprincip bakom detta, de finna ej *nödvändigheten*, hvarför förstårsrepresentationen är den *enda rätta*, ej heller hvarför icke bruksidkarne och städernas husegare fingo sitta i borgareståndet (såsom skrifvet är i din statslära)! Du har på ett egendomligt sätt bevisat fastheten af den byggnad, du uppfört på den *»inre erfarenheten eller uppenbarelsen»*! Plato gjorde ju så med; hvarför skall du ändra hans system; det var ej mindre aprioriskt, d. v. s. förnufts giltigt än ditt; hvarför icke så

gerna bibehålla hans kastindelning i sin stat, som stöddes på hans fyra kardinaldygder: visheten, tapperheten, måttligheten och rättvisan?

Metafysikern. Den är visserligen äfven den förnufts-giltig; också »består Platos stat ännu och verkar det goda i världen»; men, tiden går framåt, och några förändringar få vi lof att göra. Om de stämma öfverens med det yttre praktiska livets vilseledande fenomen, negationer och inskränkningar eller ej, sak samma; det förnämsta är blott, att vi i allt visa oss som sanna idealister! På *detta* vis, och endast sålunda befordra vi sann upplysning och förhindra vi materialismen, ateismen, Lockianismen, positivismen etc., hvilket allt är precis detsamma.

Positivisten. Jag skall sednare försöka att bemöta din deciderade och hårda dom öfver min lära, och ber dig blott afvakta dess systematiska utläggning, som snart skall följa. Jag ville nu blott fråga, om du verkligen tror, att sann upplysning hufvudsakligen betryggas genom metafysik? Du erinrar dig troligen följande yttrande af Voltaire: »Metafysiken har det goda med sig, att den ej fordrar preliminärstudier, som särdeles genera. Det är der, som man kan veta allt utan att någonsin ha lärt något.»

Metafysikern. Yttrandet må träffa hvem det vill, oss träffar det icke numera. Det kan ha varit sant nog på Voltaires tid eller i skolastikens dagar, men alltifrån början af vårt århundrade har förhållandet varit helt annorlunda. Innan vi medelst diplomer erkännas vara filosofer, måste vi aflägga stränga prof på preliminärstudier; och huru väl vi absolvera dem, synes bäst af de höga betyg, hvarmed de i allmänhet utmärkas.

Positivisten. Missförstå mig ej. Din lärdom har jag aldrig betviflat, och afsåg mitt anförande af Voltaires ord endast att få en utredning af hvad man i själfva verket skall förstå med preliminärstudier för filosofien.

Metafysikern. Nå inte annat; det är lätt att säga. Dessa studier äro de, som framförallt visat sig stå filosofien närmast och som bäst grundlägga dess studium, d. v. s. hvad man kallar de »klassiska»: filosofien är en gammal

vetenskap och fordrar därför framförallt gamla fundamentstudier såsom döda språk, logik, retorik, teologi, antiqviteter, historia m. m., men dessutom äfven en del nyare, såsom estetik och tyska språket, hvarförutan man ej skulle förstå den nyare tidens verkliga tänkare.

Positivisten. Jag ser det kräfvess rätt mycket af dina anhängare. Måste de emellertid alla läsa alla dessa ämnen?

Metafysikern. Nej; efter slutad skolkurs ha de hitills i den högre examen ej behöft läsa mera än vissa af dem, och det finnes exempel på framstående lärare i vår skola, som endast studerat och aflagt prof i *tvenne* kollektiv-ämnen, t. ex. döda språk och filosofi.

Positivisten. Men då har det väl fordrats intyg på en desto grundligare, mer omfattande skolbildning?

Metafysikern. Nej.

Positivisten. Eller ha desse filosofer väl för sitt eget privata nöje eller intresse tagit kännedom om andra ämnen?

Metafysikern. Ej alltid; dock har det någon gång hänt, ehuru det då har gällt »angränsande» ämnen.

Positivisten. Men, naturvetenskaperna då; du har visst alldeles förglömt att upptaga dem bland fordringarna i edra preliminärstudier? Har det fordrats mycket deraf?

Metafysikern. Intet.

Positivisten. Hvad säger du? Intet af denna viktiga grupp, hvarpå hela vår nyare kultur är byggd alltifrån Koperniks och Galileis dagar! Men i skolunderbyggnaden ha de väl ingått?

Metafysikern. Ja visst. Visst ha vi haft underbyggad deri, synnerligast i botaniken; vi ha fått lära oss flera hundra växters namn!

Positivisten. Nomina sunt odiosa; denna regel är lika betydelsefull här som öfverallt. Men denna blomsterkunskap var väl ej allt? Lärden ni intet i astronomi, fysik, kemi, geologi, zoologi etc.?

Metafysikern. Så godt som intet; och huru var det väl möjligt, då så få läroverk i vårt land meddelat en

verkligt omfattande undervisning i dessa ämnen, hvilka dessutom dels ej kunna medhinnas, då man går på den blårda liniens, dels ej äro egentligen obligatoriska, dels ändtligen föga locka metafysiskt anlagda sinnen. För resten, hvad skulle de båda våra kommande studier och spekulationer? Vår filosofis objekter äro, som jag sagt dig, endast personligheter: Gud, människan och de mänskliga samhällena, och huru dessa bli bättre belysta eller huru vi bättre kunna lösa våra höga problem genom kunskaper om stenbitar och pottaskeberedning, matsmältning och blodcirkulation, de dödas ben och all orenlighet, det inser jag ej, och skall aldrig komma att inse det.

Positivist. Det tror jag nog. Men är du också säker på, att du själf vet orsaken härtill?

Metafysikern. Den måtte jag väl känna; jag är ju »sjelfmedvetande och sjelfbestämmande!» Jag vet, att »filosofi är vetenskapen om det absoluta, hvarmed jag bestämt genus proximum och differentia specifica för filosofi såsom definiendum.» Jag vet, att filosofi är en vetenskap, som om sitt objekt gifver en nödvändig och sann kunskap och att denna kunskap har sin grund i förnuftet och ej i erfarenheten, såsom fallet är med de omnämnda vetenskaperna. Alltså ser du, att jag intet har att lära af dem till nytta för filosofien.

Positivist. Jag hör du håller dig troget vid din skolas definitioner och låter dig intet bekommas af hvad jag nyss sade om edra åsigter om det absoluta och om edra s. k. nödvändiga och sanna kunskaper. Emellertid tror jag mig bättre veta, hvarför du ej skall komma att bättre kunna lösa dina höga problem med tillhjälp af naturvetenskaperna än utan dem. Det är: endels emedan dessa problem alls icke kunna lösas, endels emedan du aldrig skulle blifva eller kunna fortfarande vara metafysiker, ifrån den stund du blef grundligt invigd i nutidens positiva naturstudier! Du har sagt, att dessa utgå från *hypoteser*, d. v. s. *förutsatta grunder*, som själfva härflyta ur en yttersta grund. Nej, säger jag dig under högtidlig protest, du irrar dig och visar blott en fullkomlig obe-

kantskap med våra fundamentala vetenskaper. Ingen enda är hypotetisk; ingen enda befattar sig med någon förutsättning. Alla handla de om det faktiska uti företeelserna i lifvet och naturen, se der deras enda grund. Med den yttersta grunden befatta de sig numera ej ens antydningvis. De ha vidare äfven de sin grund i förnuftet, icke endast i erfarenheten; den sednare samlar *materialier*, men det förra bearbetar dem och skapar *teorier*, hvarigenom först den empiriska forskningen höjes till verklig vetenskap.

Vilja metafysikerna vindicera ett uteslutande privilegium för sin filosofi på att ega en absolut eller kategorisk giltighet, så måste de i sanning bevisa detta utförligare än som hittills skett, och vidare, att denna giltighet *ej* är hypotetisk eller fullkomligt fiktiv; samt ändtligen måste de bevisa, att någon art af forskning kan göras *vetenskaplig* utan genom det relativa. Den verkliga vetenskapen — matematiken som kemien, fysiologien som sociologien eller samhällsläran — är, fastän bunden vid det relativa, af absolut gällande kraft (d. v. s. inom fullt bekräftade områden) för alla nationer på jordklotet; och hvarför? Jo, emedan den alltid är sant objektiv. Men emedan metafysiken och teologien ej äro det, tvärtom subjektiva, äro de ej vetenskaper och blifva de aldrig absolut bindande eller sant kosmopolitiska. De äro nationella eller rent lokala och det är därför man haft en grekisk, en katolsk, en protestantisk teologi, vidare en tysk, en svensk en dansk metafysik o. s. v., hvilka, långt ifrån att, såsom de positiva naturvetenskaperna, allmänt antagas och erkännas vara af absolut giltighet, tvärtom ömsevis oupphörligen ha blifvit bestridda och vederlagda!

Metafysikern. Nej, häri tager du fel: endast somliga läror ha blifvit vederlagda. »Nu gäller icke här förutsättningen, antecedens eller hypothesis och följaktligen icke heller följden, consequens eller thesis». *Vår* metafysik har visserligen blifvit bestridd, men vederlagd har den sannerligen ej blifvit; det skola vi aldrig tillstå. *Vår* skolas lära är den enda sanna, alla andra äro falska!

För resten förstår jag ej, hvarför du sammanställer metafysiken med teologien; du vet ju, att den sednarens gynnare anse oss som dödsfiender.

Positivisten. Inför den verkliga vetenskapen och inför positivismen, måste metafysik och teologi samordras, ty båda äro de subjektiva åskådningar och båda äro de fria från exakta naturstudier och empiriska fundamentalvetenskaper. Intet hejdar därför tankens flygt; den löper med desto större lätthet ut i subjektivitetens och idéernas o begränsade verld. Ett betecknande faktum, som endast härigenom kan få sin förklaring, är, att metafysiska filosofer så ofta ses blifva teologer — något hvarpå vårt land erbjuder talrika exempel. För att emellertid tala om vederläggning, så vill jag erinra om, huru den engelska filosofen Stuart Mill i sitt ryktbara arbete *System of Logic* mött metafysikerna på deras egen mark, som de hittills sjelfva ansett vara ointaglig och som skulle gifva dem den största beviskraften för deras s. k. nödvändiga sanningar inom de matematiska och angränsande områdena, i det han uppvisar den verkliga naturen hos dessa mathematicofysiska sanningar genom att medelst den klaraste bevisföring härleda äfven dem ur erfarenheten och associationen. Detta har ej den egentliga naturvetenskapen ensamt kunnat göra. Då, såsom Mill säger, »fördom med framgång endast kan bekämpas med filosofi, kan faktiskt ingen annan väg för ständigt beträdas emot densamma, förrän den bevisats ej hafva filosofien på sin sida.»

Metafysikern. Men fördom har väl metafysiken ej befordrat? Metafysiken är väl tvärtom ett det starkaste medel emot fördom?

Positivisten. Gentemot barbariska och krasst teologiska tider har visserligen metafysiken motverkat mycket fördom; men i andra afseenden har den ganska visst icke allenast icke gjort det, utan t. o. m. sjelf bildat utgångspunkt för andra fördomar, mera förfinade och sublimes, men icke mindre farliga, i det den befolkat vår föreställningsverld med andra *antagna* invånare än de gamles andar och gudar, eller *entiteterna*.

Nutidens exakta naturvetenskaper ha haft ett ungefär enahanda hypotetiskt förstadium som metafysiken gentemot den positiva filosofien. Dessa vetenskaper blefvo emellertid ej allmängiltiga förrän de efter långa förberedelser kunde uppställa vissa odisputabla grundåskådningar eller verkliga teorier. Sålunda fans ingen astronomisk och fysisk *vetenskap* före Kopernik, Kepler, Galilei, Newton m. fl., ingen kemisk *vetenskap* före Lavoisier, Wenzel, Dalton m. fl., ingen medicinsk *vetenskap* före Morgagni, Haller, Bichat, Broussais m. fl. Förut hade blott funnits spridda vetanden i dessa ämnen och, i allmänhet, helt hypotetiska teoretiska åskådningar och gissningar, hvarpå, för att välja ett exempel, den ryktbare läkaren och kemisten Stahl genom sin flogistiska förbränningsteori, som herskade nära ett sekel, lemnar ett det mest slående prof. Vi veta, att Priestley och Scheele, trots deras upptäckt af syrgasen, som var ett nödvändigt vilkor för Lavoisiers nya, anti-flogistiska teori om förbränning såsom varande en kombination (ej en dekomposition) eller en syrsättningsprocess, icke desto mindre ville försvara den gamla teorien om ett obefintligt »flogiston», som var en *antagen* substil princip, hvilken ansågs finnas hos alla brännbara kroppar och bortgå vid deras förbränning.

Metafysikern. Hvad detta har med vår diskussion om metafysikens höga problemers att göra, inser jag ej.

Positivisten. Måhända skall det snart bli dig tydligt. Jag fortsätter därför med att nämna ännu ett par ord om de ifrågavarande teorierna. Det blef sedermera genom sin syrsättningsteori som Lavoisier, genom att fixera bestämmandet af de enkla kropparne, d. v. s. afgöra deras individualitet, gaf dödsstöten åt det alkemistiska hoppet om metallernas omvandling, hvilket flogistikerna ej kunnat tillintetgöra. Denna hypotes om flogiston var emellertid så rotad och så inträngd äfven inom fysiologien, att framstående läkare. t. ex. Weickert, ännu ett par decennier efter det Lavoisier störtat densamma inom kemien, skrefvo (i eljest förträffliga arbeten) om flogistons betydelse för temperamenten, om mildare och skarpare flogiston i orga-

nismen o. s. v. Utan tvifvel skall det ej dröja länge, innan man allmänt inser, att äfven de metafysiska spekulationerna ha en viss analogi med de alkemistiska, att äfven de haft ett obefintligt flogiston, som man, exakta kunskaper till trots, fortfarande söker försvara. Liksom teologien, hvilken har en viss analogi med astrologien, blifvit i första hand störtad af den vetenskapliga astronomin, har metafysiken af hela den nyare vetenskapliga forskningen inom alla områden samt dess högsta frukt och spekulativa konsekvens, den positiva filosofien, blifvit på ett afgörande vis skakad och vederlagd.

Metafysikern. Och detta säger du, fastän det ej torde vara dig obekant, att i Tyskland och Skandinavien flera skarpsinniga metafysiska filosofer finnas, hvilka alldeles icke erkänna den positiva filosofien!

Positivisten. Säg heldre, att de ej känna densamma; det är åtminstone den öfvertygelse jag fått genom aktgifvande på flera viktiga tecken i litteraturen. Hvad beträffar Frankrike och England, der positivismen är mycket känd, så är det eget nog, att metafysiken derstädes numera kan anses död.

Metafysikern. Nämn mig ej dessa länder i fråga om filosofi. De skulle förstå filosofi! Vet du då ej, att de Lockeska principerna ledde till materialism hos den franska encyklopedismen? Kan något godt komma af Nazareth? Hör på, min vän, jag vill hviska dig en liten surpris i örat: »den franskt-engelska filosofien är en dålig filosofi; den är bara sens commun!»! Hvad har den lärt verlden om det absoluta och om den yttersta grunden?

Positivisten. Intet, det är sant; men den har i sådant hänseende lärt lika mycket som du! Metafysikens absolut vissa begreppskunskaper ha inför den mognade människoanden visat sig endast ha varit fiktioner, alias fantasier, som menskligheten numera, sedan hon inträdt i det sant vetenskapliga, det positiva stadiet, afgjort vägrar längre grubbla öfver. Metafysiken har varit en nödvändig förberedelse, ehuru af öfvervägande negativ art, och var nyttig på sin tid gentemot teologiens fjättrar. I vår äldre kultur

passade den vida bättre, synnerligast som dess satser taga sig ojemförligt mycket bättre ut på ett dödt språk sådant som latinet, hvilket då allmänt begagnades och gaf en viss lärd hållning åt de framställda åskådningarna. Dina filosofiska läroböcker kunna väl innehålla en del rätt lyckliga logiska formal-definitioner på åtskilliga förhållanden, men i sjelfva verket utgöras de hufvudsakligen af schematiska ordlistor, som intet upplysa i sak, utan fordra andra, vida mer djupgående faktiska studier. Du står i det 19:de århundradet på en i flera afseenden förvånande enahanda ståndpunkt som i det 6:te århundradet, och gjorde rättast i att med *den* tidens nyplatoniker erkänna omöjligheten att fatta och utsäga något om det absoluta, dervid heroiskt tillämpande din egen skolas omdöme om desse: »att de voro utan all egen och positiv vetenskaplig betydelse!»

Metafysikern. Huru? Vi skulle ingen betydelse haft?

Positivisten. Jo, som jag nyss sagt, metafysiken har visserligen haft betydelse, men ej af någon positivt vetenskaplig art; den har till större delen bestått i ett mäktigt, ehuru sterilt tankeöfvande, men verklighet har oftast saknats, ty i stället för forskningar har det blifvit drömmar utaf, genialiska drömmar t. o. m. Sådana ha mensklighetens filosofer alltid berättat oss alltifrån de äldsta tider. Huru visste ej Pythagoras att för 2½ årtusende sedan skildra den der intressanta *sferernas musik*, som onekligen hade en viss likhet med de idealistiska entiteterna. Denna musik ansågs vara ett harmoniskt ljud, som himlakropparne gäfvu ifrån sig genom deras ordnande efter musikaliska intervaller. Det ledsamma var blott: att man ej kunde höra detsamma! Flerfaldiga andra likheter finnas mellan den nyare metafysiken och den gamla, och det är helt visst ganska träffande man jemfört Schelling med Plotinus — på grund af deras enahanda åsigter om identiteten af subjekt och objekt samt antagandet af, å ena sidan, intellektuel intuition och, å den andra, ekstas som den enda förmågan att lösa filosofiens problem; och Hegel med Proclus — på grund af deras åsigter om utvecklingen af och det inbördes förhållandet mellan idéerna, det rena

sjelfmedvetandet o. s. v. De nyare metafysikerna ha ofta icke allenast fördröjt, utan rent af skadat menniskoandens sanna utveckling genom att fortsätta rent skolastiska spekulationer, dem de velat gifva större betydelse genom att antaga nya termer på sitt språk, alltunder det funderingarna varit af samma olösliga och odiskuterbara art. Derför har Laboulaye så rätt, när han säger: »de tyska filosoferna äro silkesmaskar, som lefva i böcker; de spinna ur den första gamla lunta, de få tag uti, en tråd, med hvilken de svepa in sig i ett godt och beqvämt system, som utestänger allt dagsljus och allt buller från den yttre världen.» Förr i tiden voro folkens andliga styresmän: teokrater, skalder, filosofer, konstnärer verkligt lärda och besutto grundlig kännedom om *helheten* af den tidens kultur. Så ej med nyare tidens metafysiker och teologer. En blind och för tidig specialisering har förhindrat den tillbörliga utvecklingen och mognaden.

Metafysikern. Hvad förslag! Äro vi ej mogna?

Positivisten. I rent individuelt och moraliskt hänseende bestrides ingalunda eder mognad, tvärtom, blott i den vetenskapliga förståndsodlingen. Det är nämligen ej nog med ett brillant hufvud och en förmåga att väl uttrycka sig; allt detta är hos mången t. o. m. en den största *fara* för både hans egen utveckling och hans verksamhet bland medmänniskor, då den nuvarande mödosamma empiriska forskningen går så oändligt mycket saktare för sig än metafysikens snabba tankeflygt. Verklig själmognad erkänner positivismen endast der, hvarest individet först genom fullständiga fundamental-studier blifvit lämpligen förberedt och odladt och sedan genom ytterligare sjelfständigt utveckling och sann erfarenhet ernått säkra teoretiska hållpunkter och dermed öfverensstämmande praktiskt verk samma principer. Låt en person bli spränglärd i döda språk och teologi eller i döda språk och metafysik, och låt honom visa sig som den utmärktaste människa i moraliskt hänseende; i verklig själmognad är och förblir han dock utvecklade så länge ej de verkliga vetenskaperna ingått i hans utbildning. Teologiens och metafysikens för

det praktiska livets fordringar otillfredsställande läror äro bevis härför. — Uppriktigt sagt, tro mig, din tid är förbi! Den positiva filosofien är det enda mål, den enda utgångspunkt för alla våra *möjliga* och *antagliga* spekulationer inom såväl materiens som andens värld.

Metafysikern. Du glömmet den gamla lagen om progress, kulmen och regress inom de filosofiska perioderna! Dina stolta böljor skola nog sätta sig i sinom tid, då du nemligen fått erfara denna lags *sista* kapitel.

Positivisten. Denna lag var *eder*, stiftad af *eder* och gällande *eder*. Den dör med metafysiken och skall sedan blott omtalas af historien, liksom ock metafysiken sjelf. Den positiva filosofien sätter en gräns för detta förhållande inom spekulationerna. Ingen vetenskap, intet system, som är grundadt på objektiva sanningar, känner någon regress; den verkliga kunskapen, den enskilda liksom den allmänna, är ovillkorligen alltid sann; der det finnes kontradiktion, finnes alltid något falskt. Och en kontradiktion finnes, om icke en abstrakt lag (som pretenderar att vara vetenskaplig) skulle kunna tillämpas i motsvarande konkreta fall. Så har dock fallet ofta varit med metafysikens liksom teologiens satsar. Den positiva filosofien åter visar sig för alla, som gjort sig den mödan (hvilken ej är ringa) att omsorgsfullt studera densamma, som en så genialiskt fattad och så grundligt genomförd lära, att den — åtminstone så länge vi ej ha flera eller andra sinnen eller själsförmögenheter än dem vi ha — ständigt skall befinna sig i det progressiva stadiet och utveckla en allt större klarhet och öfvertygande kraft.

Man kan med anledning af Comtes filosofi och de af honom upptäckta lagarne, hvilka synas så enkla och simpla, sedan de framställts, säga som Remusat sagt om Bacos reformerande verksamhet: »il fallait du génie pour avoir ce bon sens.» Jag skulle blott önska, för att nu tala om din antydan om *sens commun*, att den nyare engelska filosofien, som till större delen är i hufvuddrag positivistisk, blefve mer allmänt känd; att t. ex. så utmärkta arbeten som t. ex. Stuart Mills, Herbert Spencers, Bains,

Lewes*) jemte Comtes studerades i alla återstående metafysiska skolor å vår planet. De innehålla skatter af visdom, som man förgäfvles söker i den aprioriska filosofiens litteratur, hvilken, sanningen att säga, ej synes vara skriven för denna världen. Det är sant, de positivistiska arbetena innehålla sens commun; men detta är icke öbarar. De innehålla dessutom *konseqvenserna* af sens commun, ty grundtanken i den positiva filosofien är, att den högsta spekulaton, den skarpsinnigaste teori endast är en tillämpning eller en systematisk utsträckning af det enkla goda omdömet. De sunda filosofiska spekulatonerna låna alltid af det allmänna förståndet sina grundbegrepp, och den enda allmänna filosofi, som hädanefter är möjlig, bör numera anses vara en erfarenhets-vetenskap liksom de öfriga såsom sådana ansedda.

Metafysikern. Men detta leder ju tydligen till förnekande af allt högre lif och till utbildande af en oundviklig materialism. Jag är gammal vorden och har hört mycket i den vägen; tro mig, din lära ej är mycket olik de föregående, som ledt till detta sorgliga slut. En ren idealism kan endast rädda härifrån.

Positivisten. Det högre lifvet förnekas ingalunda af positivismen; begreppen dygd och samvete, religion och och moralitet, själ och vilja förnekas aldrig af oss, och göras ej heller liktydiga eller samordnas med de materiella tingen eller de fysiska naturkrafterna. Men för vårt medvetande kunna de ej anses finnas till utan genom att ha blifvit *förvärfvade*, af individen och släktet, och delvis öfverflyttbara enligt ärftlighetens lag under form af vissa själsrigtningar eller anlag, d. v. s. hjerndispositioner. Detta är dock ej liktydigt med metafysikernas åsigt om medfödda idéer. Man förvärfvar sig kännedom om sitt eget inre, själen, moraliteten o. s. v. genom en erfarenhet alldeles analog med den, hvarigenom man förvärfvar sig kännedom om ångan och elektriciteten; de förra kunna lika

*) Lewes utmärkta *History of Philosophy*, i 2:ne delar, som 1871 redan sett 4 upplagor, torde med skäl kunna rekommenderas som ett det tidsenligaste arbete öfver filosofiens historia.

litet som de sednare a priori tillkomma i medvetandet, fastän anlag kunna finnas att blifva psykolog och moralist, lika väl som att blifva naturforskare och mekaniker. Olyckan är, att man i allmänhet trott sig veta hvad en sak är, då man hört ett *namn* eller en antagen *definition*. Detta har varit orsaken till tusentals historiskt bekanta diskussioner och strider och till milliontals mer eller mindre vanliga dispyter i vårt dagliga lif. Så t. ex. ha flertalet människor med orden själ, vilja, tanke trott sig rätt väl veta, hvad dessa namn betyda; och metafysikernas definitioner deröfver ha i allmänhet pretenderat att med några korta och lättvindiga fraser klargöra och uttömma hela begreppet, under det det verkliga förhållandet är, att, för att de skola rätt förstås och för att något verkligt sakligt skall uttryckas derom, särdeles vidlyftiga komparativa undersökningar och forskningar inom hela det animala lifvet, från djuren och de lägsta vildarne uppe till den mest civiliserade människan, nödvändigt måste anställas och afses. Du har t. ex. definierat tänkande såsom: »ett motsägelöst uppfattande af tingen.» Tänker man då ej, när man blir motsagd eller då man öfverväger en oviss eller svårlöst fråga? Du har vidare karakteriserat samvete såsom en känsloverksamhet, under det detsamma helt visst lika mycket är en verksamhet hos både begäret och viljan. Vidare dygden som en viljeverksamhet, under det densamma har lika mycket med känslan och begäret att göra. Den vetenskapliga eller positiva filosofien sysselsätter sig hvarken med frågor om det absoluta, den yttersta grunden eller det kommande målet. Hvad särskildt det tillkommande lifvet beträffar, är det ej föremål för *vetenskaplig forskning*, blott för subjektiv *tro*. Positivismen förnekar ej frågorna derom, men han uppfattar dem dels såsom olösliga och oätkomliga för vårt förstånd, dels såsom varande utom sin verksamhet.

Metafysikern. Detta hindrar ej, att de kunna vara föremål för andras verksamhet. Glöm ej, att andens värld och andens problemers faktiskt i högsta grad intressera människan och att vi af en inre trängtan drivas att söka

deras lösning. »Uppkomst och förgängelse äro det karakteristiska för den sinliga världen»; så ej för den andliga. Detta hänvisar oss på tvenne skiljda slag af forskning. Jag tror på andens värld såsom den enda sant varande och på en sann vetenskap derom, hvilken, i motsats till andra vetenskaper, »endast har sin grund i förnuftet och hvilken, då den handlar om det högsta också, i förhållande till alla andra, står högst.» Hvad vidare filosoferna sjelfva beträffar, så uttalar jag min öfvertygelse, att »hvar och en är åtminstone i teoretiskt afseende jemt så mycket värd som hans filosofi.»

Positivisten. Efterverlden tillkommer att afgöra värdet af våra åskådningar. Låtom oss se, huru många anhängare bland sjelfständiga och medelst en omsorgsfull underbyggnad *väl förberedde* tänkare din skola skall ha om ett eller annat tiotal af år! Emellertid vill jag återgå till dina lärosatser, och fäster mig då vid din tro, att endast den sinliga världen karakteriseras af uppkomst och förgängelse. Alldeles detsamma kan man i lika mån säga om andens värld, d. v. s. den individuella. Liksom nämligen den nämnda uppfattningen ej gäller om annat än den individuella materiella tillvaron, då väl ingen numera vill påstå, att materien *såsom sådan* är förgänglig, så kan ej heller dess tillämpning på den andliga tillvaron afse annat än individet, der vi se själens utbildning och slutliga upphörande i vår värld fullkomligt parallellt åtfölja kroppens utbildning och död. Märk väl, att härmed intet är utsagt om hvarken materiens eller andens kommande mål; blott det, att bådas manifestationer ha samma egenskap af uppkomst och förgängelse i det individuella lifvet. Derfor att sålunda positivisten erkänner materiens evighet, behöfver han ingalunda bekänna sig till materialismen, om ock många af nyare tidens vetenskapsmän (hvilka emellertid uppenbarligen aldrig egt kännedom om den positiva filosofien) blifvit till en sådan olycksalig åsigt förledda (t. ex. Moleschott, Büchner, Vogt m. fl). Men eget är, det måste medgifvas, att materialismen funnit samma hemland och talar samma hufvudspråk som vår tids förnämsta meta-

fysik, att de tyska idealisterna icke kunnat förhindra det intensiva uppträdandet af en så alldeles motsatt ytterlighet som materialismen midt ibland dem! Hvarför tror du det *kunnat* ske så? Jo, emedan deras pretenderade förnufts-vetenskap med sina lärosatser ej kunnat öfvertyga vetenskapsmännen (hvilkas skarpsinne och sanningssökande du visst aldrig förnekar) om, att den rör sig med nödvändiga och oomtvisteliga kunskaper; emedan man ej kunnat se annat, än att hvad metafysiken säger om sina problemers är subjektiva föreställningar, förmenanden, ja inbillningar, hvilka du dock sjelf sagt ej utgöra någon verklig kunskap. Den inverkan dina rikt begåfvade hufvuden kunde, genom att bygga på en faktisk, vetenskaplig grund, hafva på hela kulturen, utöfvas ej; och det visar sig lätt, att detta hufvudsakligen är en följd af ditt åsidosättande af *verkliga* grundstudier och af — sens commun. Härigenom uppstår det egna förhållandet, att nutida personer med vanligt godt förstånd, men utrustade med en *tidsenlig* skolbildning, genomskåda tomheten i dina lärda definitioner; ja, att de enkla folksinnena, som af din metafysiska lärdoms-uppfostran blifvit oberörda, numera ofta bedöma människans fordringar i individuelt och socialt hänseende bättre än du. Måhända tror du mig här vilja säga dig oar-tigheter? O, nej; det är den enkla, osminkade verklighe-ten jag tolkar.

Metafysikern. Detta gränsar till förolämpning, hvarför jag fordrar, att du bevisar ditt påstående. Våra uppfattningar äro högre åskådningar af det, som sens commun blott angifver med obildade hvardagstermer. Välj ett exempel, och du skall se, att jag har rätt.

Positivisten. Nåväl, säg mig då, huru du karakteriserar de olika hufvudslagen af lefvande väsenden?

Metafysikern. Om dem har jag lärt sålunda: »de organiska eller lefvande väsendena äro af tvenne slag, allteftersom det hos dem framträdande lifvet yttrar sig antingen *blott såsom formgifvande åt ett annat*, ett dött material, som det då organiserar eller åt hvilket det ger lifvets form, eller ock yttrar det sig så, att det *tillika blir*

sitt eget innehåll. Det förra slaget af lif kallas *växtlif*, det sednare *djurlif* i vidsträckt bemärkelse. Hos djuret har lifvet blifvit sitt eget innehåll, d. v. s. hos djuret finnes åtminstone något, som både till innehåll och form är idel lif och icke tillika ett dödt material. Detta *något* kalla vi djurets *själ*, och djurets lif yttrar sig såsom sjäslif genom förnimmande och bestämmande (sjelfverksamhet).»

Positivisten. Växtlifvet yttrar sig alltså *blott* såsom formgifvande åt ett annat väsende och *endast* djurlifvet såsom *tillika* blifvande sitt eget innehåll? Växten har då ej *något*, som ej tillika är ett dödt material? Bestämmande eller sjelfverksamhet är då ett characteristicum för djuren, hvarförutan de ej vore djur? Härom säger nu sens commun: växtens lif blir liksom djurets sitt eget innehåll, ty detta består endels af det materiella substratet med dess ständigt pågående kemiska omsättning och fysiologiska företeelser (saftströmning, gasabsorption etc.), endels af artens ständiga reproduktion. Vidare har växten något, som tillika ej är ett dödt material, nämligen just dessa samma fysiologiskt kemiska företeelser och reproduktions-kraften. Hvad annat »något» ha de lägst stående djuren (t. ex. de s. k. urdjuren eller protozoerna, hvilka sakna allt nervsystem och som oftast ej heller ha hvarken muskel- eller tarm-system), hvilket är *mera* »idel lif» än dessa krafter? Dessa djurs förnimmande är endast ytterligt litet skiljdt från vissa företeelser af förnimmande och rörelse hos somliga både lägre och högre växter (t. ex. vissa algers rörliga svärmsporer, vidare Acacia- och Drosera-släktena m. fl.). Ändtligen finnes »bestämmande eller sjelfverksamhet» i lika liten grad hos otaliga djur (t. ex. parasitdjuren, hvilka dock ofta äro ganska högt organiserade) som hos växterna.

Metafysikern. Gå på på det viset, och du skall snart finna, att du är i strid med allt hvad menskligheten hittills ansett som det högsta, eller kristendom och idealism, och att du ändtligen måste, om du är konsekvent, placera människan bland djuren. Hur förfärligt! Hur sant »lärer ej kristendomen, om människan, att hon är af »Guds

slägte» och således icke ens är till genus lika med *naturvarelserna*, såsom t. ex. apor och svin!»

Positivisten. Men »Guds slägte», som du talar om, kan dock ej anses stå alldeles utom all släktskap med de s. k. »naturvarelserna». Betrakta deras organisation, och du skall finna, att den är enahanda; hjernan har samma fundamentala sammansättning och funktion, och sjäslifvet saknar hos djuren ej yttringar af rätt höga förmögenheter, hvilka ingalunda kunna expedieras med de förr så omtyckta uttrycken: drift, instinkt.

Metafysikern. . Det vore märkvärdigt!

Positivisten. Icke alls märkvärdigt. Det fordras blott för att se tingen sådana de verkligen äro, att man inga antika, förutfattade meningar har om begreppen djur och människa, själ och ande etc., utan med ett orubbligt lugn analyserar företeelserna utan att tycka dem vara förfärliga, men i stället gläder sig åt sanningens upptäckt, den må nu se ut hur som helst! Jag vill emellertid omtala blott ett par exempel på själsyttringar hos djuren, som äro mer eller mindre »menschliga» och som i alla händelser ej kunna kallas »djuriska». En ankhane såg jag nyligen förfölja en pudel på en strand; de första ögonblicken såg det ut, som om fågeln ville utöfva någon skydds- eller försvarshandling, men nej. Djuren sammantråffade ändtligen och ankan syntes då med liflighet och under ömsesidigt nojs, man kunde säga skratt, medelst sitt näbb dugtigt lugga pudelns bringa. Hunden var sedan ute och sam och ankan, som skyndat efter honom, klättrar upp på hans rygg, håller sig väl fast och rider på så vis i land på sin vän. Detta repeterades ofta och djurens egare försäkrade, att de ej genom någon art af dressyr lärt sig detta sällsynta sociala umgängessätt.

Metafysikern. Exemplet är onekligen högst intressant, och medgifvas måste, att dylika observationer, dem jag aldrig tänkt på att begagna för filosofiska spekulationer, torde kunna belysa många frågor. Men bevis på högre själsstämningar, än dem, som falla inom den blotta um-

gängsamheten, fordrades egentligen för att se något »menschligt» hos djuren.

Positivisten. Näväl, jag vill då först hänvisa på sådana mera kända fall, der hundar efter deras herrars död i en ofta gripande sorg visat en sådan melankoli, att ingen art af drift eller behof kunnat rycka dem från den saknades graf, der de afvaktat och äntligen funnit sin död. Ytterligare vill jag angående en helt annan själsstämning, eller vördnaden, omtala följande drag från en bekant kattfamilj: aldrig syntes den unge sonen stiga in genom dörren före modren, då de kommo i sällskap, och aldrig syntes den förre börja att äta ur det gemensamma matfatet förr än modren ätit så mycket som hon ville! Ej heller här hade dressyr varit använd. Medgif, att dylika iakttagelser göra en indelning af de animala väsendena i »Guds slägte» och »naturvarelser» omöjlig från vetenskaplig synpunkt, och att helt andra synpunkter äro nödvändiga.

Metafysikern. Nej, icke förr än du visar mig, att djuren ha medvetande om godt och ondt, om ett högre väsende, om religion, hvilket allt är utmärkande för människan!

Positivisten. Hvilket allt man hittills ansett vara utmärkande för människan, skulle du ha sagt! Emellertid går jag att efterkomma din uppmaning, i det jag medelst faktiska iakttagelser af fullkomligt objektiva forskare vill visa dig, att nyssnämnda attributer kunna, alltefter uppfattningen deraf, endels spåras likaväl hos djuren som hos människan, endels förgäfvets sökas hos otaliga människor, för såvidt dermed afses den uppfattning, som den högst bildade delen af menskligheten numera har deraf och hvilken du helt säkert också afsåg. Säg mig dock först, hvad är det din skola lärer härom?

Metafysikern. Den lärer, att »det är alldeles själfklart, att religion ej finnes hos den, som saknar förnuft. Ty de oskälige djuren, hos hvilka vi ej kunna spåra något förnuft, tillerkänna vi ej heller religion. Detta är så uppenbart, att vi ej behöfva derom vidare orda . . . Det är lika säkert, att förnuft icke finnes, der religion icke finnes.

eller att intet väsende är förnuftigt, såvida det icke tillika är religiöst. Det är svårt att finna någon grundad invändning emot hvad vi framställt.»

Positivisten. Kanske är detta likväl lättare än man föreställt sig. Det är nämligen numera satt utom allt tvifvel, att det finnes folkslag, som alldeles ingen föreställning ha om högre väsenden och ej heller någon art af religiös kult, såsom t. ex. invånarne på Andamanöarne, Mariannerna, Nya Caledonien, Tasmanien, Hottentotterna, Koussas och Bachapins bland Kaffrerna, Eldsländarne, Patagonierna, Araucanierna etc. (Owen, Laharpe, Cook, Dove, Bik, Kolben, Lichtenstein, Burchell, Fitzroy m. fl.). Men dessa äro ju ändock människor, som ej kunna frånkännas förnuft; jag menar därför tvärt emot din lära, att *det finnes förnuftiga väsenden, som ej tillika äro religiösa.* Nu till frågan om *arten* af vildarnes moraliska känslor i förhållande till hvad vi derom känna hos en del djur. Att jemförelsen måste gälla de lägst stående människor och ej de civiliserade racerna, är tydligt; det är det enda jag anser i denna fråga vara så uppenbart, att vi ej behöfva vidare derom orda. Tillsä vi ett bekant yttrande af Burns, att »människan är hundens gud», så innebär detta mera sanning än hvad det säkert för de flesta först synes. Hvad skiljer hundens herre, som egnas denna lydnad och tillgifvenhet, från t. ex. de äldsta grekernas gudar, med hvilka människorna (enligt Pausanias) samtalat, sutit till bords etc. och som ej varit annat än framstående chefer och hjeltar; eller från den lefvande gubbe till gud, som invånarne å Vänskapsöarne visade Cook? Idéen gäller här ej någon inre föreställning om ett öfvernaturligt högre, andligt väsende, utan blott och bart om en öfverlägsenhet hos ett synligt väsende, som anses förtjena någon respekt.

Metafysikern. Men idéen om det goda och det onda, huru vill du förklara den?

Positivisten. Den har så småningom utvecklats hos menskligheten och först mycket sent antagit den nu gällande uppfattningen hos kulturfolken. Hvad vi anse som ondt är ej att uppfatta som ett absolut begrepp, utan är

helt relativt, som småningom utvecklats under våra flydda stadier, och kunde det förr ofta långt ifrån tydas såsom något ondt, utan motsvarade och passade det ofta fullkomligt för mensklighetens dåvarande belägenhet. Så t. ex. voro rå sinlighet, tjufnad, förstörelsedrift, och krigiskhet, hvilka numera anses alla vara manifestationer af det onda, helt normala hos urfolken, som rent af karakteriserades deraf *utan* att då kunna vara bättre. Men den allra första början till urskilning af hvad som är rätt och orätt, godt och ondt, den kunna vi spåra lika väl hos de högre djuren som hos vildarne, och vi kunna medelst en fullt fördomsfri analys lätt öfvertyga oss om, att den moraliska urföreteelsen, om jag skulle få begagna detta uttryck, är hos bådaderna: medvetandet om hvad som är tillåtet eller förbjudet *af en annan jordisk makt*, hvilken man underkastar sig. Otaliga äro de kända fall, der man sett detta medvetande af förbud eller tillstånd starkt utprägladt hos hundar, apor, kattor, elefanter, hästar, och lika otaliga de fall, der man hos vildar omöjligen kunnat se annan moralprincip än den, som underkastelsen under en styrande *synlig* myndighet dikterar. De lägsta vildarnes föreställning om något mäktigare än de sjelfve är alltid förbunden med en krass idé om något materielt. Så t. ex. har Bernardin de S:t Pierre beskrifvit en neger, som sårades af att höra sägas, att det ingen Gud fans; han framdrog då en liten träbild ur sin gördel och utropade: »fins det ingen Gud; hvad är det här då?» Angående samvete och ansvarighet finnes ej heller någon åtskilnad mellan de högre djurens och de lägre vildarnes moral; här är fruktan för timligt straff och hopp om timlig belöning de ledande principerna; hvarför också det abstrakta begreppet pligt alldeles saknas. Hur sent detta utvecklats, synes bäst af historien, som lärer oss, att de gamla kulturfolkens samhällen endast hade ett mycket relativt pligtbegrepp och att verklig folkrätt ännu alldeles saknades under medeltiden i det barbariska Europa.

Metafysikern. Men detta har jag ej blifvit vand att se sålunda. Allt hvad jag här hör gör mig verkligen tvehågsen. Jag som blindt trott, att »menniskoandens verk-

samma lif är i sin helhet en fortsatt reflexion, hvars absoluta objekt är den gudomlige anden och hans innehåll.» Nu börjar jag finna, att vår lära dels utgått ifrån ett rent antagande, eller hypotesen om det s. k. absoluta, dels i spekulationerna öfver menniskoanden, hvilken man ovillkorligen *måste* skaffa plats i det absolutas system, helt enkelt undvikit att skänka en tanke åt simpla vildar med mer eller mindre djuriska tänkesätt och seder; utan att man, fullkomligt godtyckligt, endast afsett civiliseradt eller, hvad man kallar, bättre folk. Jag förstår ej, att jag kunnat så förbise vigten af komparativa studier inom hela det animala lifvet, att jag kunnat tro äfven på den satsen, att djuren ej ha spår till förnuft. Men en dylik mening var nödvändig för systemet! Sannerligen tror jag ej som du, att det egentligen var det vackra deri, som fånglat mig! Dock, du kan väl ej bestrida, att det finnes mycket sant i vår skolas lära och att hon innehåller åtskilliga saker af värde?

Positivisten. Att bestrida detta vore högst orättvist. Jag skall och genast tolka dig min uppfattning af dess sanningar och dess verkliga halt. Af flera satser, dem din skola förkunnar, framgår med särdeles tydlighet dess rent transitoriska natur eller dess verksamhet som ett öfvergångsmedel för att låta menniskoanden lämpligen frigöra sig från de teologiska barndoms-spekulationerna och förberedas tör sin mandoms öfvertygelse, d. ä. det positivistiska uppfattningssättet. Det finnes sålunda, å ena sidan, mycket teologiskt uti denna metafysik, men också mycket positivistiskt.

Metafysikern. Detta låter eget. Vår skolas chef var en den mest sjelfständiga tänkare, som, lika mycket som han bekämpade teologerna, också afgjort skulle ha förkastat positivismen, om han velat egna den och dess upphofsman någon uppmärksamhet.

Positivisten. Och *ändock* håller mitt påstående streck! Saken är nämligen den, att positivismen ingalunda är född med Auguste Comte, ehuru han *formulerat* och *framställt* densamma, utan att den så småningom framträdte under mensch-

lighetens vetenskapliga utveckling. Den är en oafvislig konsekvens af den positiva forskningen, och *en hvar*, som derom fått någon kunskap, om ock blott rudimentär, tänker *i viss mån* på ett positivistiskt sätt. Nu för tiden är det nästan omöjligt för någon att undgå inhemtandet af vissa utaf dessa kulturens resultat, huru mycket än tillbakablifna doktriner och bristfälliga undervisningsmetoder ännu alltjemt motverka framåtskridandet. De kristna presterna t. o. m. äro ofta nog rätt positivistiska, hvarpå de s. k. rationalistiske teologerna lemna ett bevis, hvilket emellertid är till föga uppbyggelse, då desamma intaga en fullkomligt karakterslös och vacklande ställning, som *hvarken* är teologi *eller* positivism, närmande sig mer eller mindre ren metafysik, ehuru bemängd med från densamma afvikande mystifikation. Den stora publiken är med sitt sunda allmänna omdöme än mer positivistisk, synnerligast genom sednare årtiondens genomgripande (ehuru ännu ofullständiga) förändringar i skolstudierna. Också visar den numera en afgjord liknöjdhet för såväl teologiska som metafysiska funderingar. Hvad nu ändtligen din metafysik beträffar, så vill jag genom några citater visa de öfverensstämmelser den eger med de antika och med de nya spekulationerna. Mer eller mindre teologisk är den sålunda i satser sådana som: »Den absoluta idealismen är den enda sanna och strängt nödvändiga världsåsigten, hvaraf sedan omedelbart följer nödvändigheten af ett i alla afseenden fullkomligt förnimmande väsende, d. v. s. Förnuftet eller Gudomligheten.» — »Ursprungligen finnes ej något annat än Gud.» — »Gud är såsom person de ändlige förnuftsväsendenas skapare och upprätthållare.» Man kan säga, att din metafysik är den ideellaste och yttersta, men också den absurdaste konsekvens af den judisk-kristna teismen. Genom dylika åskådningar kan emellertid metafysiken sägas ha grundligast utarbetat och vederlagt sig sjelf! Men i följande satser framlyser och fram säger din skolas upphofsman sina klarsynta och med positiv forskning harmonierande åsigheter om vissa mer tillgängliga frågor. Han säger sålunda, att han »finner först och främst

såsom filosof *ingen treenighet* hos Gudomligheten». »Vill man med ordet *Sonen* egentligt beteckna den eviga idén eller anden, så måste man dock säga, att *Guds söner äro oändligt många*, och att i detta afseende ingen olikhet emellan dem eger rum.» »Allt skiljande emellan en *uppenbarad* och en *naturlig* religionskunskap måste anses grunda sig på missförstånd.» Han »känner och erkänner såsom filosof *icke någon satisfactio vicaria* eller någon annan frälsning och försoning än den, som är gifven genom Gudomlighetens *allmänna verkande* såsom *den Helige Ande* eller *Religionen*.» Han »fordrar, att hvarje menskligt *samhälle*, ifrån det lägsta till det högsta, skall vara en *kyrka* eller ett organ för *Religionen* och dess ändamål. »Ändtligen erkänner han ej något *evigt ondt* eller en *evig osalighet*.» Allt detta, som innehåller så mycket både sant och skönt, ingår fullkomligt i positivismens religionsfilosofi, ja, det har t. o. m. i nästan enahanda ordalag, eller åtminstone i enahanda mening, formulerats af Auguste Comte och ingår i vår religion och dess kult.

Metafysikern. Jag har tydligen alldeles missförstått positivismen och låtit mig af omogna kritiker vilseledas samt afhållas från ett verkligt studium deraf. Af hvad jag nu hört lockas jag till att taga närmare kännedom derom. Gör mig dock dessförinnan den tjensten att i korthet framställa din lära.

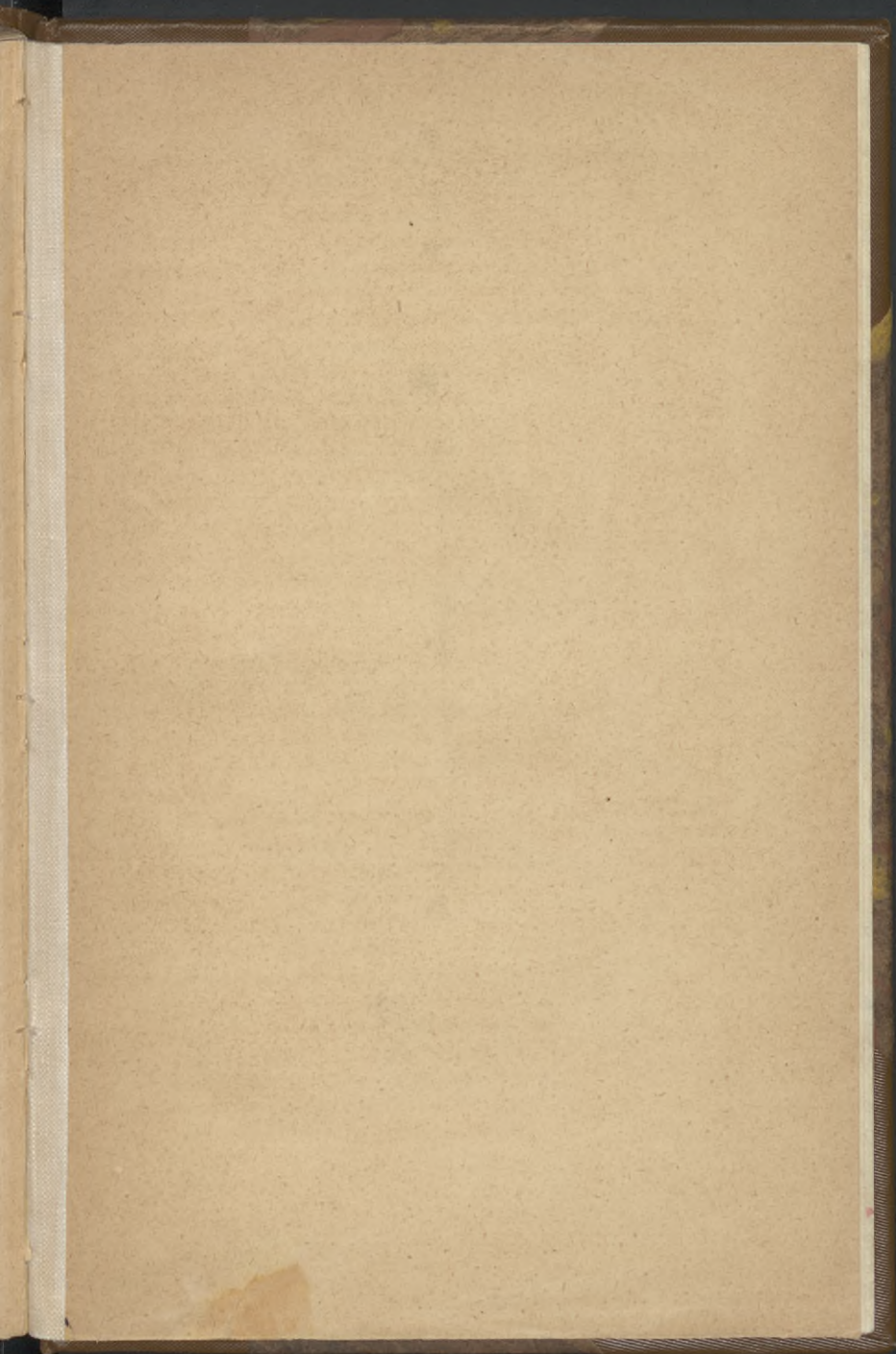
Positivisten. Det är mycket svårt att i korthet göra detta, och med en definition kan dess hela begrepp blott i största allmänhet antydast. Jag vill emellertid framställa positivismens innehåll genom att beteckna den som en filosofi och samhälls- samt religionslära, hvilken utgår från bevisade vetenskapliga teorier och som i alla företeelser inom materiens och andens värld söker och följer de verkliga lagarne för företeelserna för att ernå en enhetlig och harmonisk *lära* som grund för ett värdigt och harmoniskt *lefverne*. Man kan, med afseende på de skefva föreställningar, som här och der blifvit framställda om positivismen, på ett negativt vis ytterligare gifva en ledning för uppfattningen deraf, genom att förklara den hvar-

ken vara teologi eller metafysik, ej heller ateism, panteism eller teism, lika så litet som hvarken materialism eller idealism, Lockianism eller Voltairianism.

Positivismen är en lära, som, utan att vara eklektisk, ändock upptager ofantligt mycket af föregående spekulationer och som *med intet föregående namn kan betecknas*; så afvikande är dess utgångspunkt, så fast formulerad dess lära.

Med dessa antydningar vore dock föga vunnet för en verklig kännedom om positivismen i teoretiskt afseende. Härför fordras långa förberedelser inom de fundamentala fysiska och sociala vetenskaperna, att genomlöpa *hela vetenskapsskalan* ända ifrån matematiken upp till moralen; samt vidare att uppmärksamt och *fördomsfritt* hängifva sig åt studiet af den store upphofsmanens egna verk! Men dessutom fordras det, framförallt för att befrias från all fördom, lärd som olärd, att å ena sidan *icke frambringa* det objekt, hvarom en kunskap skall handla, eller m. a. o. att icke göra hvad din metafysik gjort: förutsätta som *gifvet* något som den mensklige fantasien *antaqit* och som aldrig kunnat bevisas — det absoluta. Må de, som vidare önska befatta sig med metafysik, gerna *söka* derefter, men må man blott icke säga, att det ännu blifvit *funnet* eller att något annat är med nödvändighet sant än det, som *helheten af den verkliga forskningen och erfarenheten* — förståndets såväl som hjertats — lärt och bevisat oss!

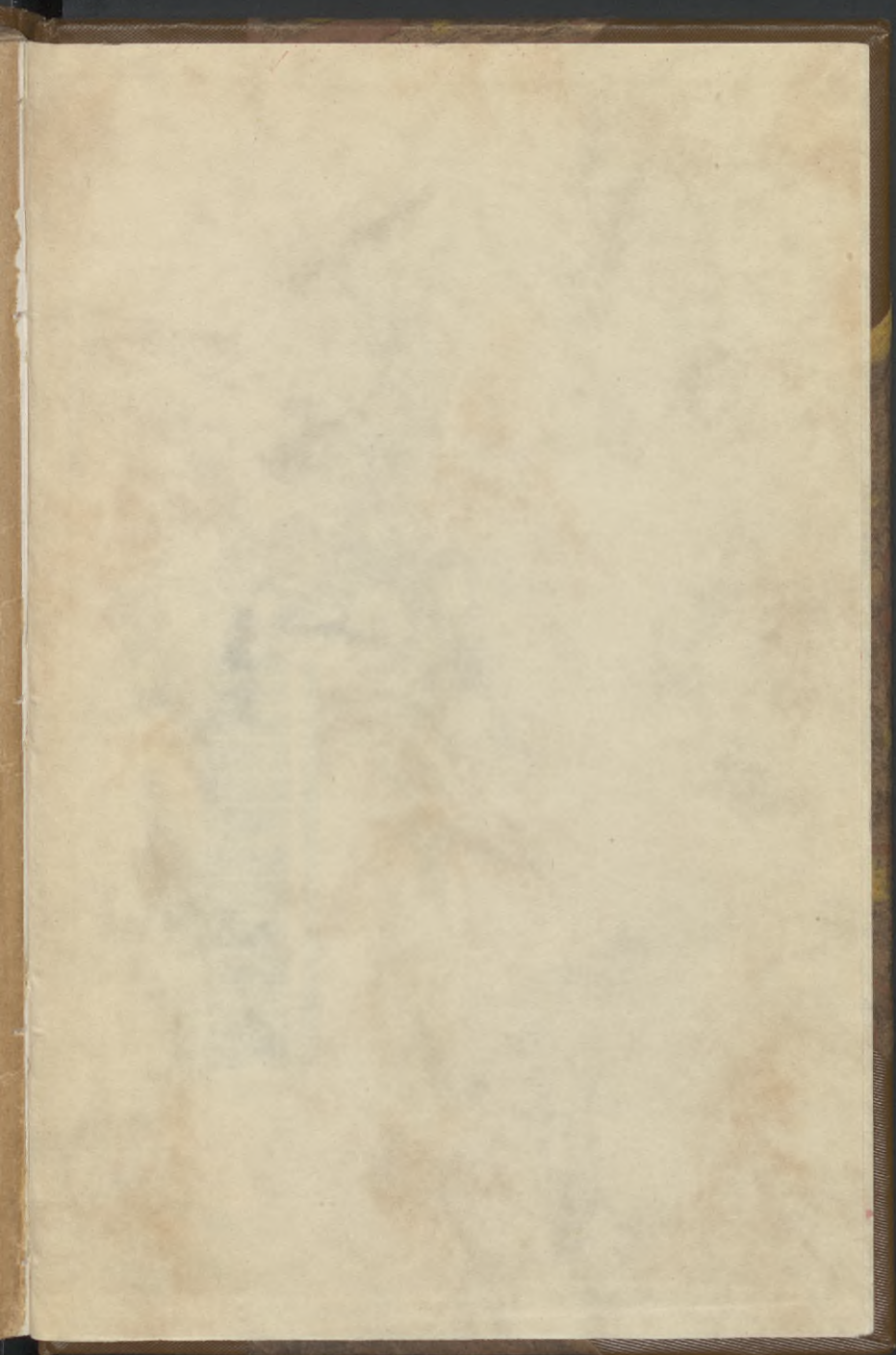
Positivistisk litteratur

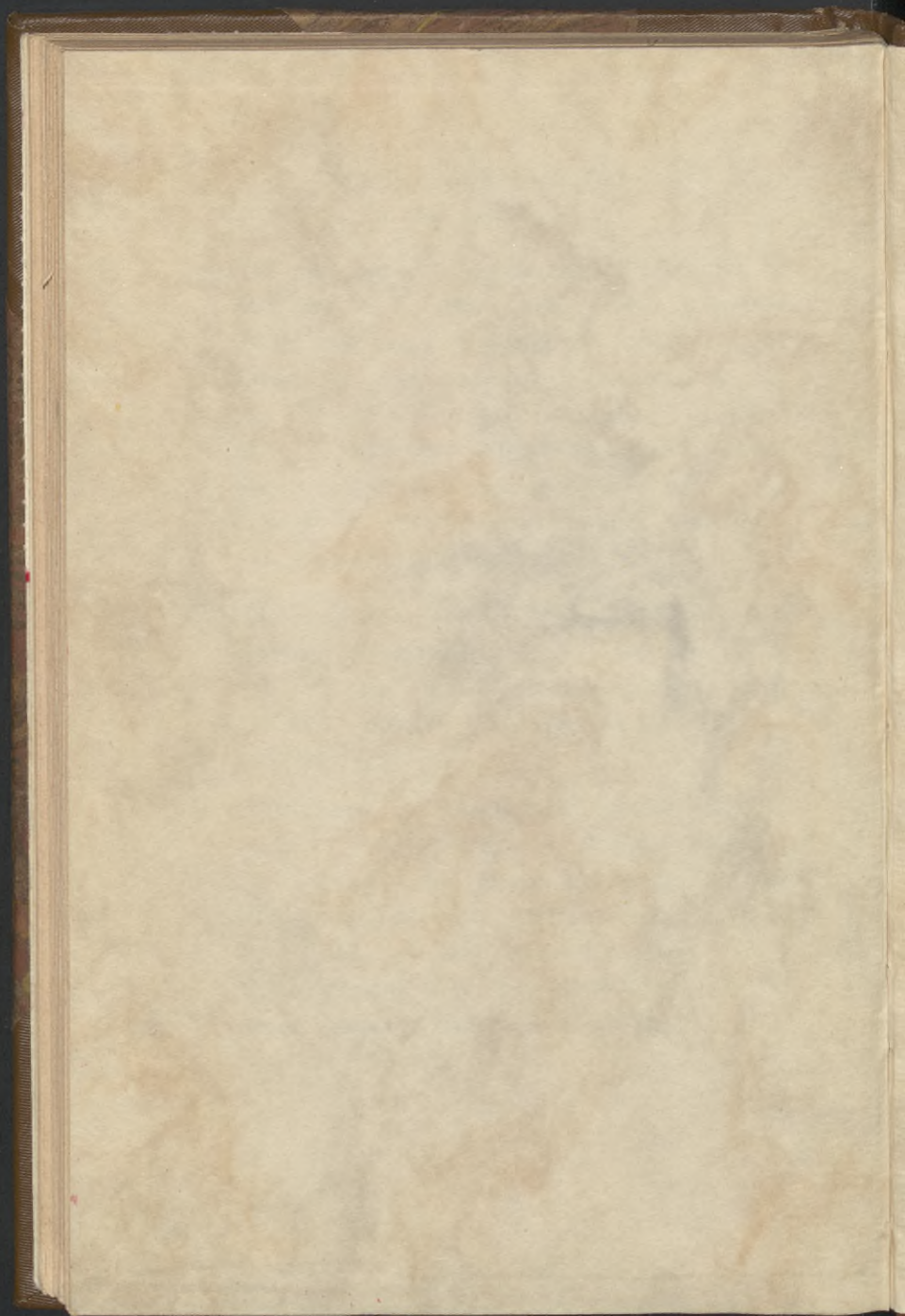
för alla samhällsklasser.

COMTE: *Den positive Anden*; öfversättning af A. Nyström. Stockholm 1875. Pris 1 kr. 50 öre. I företalet till öfversättningen yttras bl. a.: »Måtte arbetet komma att ifrigt studeras och omstuderas af alla, som — de må tillhöra det teoretiska eller det praktiska lifvet — söka sann bildning; måtte dess sanningar tjena till begrundande och särskiljande af hvad som i vår kultur måste anses som subjektivt eller objektivt, förmodande eller verkligt vetande».

COMTE: *Positivistisk Kalender, Tablå öfver Mensklighetens utveckling*. Utgifven af A. Nyström. Stockholm 1875. Pris: 50 öre. En likaså intressant som lärorik hjälpreda såväl för sjelfstudier som den historiska undervisningen.

POSITIVISTISK ANDAKTSBOK. Hymner och språk samlade och öfversedda af A. Nyström. Stockholm 1875. Pris: 50 öre. Denna skrift har som ett försök blifvit sammanfattad för andaktsöfningens fromma till deras tjänst, som söke en religiös ledning, hvilken öfverensstämmer med nyare tidens kultur och kan förena förståndets med känslans fordringar.

6000213890

Göteborgs universitetsbibliotek

1.75

